

1-24

palóc- föld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT 1970

palóc- föld | 1

IRODALMI, MŰVÉSZETI, MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT
IV. ÉVFOLYAM 1970. 1. SZÁM

TARTALOM

Végh Miklós: Fenyőágak a háború idejéből	3
Kunszabó Ferenc: Senki földjén	5
Mezei András: Lebegés	18
Sebestyén Lajos: Sorakozó	22
Barna Tibor: Átlőtt szívű kapu	23
Kő-Szabó Imre: A bányász és a katona	26
Kontó István: Regi néni	30
Baráth Lajos: Koldustanuló	33
Gulyás Mihály: Asszony, feketében	39

FELSZABADULÁS

Molnár Pál: Az államhatalom helyi szerveinek kiépülése Nógrád megyében, 1945 első felében	47
Dokumentumok	48
Szomszéd Imre: Súlyos örökség a múlttól	58
G. Zavizion: Nógrád megye, 1944 őszén	65
Szabó Béla: Hősök emlékmúzeuma	67

ARCKÉP

Paku Imre: Győry Dezső	70
Győry Dezső versei	82

KÖRKÉP

Élő irodalom (Csongrády Béla)	86
Költőavatás (Zimonyi Zoltán)	88
Két hézagpótló kézikönyv (Radó György)	90
Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről (Horváth Istvánné)	93
Zománcművészet Salgótarjánban (Kovács Béla)	94

Műmellékleten: Felszabadulási és partizán emlékmúzeum Karancsberény. (Fotók)

Címlapon: Vigh Tamás Partizán emlékműve
Borító III. Bilicsi Dániel, Fabók Gyula és
Tury Mária zománcképeinek reprodukciói

Fotók: Koppány György, Kovács Ferenc,
Veress Mihály

PALÓCFÖLD

Irodalmi, művészeti, művelődési folyóirat
A Nógrád megyei Tanács VB. Művelődés-
ügyi Osztályának lapja

Megjelenik negyedévenként

Szerkeszti a Szerkesztőbizottság

Felelős szerkesztő: Kojnok Nándor

Kiadja

a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Vida Edit

Terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a postahivatalokban

Egyes szám ára: 5,— Ft

INDEX: 25 708

70 8217 NyVBgy 1700 db — Fv.: Bednár K.

Fenyőágak a háború idejéből

(Részletek)

Karácsony volt.
Ezerkilencszáznegyven. . .ben is
éppígy v o l t karácsony:
soha még így
tűzhajú angyalait egeinkre az úr nem küldte,
soha még így
embernek születettek nem bűnhődtek
s nem vezekeltek
Jaj, de pompás fa a karácsonyfa!
Ágán csokoládé-ágyú, cukorral szórt harckocsi,
ezüsthású repülőgép, bombát szóró, igazi,
himbálózó kis emberkék, rajtuk tábla: áruló,
képeskönyvben Peti baba, égő várost bámuló,
vérespettyes selyemkendő, cafattá lőtt emberbendő,
agyvelőszin karika. . .
Nincs árnyéka, csak játéka:jaj, de pompás fa!

Glória-fényben, jászol szalmatörekjén
pündörödő baba-Jézus képe világolt
pince-sötétre szokott szemeken,
szelid áhitatra simultak a fogatlan ajkak,
s betlehemi barmok módjára
melegedni
egymáshoz nyomakodtak a buvók.

Az est kalapja alá szorult katona
angyalt vélt szállni, a poszton:
hazahulló vágya – míg a parancs görcse merevült
tenyerében – fohászra emelte kezét,
s az akácok vérző husával keveredten
úgy markolta sovány testét darabokra a gránát,
alvó társaival ott fektette havas veremaljra,
mert a gonoszság angyala szállt a karácsonyi égen.
„Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok. . .”

A hegyek kigyó-bozontos mellel
a völgy köldök-melegére szorítva kezük,
s kövein kuporogva, a város,
áldásra vártak,

dombra térdepelt nagykucsmás templomok
fohászos harangszava döccent a fagyon,
és a zsolozsmás orgonaszóval,
megváltót látó öregasszonyok
lopták haza göncük melegében
csodaváró hitük amulettjét.

„Ne féljeteK, mert ime nagy örömet
hirdetek nékteK, mely az egész népnek
lesz öröme, minthogy
megszületett nékteK az Üdvözítőtök!”

Karácsony volt.

Ezerkilencszáznegyven. . .ben is

éppígy v o l t karácsony:

s míg feltűrt gallérú falak oltalmában a gazda
gyantás fahasáb-dominókkal
engesztelte a téli fagyot,
füргеkezű feleség formálta a kamrasarok
maradék morzsáit ünnepi-szép vacsorává,
tisztaszű gyermek várta a titok felfakadását
–féltek.

Mint a kuvasz, odujukba szorultan,

pengő idegekkel

vártak a mindig-várt, soha-még-nem-látott
idegenre,

a Megváltóra

Féltek, ittmaradott Lót-nemzetség,

és odakünn, a fagyott utakon

Szodoma népének utolsó csapata bukdácsolt
a lehorgadt Napnak utána.

Karácsony volt,

és mit az első gondolat óta remélt, a/ csodát
meghozta az este:

roppanó ajtón át, szikrázva a fagy nyálától,
csillag-homlokkal jött, emberforma
szóval az ajkán,

és a varázsból eszmélés pillanatában,

iszákjában a szépteritős vacsorával

már valahol Berlin közelében

húzta szemébe a szörmesisak peremét,

hirdette igéi kemény igazát,

és milliónyi csorda-pásztorok, falba lapult bátrak,

körülőlálkodva a jászol már üres öblét,

egymásra szorult szemmel tanakodtak,

merre tovább. . .

Senki földjén

1.

1944 december tizennyolcadikán már szétszivárgott a hír, hogy a német és a magyar csapatok harc nélkül kiűritik az alsó rákosmenti községeket, s a frontot visszavonják a Kőbánya és Mátyásföld között húzódó védelmi vonalig. A községekben csend volt, a lakosságnak az a része, amely nem engedelmeskedett a kiűritési parancsnak, a házakba és a pincékbe húzódva várta az események alakulását. A közlekedés a várossal megszakadt, az üzleteket nem nyitották ki, az áramszolgáltatás, hosszabb-rövidebb szünetekkel, még folyt. A helyi hatóságok elmenekültek, a hivatali helyiségekben a katonai parancsnokság, a tábori csendőrök és a kisegítő karhatalomnak nevezett nyilasőrség kisebb csoportjai tanyáztak.

A cinkotai út mellett fekvő ritkás házcsoportban egy magyar egység volt elszállásolva. András Sándornéhoz egy ötvenéves forma népfelkelő tizedest osztottak be. Az asszony egy kukoricással és kecskelegelővel körülvevett, magányos, egyszoba-konyhás házacskában lakott, és október vége óta a pincében rejtgette a férjét, aki a frontról szökött meg. A meglehetősen távoli szomszédok semmit sem tudtak erről; a férfi éjszaka érkezett, s azóta egyetlen-egyszer sem jött fel a pincéből.

Az asszony ezen a napon is letépett egy lapot a konyhaasztalon álló kalendáriumról: ezzel bizonyította magának az idő múlását. Ólomszürke nap volt ez is, akár a többi. Az égbolt megtöppedt, a seholsem szakadó felhők alacsonyan lógtak, szinte söpörték a tetőket.

A katona az asztal mellett ült a hokedlin, s a konyhaablakon betetsző szürkességbe meredt. Köpenyben, szíjjal a derekán ült, felszerelése a kövön hevert mellette. Deresedő haja kilátszott a sapka alól. Ujjai közt cigarettát tartott.

– Fehér karácsony lesz – mondta halkán, és az asszonyra pillantott. Az a letépett naptárlapot gyűrgette kezében. Már nagyon várta, hogy elinduljon a katona; ebben a délutáni órában szokta levinni az egész napra szóló ételt a férjének. Egynél többször nem mert lemenni a pincébe, amióta megkezdődtek a beszállásolások.

– Sashalmon talán már havazik – felelte és fürkésző pillantást lopott a katona arcára. Az letette a cigarettát a konyhaasztal fedő eternitlap szélére, s a cingáran feltekeredő füstöt figyelte.

– Igen, az asszony lehet, hogy reggel már havat söpör. – mondta – Tudja, mi sarkon lakunk és sokat kell bajlódni, hogy tiszta maradjon az út. Azelőtt felírt a rendőr, ha nem söpörtük el a havat rendesen.

Olyan volt, mintha félálomban beszélne. Minek is beszél – gondolta Andrásné –, csak az időt tölti hiába. Menjen, ha mennie kell! A katona azonban csak a derékszíján rántott egyet.

– Mit is mondott, melyik fronton van most az ura? – kérdezte.

Az asszony gerince megmerevedett, de a pillantásának nem tudott parancsolni; egy ideges rándulással a kamraajtóra ugrott, amely a pincelejáratot rejtette.

– Honnan is tudnám – mormolta vontatottan –, hogy most már hol van? Talán a Dunántúlon.

A katona ferdén bólintott: – A Dunántúlon. Onnan már nem olyan könnyű hazaugorni...

– Mint innen Sashalomra – tette hozzá az asszony. A szeme megvillant, de gyorsan a szemhéja alá rejtette. A katona furcsán, ugatásféle hangon elnevette magát.

– Mátyás király is átkelt a Duna jegén – mondta –, meg a tatárok is.

– De a havat ki söpri el a ház elől? – kérdezte az asszony, s nyomban megróta magát ezért a bizalmosságért; nincs semmi közöm hozzá – gondolta – semmi közöm ehhez az emberhez. Összeszorított szájjal ismételte ezt, mint ha így akarná magát megerősíteni.

A katona egy pillanatilag nézte, aztán lassan felszedelőzködött. A cigaretta-csonkot is felvette az asztal széléről, a mutató és hüvelykujja közt szétnyomta a parazsat, majd a csikket a szemetesvödörbe dobta.

– Na, isten áldja! – bökött a sapkájához. – Lehet, hogy még visszajövök az este.

2.

Andrásné egy pillanatilag a kezében tartotta még a kilincset, s az ajtóra bámult. A katona léptei már nem hallatszottak kintől. Az utóbbi napokban már néha hallható ágyúdörgés sem rezgette a levegőt. Ólomszürke csend borult a konyhára, s az asszony a lassan párásodó üveglapon át úgy látta, hogy az udvaron túl ágaskodó kukoricaszárak és az akácok csupasz, szikár ágai mintha belefagytak volna a csend merev anyagába.

Megrázta a fejét, s kétségbeesett erőfeszítéssel igyekezett koncentrálni; amíg gondolatait: a katona most bemegy a parancsnokságra eligazításért; amíg odaér, tíz perc, ha egyáltalán visszajön, az ugyanannyi idő, közben eltölt két-három percet; negyedóra alatt ő lemehet a pincébe, s elláthatja a férjét. Még ilyen halálos fáradtan is elég ennyi idő hogy elhányja a kruplit a pincelejárat felül, s ha visszajött a pincéből, ismét szétteregesse, s elegyengesse, a csapóajtó felett.

Nap mint nap elhányta és visszarakta a másfél mázsa kruplit, amivel elrejtette a lejáratot. Amit nem tudott félrelapátolni, azt begyömöszölte a zsákba azt meg a falra akasztotta. A zsák a falon lóg, amíg ő leereszkedik a feketeségbe, s betolja a lábast a farakás mögé.

A feketeséget is ő csinálta. Egy csendes estén az átázott homokkupacot odalapátolta a pinceablak elé. Melyik kóbor, frontról idevetődött katonának, vagy nyálasszájú nyilas suhancnak jutna eszébe, hogy a homokkupac mögött pinceablakot keressen?

Kivette a sütőből a lábast; meleg volt. Körülcsvarta egy ronggyal hogy ne hűljön ki olyan hamar. Lehet, hogy András nem kívánja most tüstént megenni. Tegnap hagyott egy keveset; ez agasztotta. Vagy negyedéig volt a lábás, amikor

felhozta, a másik edény meg üres. A két edény egészséges körforgása az élet biztosítéka. Most valami zavar lépett fel a körforgásban, s ez rettenetes kimerültségében is nyugtalansággal töltötte el.

Amióta a beszállásolások elkezdődtek, idekint aludt a konyhában, egy összehajtható sodronyon a sparhelt és a fal között. Legtöbbször nem hunyta le a szemét alkonytól hajnalig; felöltözve hevert az ágyon, s hol a szoba felé figyelt, hol pedig a kamraajtót bámulta a koromsötétben. Lámpát nem mert gyújtani; félt, hogy ez feltűnnék a katonáknak, s valamiképpen félreértenék.

Tudta, hogy senkire se számíthat magán kívül, s ha történne valami, még a lövés zajára sem nyílna ki egyetlen ablak is a környéken. Ezt természetesenek találta; ő sem nyitotta ki az ablakot, amikor néhány héttel ezelőtt az úton embereket hajtottak a tábori csendőrök és a karszalagosok. Foglyokat, vagy zsidókat – ki tudja? Mindenki igyekezett úgy tenni, mintha nem látná őket, mindenkinek elég a maga gondja. Az ő dolga az, hogy a férje felett őrködjék.

A virrasztás kikezdte az arcát, s lassan az éjszaka képére formálta át: kissé kreolos bőre megsötétedett, szemei besüppedtek az arcába, orra pedig élesen ugrott elő. Koromfekete haját kendővel kötötte le, s ezzel betetőzte az átalakulást; harmincötéves korára csaknem öregasszonynak látszott. Ezt akarta; így legalább nem akadt meg rajta a katonák szeme, s a szomszédok pletykáitól is védve volt. De a praktikus cél mellett valami homályos ösztön is dolgozott benne; mintha életét öntudatlanul hasonlóná próbálta volna alakítani a pincében gubbasztóéhoz. Jól tudta, hogy Sándor sem éjszaka alszik, hanem nappal; ő is nappal szunnyadt el egy-egy órára a sparhelt mellett. Az éjszakai virrasztás éppúgy szokásává vált, mint az, hogy pontosan ebben az időben induljon meg a pinceajtó felé.

3.

A krumplihalom szépen, szabályosan kereklett. A lábast a polcra tette s a láppal hányni kezdte a krumplit a zsákba. Közben arra gondolt; mi lenne, ha most vernék meg az ajtót a katonák, vagy a nyilas őrk. Ez még sohasem fordult elő, de a gondolat egyre kísértette. A félelmet a fáradtság sem tudta kiszorítani. Néha azon kapta magát, hogy a szája mozog; egy elképzelt vallató kérdéseire felelget valaki a lénye mélyén. Az a valaki rettenetesen fél, s rettegésében otrombán hazudozik: azt az embert a pincében sohasem látta, nem ismeri. De akkor hogy került ide? Érezte, hogy a torka összeszorul; a kérdésre nem tud válaszolni. Talán azt mondja, hogy fegyverrel kényszerítette az az ember?

Lehunyta a szemét, de a kezei vaktában is gyorsan jártak. A krumpli hamarabb elfogyott, mint a gonosz és megalázó gondolatok. Szinte menekülés-szerű gyorsasággal rántotta fel a csapóajtót és a sötétségbe bámult.

– Te vagy? – hallotta lentről a férjét. Aztán köhögés hallatszott, fojtottan, szomorún.

Beteg, egészen biztos, hogy beteg – gondolta az asszony. Egy pillanatra homályos rettegés ébredt benne; Sándor köhögése talán büntetés az iménti rossz gondolatokért. Megfeszítette a gerincét és a dereka megmerevedett, ahogy behajolt a homályba. Inkább meghalok – suttogta, aztán vadul, szenvedélyesen ismételte; – inkább haljak meg ebben a percben.

– Én vagyok – mondta és tapogatózva indult lefelé. Az elemplámpa, amit a férje használt a pincében, két nappal ezelőtt kieggett, gyertyájuk nem volt. Zsírba mártott cipőfűzőből eszkábált egy kis mécset a sötétben kuporgónak, de azzal is takarékoskodni kellett. Most csak a konyhából leszivárgó fény világított egy kevéssé.

Sándor a homályban mocorgó feketeségnek látszott. Kezét a szájára szorította és újra köhögött.

– Fáztál? – kérdezte az asszony. A feketeség balról jobbfelé ingott.

– Nem a fázás...

Bizonytalanul nyúlt a férfi arcához. Nedves forróságot tapintott, mintha szu-rokba nyúlt volna.

– Izzadok – mondta a férfi. Az asszony úja alatt a nedves forróságból las-san formálódott ki az ismerős arc.

– Lázas vagy. – sóhajtott – Istenem, mit csináljak... lázas...

– Semmi. – felelte a másik tompán – Majd hozz le egy aszpirint!

– Mit ér az? Meleg szoba kéne neked, meg ágy.

– Kéne. – a fekete kéz kinyúlt, elvette a lábast, s bizonytalanul bóklászva a földre tette. Ő a farakásnak támaszkodott és nézte.

– Most sem eszel? – kérdezte csaknem sírva.

– Majd később.

– Legalább valamit egyél belőle!

– Mondom hogy nem! – a férfi hangja ingerülten csattant fel – Ha egy-szer nem, akkor nem! Mit erőszakoskodszt!

– Jól van – mondta ő, s megint elfogta az a halálos fáradtság.

– Tudom én, mi kell nekem – a férfi hangját szétszaggatta a köhögés, amit görcsösen próbált elfojtani –, mit dirigálsz folyton?

Az asszony ismerte már ezeket a dührohamokat, s azt is tudta, hogy a férfi egy pillanat múlva már szinte rémülten suttogja: – Annus...

– Jó – mondta halkan – hát majd később eszel. Most már nem számít. Azok nemsokára elmennek.

Az ember az ujján számolt.

– Tizennyolcadika van – mormogta –, igaz?

– Annyi – felelte az asszony. – Akármelyik percben elmehetnek.

A férfi topogni kezdett a szénporban.

– Akkor mit állsz itt? – kiáltott fel – Menj fel! Azt akarod, hogy az utolsó pillanatban vegyenek észre? Menj már!

Nem akart köztöködni. Felsóhajtott, s még egyszer kiformálta a feketeségből az ura arcát az ujjával. Most kevésbé forrónak és nyirkosnak érezte.

– Takarózz be jól – suttogta –, a bundát is terítsd magadra!

– Menj már! – morogta a férfi sürgetően.

Elindult felfelé, s visszatekintve még látta, hogy az ismét alaktalanná váló feketeség nehézkesen mászik be a farakás tömörebb homálya mögé.

4.

Tompa kétségbeeséssel meredt maga elé az asztal sarkánál megülve. A konyhában sivatagsárgán, s kicsit rezegve világított a villany. Még sohasem érez-te magát ennyire elhagyatottnak; a férje most már tagadhatatlan betegsége

a magány és a kiszolgáltatottság újabb, az eddiginél is bénítóbb rétegeként vette körül. De ebből a szorításból csak még nagyobb magányossággal törhet ki. Ha biztos lenne, hogy az a katona nem jön vissza, s mások se háborgatnák, akkor felhozná a pincéből a férjét. Ágyban, szobamelegben hamar magához térne. Ismerte az erős szervezetét.

Ujjai hegyén az emlékezet ismét kiformálta az ember arcát. Tizenhat éve éltek együtt (ebből három évet éles késként metszett ki az életükből a háború), s mivel gyermekük nem volt, mindent magábafoglaló ragaszkodással csüngött az emberén, aki néha szeszélyes volt, néha pedig nyugós – akár a gyermekek. Nehezen éltek. A férfi ugyan szakmunkás volt, de csak a háború előtt kezdett egy kicsit jobban keresni. Ő akkor kimaradt a szövőgyárból, aztán, hogy behívták a férjét, ismét visszament, míg végül november legvégén a gyárat ieszerték. Ettől kezdve úgyszólván ki sem mozdult a házból, s egész életét betöltötte az örködés.

Csodálkozott, hogy most, magányos kétségbeesésében egy pillanatra a katonára gondolt. A dereshajú ember négy nappal ezelőtt szállt meg nála, s amikor otthon volt, leginkább aludt. Tegnapelőtt éjszaka azonban mégis kijött a konyhába. Ő szokása szerint hangtalanul, nyitott szemekkel hevert a sodronyon, s úgy figyelte, hogy megáll a koromsötétben, tapogatódzik, aztán meggyújtja a zseblámpáját. A fénykör ide oda szökdécselt a homályban.

– Ugye nem alszik? – kérdezte az ember, aztán, hogy nem felelt, folytatta. – Ne féljen – szárazon, vakkantásformán felnevetett –, nem vagyok már az a legény, aki kakaskodni jár ki a menyecskékhez. És maga sem az.

Felgyújtotta a villanyt, leült a hokkedlire, s cigarettát sodorgatva bámult maga elé. – Egyedül van az ember. – morogta. Ő nézett rá és nem szólt. Csak a katona beszélt, mintegy félálomban, arról, hogy itt lakik nem messze, Sashalmon és hogy a felesége várja. Fényképet is mutogatott, ócska, elmosódott képek, látszott, hogy évek óta nyüvi őket a tárcájában. Ő önkénytelenül nézett oda, s közben azt gondolta; nem szabad arra az asszonyra gondolnom, semmi másra sem szabad gondolnom, csak őrá, aki a pincében van.

A katona nem törődött a pincével, látszott, hogy a maga gondján töpreng s az asszony néhányszor észrevette; szeretne mondani valamit neki. Ő hallgatott, összeszorította a száját. Úgy érezte, nem engedheti meg, hogy beavassa a bizalmába, amikor ő nem teheti ugyanezt. Uralkodott magán, s ezt megkönnyítette a természete, amely eredetileg is meglehetősen zárkózott és szófukar volt.

Most mégis érthetetlenül jól esett az a gondolat, hogy van a világon egyetlen ember, aki jószívvel van hozzá, ha segíteni nem is tud. Csak azzal, ha eltűnne – gondolta, s ettől muszáj volt elmosolyodnia. A mosoly elbóbiskoltatta, ringatta egy percig, aztán hirtelen elszállt az arcáról, s az magárahagyottan előrecsuklott a mellére. A sárga lámpafény vibrálásai át-átremegtek a testén álmában is.

5.

Halk kopogtatás riasztotta fel. Egy rándulással tért magához, de az olyan erős volt, hogy a homloka is belesajdult. Felszegte a fejét és kívárta a második kopogást. A katona volt, megismerte a koppintásról.

Kinyitotta az ajtót.

Ahogy belépett, rögtön látta rajta, hogy sietett, talán futott. Szerelékét a kőre zökkengette s verejtékes homlokát törölgette.

– Ilyen meleg van odakint? – kérdezte Andrásné halvány mosollyal. A katonára visszamosolygott rá.

– Hidegben is izzadhat az ember ha megszorítják, – mondta, s észrevette az asszony arcándulását. – Ne ijedjen meg, nem idefelé kergettek. Hanem innen.

– Már indulnak? – kérdezte szinte hangosan az asszony, de a szíve erősen dobogott.

A másik bólintott, cigarettát rángatott elő, de két-három slukk után a kőre dobta és rátaposott. A szétnyílt csikkre bámult.

– Nem szoktam szemetelni – mormogta –, igaz? Amíg itt voltam, nem dobáltam el egy csikket sem. Igaz?

– Nem baj. – mondta gépiesen az asszony, s megpróbált mosolyogni. Az ember lehajolt és felvette a csikket.

– Otthon az asszony nem tűrte, hogy a konyhába bagózzak – motyogta magában.

– Most bizony szívesen tűrné.

Mosoly vetett megint halvány napvilágot az ember ronggyá gyűrt orcájára.

– Lehet – mondta –, még az is lehet.

– Hiszen csak egy lépésre van tőle. – mondta az asszony.

– Épp ez az.

Arcának árkai elmélyültek, ahogy lefutott róluk a mosolygás napsugara. Fekete árok. Istenem – gondolta az asszony –, hiszen már nem is él. Már lent hever tulajdon arcának árkaiban. Ez a háború olyan, hogy az embernek tulajdon arcában előre megvájja a sírgödrét.

A férfi leereszkedett a hokedlire, s a felszerelést a lába közé vette

– A németeket már vonják vissza. – mormogta a lámpát bámulva.

Az jó, – mondta az asszony, s csak egy kis cikkanás jelezte benne, hogy elszólta magát. De a másik bólintott.

– A nyilasok még őrzátoznak.

– Azok félnek a katonáktól. Csak hajtják a... – azokra gondolt, akiket az úton elhajtottak. Az ablakok nem nyíltak ki...

– Katonaruhában nem lehet – hallotta a füsttel kilehelt hangot –, ott feljebb még őrködhetnek.

– Sashalomnál?

– Ott.

Tudta, hogy ezzel a szóval a férfi kiadta magát neki, de úgy tett, mintha nem venné észre. Aztán végül mégis a férfi szemébe nézett. A két fekete mélyedésből ólomszürkén tekintett rá a két idegen szem, mint a gránátölcsérben meggyűlt vadvíz az égre.

– Hazahúzza a kívánság az embert – mondta.

Haza. – gondolta az asszony, s ujjai hegyén újra kiformálta a feketeségben gubbasztó ember szurok-arcát.

– Haza. – mondta hangosan is.

– De nekem nincs ruhám. – motyogta az ember, s szemeinek szürke tócsái megrebbentek, mintha szél fújt volna át rajtuk.

Az asszony elfordult. Mit akar tőlem? – gondolta kinlódva – Hiszen épp elég nekem a magam baja.

– Az urától maradtak itt ruhák. – hallotta a tócsát reszkettető fuvallatot.

– Az épp maradt – sóhajtott vissza, de nem fordult meg.

Hallotta a férfi tápáskodását. Az épp a pisztolyát szedte ki a tokból.

– Ha én azt mondanám...

Az asszony pillantása végigrándult rajta.

– Ha egyszer kényszerít – mondta, és mosolygott.

– Jó – felelte a férfi s vakantásszerű nevetését hallotta –, akkor kényszerítem.

A szekrényajtónál kicsit tétovázott, s az ura rosszabbik ruháját vette elő. Hátranyújtotta a férfinak, aztán állt még egy percig, homlokát a szekrényajtónak nyomva.

Amikor megfordult, a férfi már civilben volt, csak a bakancsa meg az inge árulta el kincstári voltát. Az idegen ruhák lötyögtek rajta. Sándoron is lötyögnének három év után. – gondolta az asszony.

– Kabát is kéne – mondta az ember.

Gondolkodott egy percig, aztán kiakasztotta a télikabátot. Tavasszal már nem kell kabát. Amikor majd ismét élünk, nem kell már kabát.

– Köszönöm – mondta a férfi és felvette. A revolvért a zsebébe csúsztatta.

Az asszony a padlón heverő katonaholmira mutatott.

– Ezzel mi legyen?

– Csináljon vele, amit akar. Ezt már nem kéri magától számon. Ez már a senki földje.

– Biztos?

Felmarkolta a ruhákat, s a szekrény alsó fiókjába gyömöszölte. Lábával lökte helyre a lazán járó fiókot. A férfi a háta mögött állt, s valamin gondolkodott.

– Kell még valami? – kérdezte ő csaknem gorombán.

A másik fejét rázta.

– Majd visszajuttatom a ruhákat. – mondta zavartan.

– Nem számít. Erre ne legyen gondja!

– De. Nem felejttem el.

Lassan indult az ajtó felé.

– Kisérgen ki! – szólt vissza.

A konyhában megint megállt.

– Biztosan visszaküldöm. – mondta.

Az asszonynak hirtelen eszébe jutott valami.

– Inkább a lámpáját adja ide.

A férfi szótlanul odaadta. A küszöbről visszafordult:

– Nem jöttem vissza öt óra óta. Érti?

Az asszony bólintott.

– Különben, nem fontos. – mondta a férfi – Ez már a senki földje. Na minden jót! Köszönöm.

– Jóéjszakát – mondta az asszony és becsukta az ajtót.

6.

Felsőhajtott. Üresség nyílt benne, nagy üres telek. Szél járt át rajtuk – még nem tudta az öröm, vagy a félelem szele. Csak azt érezte, hogy megperditi, szinte felemeli a szél. Szaladni akart, de a falak szűk keretei visszafogták. A villanyfény apró remegései is a szélverte lángra emlékeztették.

– Senki földje – mondta hangosan –, senki földje.

Visszament a szobába. A hideg levegőben még érzett a füst, a bakancsok és a mosdatlan test szaga.

Eloltotta a villanyt és kinyitotta az ablakot. A feketeségbe bámult. Távolról elmosódott motordüörgés hallatszott. Most vonulnak el – gondolta, és nyelte a hideg, hószagú levegőt.

A fázás felserkentette. Bezárta az ablakot, villanyt gyújtott, megrázta a kályharostélyt. A kályhában volt még egy kis parázs. Aprófát tett rá, figyelte, hogy csapnak fel a lángok, aztán szénnel elfojtotta.

A sparheltben is felkotorta a tüzet, lábast tett fel, vízzel tele. Aztán visszament a szobába, s tiszta ágyat húzott.

Csak mikor mindezzel elkészült, ment be a kamrába, de akkor úgy rátört az izgalom, hogy a lábával rugdosta szét a krumplit. Felrántotta az ajtót, s a homályba hajolva kiáltotta:

– Te... Sándor... Hallod... elment!

Lent lassudan támadt fel a mocorgás.

– Elment? – kérdezte tompán Sándor, s a lépcső felé közeledett. Ő lefele indult.

– A katona?

– Mind. Ez már a senki földje!

Kinyújtotta a kezét.

– Gyere fel... gyere... most már lehet!

A szurokkéz felnyúlt, a szurokarcon a ferdén beeső fényben megolvadt a feketeség.

– Van erőd jönni?

– Jövök.

A szurok egészen leolvadt az emberről, s elötetszett a bekecs kopott szűrkéje. Az asszony felhátrált a lépcsőn.

– Fogd a kezem!

Hallotta az ember nehéz, szaggatott lélegzését. A kezei horgasan fogóztak a lépcsőfokba, ahogy felfelé kapaszkodott. Mikor elfogytak a lépcsők egy pillanatig meghajolt s a küszöbbe fogózott.

– Kapaszkodj belém, s lépj ki! – kiáltott fel, s húzta ki az embert a lejáróból. Érezte a keze forróságát.

A küszöbön állva András a falba kapaszkodott. A szemöldöke alatt a fehér félholdak el-eltűntek, s ismét előcsillantak.

– El ne botolj a krumpliban!

Átláboltak a szétszórt krumplihalmon.

– Meleg van – motyogta az ember –, milyen jó meleg van.

– A szobában még jobb. Gyere!

A szobában csakugyan meleg volt már. A férfi az ágyra nézett.

– Feküdni akarsz? Hisz lázas vagy.

A férfi nehézkesen moccanó nyakkal végigpillantott magán. A lomhán végigrángó mosoly felhasogatta a maradék sötétet is az arcán.

Igy?

Leereszkedett a székbe. Az asszony mellétérdelt és fűzni kezdte a bakancsát.

– Akarsz mosakodni? – kérdezte halkán.

– Mosakodni? – az ember teste egy pillanatra elernyed. Az asszony lehúzza a bakancsot. Erre gyorsan elhúzza a lábát.

– Hagyd, hisz...

De az asszony letekerte a tapadós rongyokat.

– Hozom a vizet.

Behozta a vajlingot s letette a szoba közepére.

– Dobálj le mindent, és állj bele!

A férfi fogai összekocódtak, de sebesen hányta le a ruháit. Szomorú szűrken állt ott, faágakhoz hasonlóvá vékonyult karjaiból és lábaiból csomósan ugrottak elő az ízületek. Az asszony szappanos ronggyal óvatosan dörzsölte le a hátát, a vállát, s nézte, hogy feketedik a víz a férfi lába körül.

– Jó lesz! – mondta – Rádteritem a lepedőt.

–Várj! – motyogta a másik, és ügyetlenül locsolta magát.

– Megfázol még jobban megfázol.

Ráterítette a lepedőt s dörzsölni kezdte. A férfi ernyedten tűrte. Az állán babrált.

– Lefekszel?

Nem. Hátha jönnek.

– Nem jönnek.

Azért tiszta fehérneműt vett elő s hagyta, öltözzék fel az ember. Egy rend ruhát is elővett, – a jobbik ruhát – s közben a katonai is az eszébe jutott. Ennyi idő alatt megtehetette a fele utat is Sashalomig.

A férje levetett ruháit összemarkolta, s belökte azokat is a szekrényfiókba. Még nem is tudja, hogy ruhát adtam annak az embernek – gondolta, de nem szólt.

A férfi még egyre az állát dörzsölgette.

– Megborotválkoznék.

– Nem ennél inkább?

– Előbb megborotválkoznék.

Odaadta neki a borotválkozó készletet amit a szekrényben őrzött. A kis tükröt is. Vízet melegített újra a kályhán. Aztán nézte, hogy szappanozza a férje az arcát. Mikor fiatal házasságok voltak sokat nevetgél; hogy elváltozik a habszakáltól, s milyen furcsa grimaszokat vág, miközben kihámozza állát a fehér burokból.

– Ollóval kéne nyírni ezt a sertét. – motyogta a férfi, s egyre nagyobb habot vert.

7.

A két kisegítő karhatalmista félszemmel összesandított. A sötétben nem látták egymás karján a szalagot. Az autóra gondoltak, amely a jegyzői iroda előtt várakozott. Óvatosan jártak, lábaikkal tapogatták a köveket. A házak ellensége-

sen lapultak, a kerítéseken foszforeszkált a megüledett dara. A kerítéseket nem lehetett megszólítani és igazoltatni – olyan katonaszökevények voltak, akik állva várták be üldözőiket.

Leszegett fejfel mentek, taláломra pillantva jobbra és balra, de az első-tétített ablakok mögött még a néha megfigyelhető fénycsíkok sem tűntek elő. Hirtelen szeszélytől vezettetve nyomták be az udvarajtót, s mentek be. A kopogtatásnál megszokásból használták a puskatust.

Bent nagy hangot vert a dörömbölés. Az asszony épp a vajling fölé hajolt, hogy kifacsarja a szappanos rongyot, amivel az ura testét mosta. Hajoltában megmerevedett, úgy hogy a gerince derékszöget alkotott a combcsontjaival; a csípőjében támadt nyilallás fogta össze a csontok drótvázát. A férfi kezében megállt a borotva.

– Na lám, itt vannak – mondta egész csendesesen.

Az asszony a hangra egyenesre rántotta magát. A drótváz tartotta.

– Hátha már azok – lehelte.

A férfi nem felelt. A dörömbölés ismét felhangzott.

– És ha azok? – kérdezte a férfi.

– Le kell menned a pincébe.

A másik bölintott és szedelőzködni kezdett. Ahogy vállára dobta a bekecses szélével megseperte az asztalt. Az asszony furcsán, élesen látta az arcát; a fele már puhán bontakozott ki a habból, sok apró szarkalábbal telerajzolva, a másik felét még vastagon ülte a fehérség. Az asszony codálkozva vette észre, hogy mosolyog ezen.

– Gyere! – mondta, s érezte, hogy a belső drótváz megmoccan. Merevsége mintha az arcába vetült volna ki. Mozdulatlan arccal indult, a férfi a nyomában.

A konyhában még vadabbul hangzott a dörömbölés.

Atléptek a krumplihalmon, s az asszony felnyitotta az ajtót.

– Siess, és bujj a farakás mögé! – suttogta. Néhány szem krumpli legurult a pincelépőcsőn. Lecsapta az ajtót és sebtében kezdte rárugdosni a krumplit. Közben egymásután zuhogtak a puskatús ütései az ajtóra.

Csak a merevséget érezte az arcán, s valami görcshöz hasonló érzést az állkapcsában.

– De sokára nyitja. – mondta a kisegítő karhatalmista. S a vállával benyomult. A puskát maga elé tartotta. A másik, teljesen értelmetlenül, felkattantotta a zseblámpáját.

Elbóbiskoltam – mondta az asszony, s érezte a merevséget az arcán

– Ilyen melegben lehet is.

Álltak és néztek rá. Nem voltak szakavatott gyilkosok, csak az áldozatok hajcsárai. Álltak a puskába kapaszkodva.

– Van itt még valaki? – a hangjukon gyanakvás érzett. Az asszony má tudta, hogy ők is félnek.

– Volt. – felelte egykedvűen. – Katona. De elment.

– Már?

Összenéztek, talán azt gondolták, nekik is jobb lenne indulni. De odabent meleg volt.

– Elszívunk egy bagót – mondta a fiatalabbik, aki szeretett hetvenkedni. A homlokán forradás húzódtott, emiatt Sebesnek hívták, valaha focista volt és nagyon értett a cselezéshez.

– Na jó, Sebi! – hagyta rá az idősebb. Öreg vagány volt, Bige nevezetű aki magában sajnálta, hogy akkor ér véget a szezon, amikor épp kezdett valami leesni az ő zsebébe is. – Na, jól Nyissa ki az ajtót! – szólt az asszonyra.

A szobában erősen érzett a szappan, a tiszta ruha és a meleg víz szaga.

– De nagy fürdőcske volt itt. Csak nem ketten lubickoltak a katonával?

– Egyedül mosdott. – felelte az asszony mozdulatlan arccal.

Sebes nevetett: – Nem is fértek volna ketten a vajlingba hacsak nem úgy hogy összerakták amijük van. De arra jobb ez a szép tiszta ágy.

– A katonának tiszta ágy kellett – mondta az asszony –, hosszú út előtt állt.

Azok ketten elkomorodtak.

– De biztos benne – morogta Bige.

Gyanakvón néztek körül, s leültek a kályha mellé. Sebes még egyre körözött a szobában keselyszemével. Hirtelen felkelt, s az asztalhoz lépett, felemelt valamit. A borotva volt. Nézte a rátapadt, barnással kevert habot.

– Hosszú szakálla volt a katonájának.

Az asszony nem felelt. Az ajtó felé húzódott.

Sebes az újságpapírra csapott habpamacsokat is megnézte.

– Matuzsálemi szakálla volt. – mondta.

Bige hehhentett egyet. A szoba levegője sűrűbb lett.

– Nem mértem a szakállát. – mondta az asszony.

– Mást se?

Bige megint hehhentett; – Na és ha igen? Honleányi buzgóságból, mi?

– A katona elment – mondta az asszony.

Sebes rápillantott.

– Mást nem tud? – kérdezte. Felemelte a borotvaszappant és megszagolta. Bige lassan felemelte a fejét és ő is a szappanra bámolt.

Az asszony le akarta hunyni a szemét, de mintha a szemhéjai is megmerepuhán imbolyogni kezdtek a szeme előtt. A két alak is imbolygott. Imbolyogva emelkedett fel a fegyver Bige kezében.

– Mást nem tud? – ismételte Sebes, még egyre a szappant szagolgatva.

Az asszony le akarta hunyni a szemét, de mintha a szemhéyai is megmerevedtek volna.

– Mást nem. – mondta halkan.

A fegyvercső körülimbolyogta a szobát, az árnyéka lomhán nyúlt utána a falon. Az ajtó felé irányult.

– Fegyver volt a katonánál, amikor elment? – kérdezte Sebes és letette a szappant.

– Elvitte magával. – mondta az asszony.

– Merre?

– Nem tudom.

Majdnem kimondta; Sashalomra. De hallgatott.

– Jó – mondta Sebes. Bige még mindig az ajtónak fordította a fegyvert.

– Indulni kéne – morogta.

– Jó lenne, – mondta az asszony – hisz ez már a senki földje.

– Aha, – mondta Sebes – ezt a katonától hallotta.

– Igen. – felelte az asszony.

– Aki elment... .

Sebes lassan lépett el az asztaltól, gyors, cikkanó szemét a tárgyakon járatva. A szekrényhez lépett, aprót koccantott a csizmája orrával a fiókon, aztán hirtelen lehajolt és kihúzta.

– De a köpenyét itthagytá. – fejezte be a mondatot.

– Ez már a senki földje. – ismételte az asszony.

Bige nem nézett a fiókra, s a sárga posztóra sem, amely a rántástól kibomlott a padlón.

– Gyerünk a fenébe! – morogta.

– A fickó itt lapul valahol. – mondta Sebes, és összehúzta a szemét.

– Keresse a nyavalya. Gyerünk!

Sebes lehajtotta a fejét.

– Na, jó. És ez? – az asszonyra pillantott – Megsétáltatjuk?

Az asszony csodálkozott, hogy nem sikerül a szemét lehúnynia.

– Megsétáltatjuk?

– Ha őt cipeljük, a pacák ránk lőhet – mondta Bige.

– A konyha üres volt.

– Láttam egy ajtót oldalt.

Nem a lámpát, hanem a pisztolyt kellett volna elkérni – gondolta az asszony. Hibát követtem el.

– Amögött az ajtó mögött lapul a maga embere? – kérdezte Sebes.

– Nem az én emberem volt. – mondta.

– Dehogynem. Hisz elbujtatta.

– Nem.

– Gyerünk a fenébe! – türelmetlenkedett Bige.

Sebes vállat vont és felvette a puskát. Az asszonymak úgy tetszett; az egész szoba a puska csövére tűzve leng és lassan félfordulatot ír le a cső mozgása nyomán.

– Maga előttünk megy.

Már a konyhában voltak, amikor újra megverték az ajtót. Az asszony önkéntelen kettőt lépett előre. A hátában érezte a puskacsövet.

Az ajtón német katonák döltek be. Az asszony meglepődésében oldalvást lépett, s a nyilasok puskája a németekre meredt.

Azokat egy altiszt vezette. Halálosan fáradt, borostás volt az arca. Mikor meglátta a két nyilast a felvont fegyverrel, a revolvère után kapott. Az utána nyomulók közül valaki rekedten felkiáltott, s egy géppisztolycső meredt fel.

Az asszony a kamraajtónak támaszkodott.

A nyilasok leejtették a fegyvercsöveket. Egy pillanatig némán álltak valamennyien, a hideg levegő tömör hullámban áradt be az ajtón.

A német altiszt kihúzta a revolverét.

A hideg levegő magához térítette Bigét, s eszébe hozta a német nyelv imitt-amott összeszedett morzsalékait. Vigyázzba vágta magát, Heil Hitler kiáltott. A német unottan lóbálta revolverét. Ez ingerelte Sebest. Ő nem tudott németül, csak mutogatott az asszonyra.

– Mondd már, te barom! – sziszegte Bigének.

Az csak tartotta mereven fel a karját.

– Mondd, mert minket nyír ki...!

Bige dadogni kezdett németül. Az altiszt unottan lóbálta a revolverét, de a géppisztoly csöve lassú ívben a kamraajtó felé fordult.

A nyilasok is felemelték a puskájukat.

– Nyissa ki az ajtót! – mondta Sebes lágyan.

Az asszony gépiesen engedelmeskedett.

A kamra feltárult, s benne a krumplihalom.

A német még egyre lóbálta a pisztolyt.

Sebes halkán káromkodott, félrelökte az asszonyt s belerúgott a krumplihomba. Az ajtó széle láthatóvá vált.

Nem egyengettem el rendesen a krumplit, és most meg fogok ezért halni – gondolta az asszony s egy pillanatra szinte természetesnek találta ezt.

Sebes megmarkolta a hátán a ruhát és előrelökte.

– Nyissa fel az ajtót és menjen le érte!

Az asszony az iménti gondolat révületében engedelmeskedett.

Bige felkattantotta mögötte a zseblámpát. A németek oldalvást húzódtak. Az altiszt már nem lóbálta a pisztolyt.

Az asszony lassan lépkedett lefelé. A fénysugár felette cikázott.

Hirtelen megmerevedett, s felnyúlva a lejárát keretébe kapaszkodott.

– Nem – sikoltotta – nem!

A fegyverek lefelé meredtek.

A homályban mocorgás támadt.

– Ne mozdulj! – kiáltotta az asszony – én elfedem a lejáratot!

A fénysugár útjában már ott állt a szurokalak.

Az asszony ránézett, s hirtelen csodálkozva érezte, hogy már nem is fél. Csak a retentő fáradságot érezte. Az az ember már biztosan hazaért. – jutott az eszébe.

Nézte a férjét, amint közeledik feléje, a félarca csupasz, a másik felét, ha kicsit elpiszkolva is, de elfedi még a szappan.

Amikor hozzáért, előrehajolt, megcsókolta a csupasz arcát, s egy pillanatra beszívta a szappanillatot, amely a régi időkre emlékeztette, amikor beretválkozás közben mosolyogva nézte Sándort.

Na ugy-e, hogy a maga embere. – szólt le hozzá Sebes

Nem fordult meg, s így senki sem látta az öntudatlanul támadó pici mosolyt, amit a szappan illata terített szét a szája körül.

– Az enyém. – suttogta.

A másik szökevény nem sokkal előbb lépett be a sashalmi ház kapuján.

Lebegés

Szűk kis szobában feküdt a pilóta. Az ablak és az ajtó közötti távolság a heverő hossza, a két fal között elnyúló férfitest hossza, a lihhófra lassan leereszkedő félhomályban az árnyak, emlékek, események, a bezárt képzelet hossza a kockás, zöldeskék takarón súlyosan, s mind súlytalanabbul, mint repülőgép az induláskor a gyepeken, valami végtelen kifutópályán.

Kartávolságnyi a szoba szélessége.

Falat betöltő szekrény. Könyvek között a televízió porosan. Vodkaszag. Üres üvegek. Dante pokla, tinta-kék, alkohol-oldat, keményfedelű Babits... Antenna drótok háromszöge, valahol égő, magasan. WC kagyló és mosdó a függöny mögött. Talán a felmosórongy, a kopasz partvis és patkányszürke vödör a sűrű, lyukgatott homályban.

A nyitott hangárban, faltól falig a szárnyak. Álig kartávolságnyi a szoba szélessége. Nem is lakásra, álmokra, pihenésre, de ölelésekre méretezett, gyors vendéglátásra, egyszeri levetkezésre. A hosszú, fénytelen folyosókról benyíló ajtók, szemérmes kémlelők réz-álarcai mögött egykor a lányok várakoztak, vagy töltötték idejüket, hol az ajtó és az ablak közötti távolság éppen a heverő hossza, a csókok és bankjegyek hossza, a törtlábú fények és árnyékok akváriumi perspektívája.

Ma már lakások. Képtelenek. Valószínűtlenek. Főbérletül is albérletek. A kíváncsi, nyugtalan természet számára mégis tágasak, mélyek, erotikusan izgatók, zsúfoltak ezek a kamrák. A világítóudvar periszkópján át mutatják meg a napot, a holdfény-derengését, az alélt testekre derengő hajnalt, a permetező fényt és az estét beharangozó forgalmas szürkületet.

Az ajtóban azt mondta valaki: „fiam!”

„Anyám, feküdni szeretnék anyám, fáradt vagyok”

„Zsúfoltan élsz, nem lesz jó vége ennek, fiam”

Egy arc. Egy figyelmeztetés. Egy terhes aggódás, szemrehányás.

„Le fogsz esni, majd meglátod, kisfiam!” – Harminchat éve ugyanazon a szavak, a mondatok rendje. Egyazon hangsúly az első sámlira állás, a székre, asztalra kapaszkodástól a szárnyakig. A botladozástól a repülésig ez az észrevétlenül nem-változó arc a magasban, mint a delelő nap, mely lassan ereszkedik hogy nézhesse megnyúlt árnyékát. . . Arc az ajtóban immár alacsonyabban, csak a hanghordozás, csak a mondatok zenéje tartja a magasságot, a megszokott szintet harminchat éve. . . Zene. Nem hatol mélyre, csak körülveszi, mint burok, csak zsongítja. Van, mint a levegő, víz, napfény, oly megszokott, oly természetes, csak hogy ez párás levegő, meleg víz és óvatos napfény. A szükségesben a terhes. A nélkülözhetetlenben a nehezen viselhető. Anya az ajtóban. Itt állt:

„Jobb lenne otthon, fiam. . . na jó, csak mordom. . .”

Fél tőle ez a hang, most már tart tőle. Kihallani a tétovaságot, mintha riadtság rezen, más ki venné észre a korok maszkjai mögött a mindinkább láthatóbbá váló, a lassan kiteljesedő szerepcserét.

Az ajtó-rés bezárult, elhajkultak a gyöngé léptek is most mintha magára hagyta volna az élet, s valami szférikus csend-idegszanatórium bolygója lenne a szoba, mely észrevétlenül kering a megközelíthetetlen pályák egyikén. Most mintha lebegő gypszyonyeg röpitené a csillagok alatt és hűvös, jóságos légáramlatok pólyálnák testét a föld felé húzó fáradság ellen. . . „A fáradság gravitációja. . .” – Mintha valami új felismerés lenne, a biológia és a természettudomány számára megközelíthetetlen. . . (?!). A léghajót lehúzó homokzsákok, az idegekben felhajmozódott nehézkedési tényezők. . . Vagy mint a nehéz víz lassú kiáramlása a táguilt pórusoklélegzetével, ez a csodás felkvés, heverés, nagy fáradságú ledőlés, cipőstől, ruhástól, úgy ahogy éppen. . . De azóta mosatlanul dögles. . . Ez a legjobb szó. Lelki és testi dögles, mely mindjárt beszakítja az ágyat, minden anyagon áthatol ez az ólomnehéz, de már-már súlytalanság, a kiborulás elől menek.

Anya nem mutatja, de reszket benne a sírás. A Rózsa utcai ablakból egyenesen a „Krajcár” vendéglőre látni. Ott áll apa az ajtóban, fölneéz és hunyorít, mint aki azt mondja „jó, jó, kedveseim, apátok tudja, hogy hol van a határ, hogy mikor elég, csak jókedvem van egy kicsit. . .”

A gyerek kitép egy füzetlapot, pontosan akkorát, amelyből csákót is lehetne hajtogatni, de csákó nem száll az apa fejére. Fehér repülőgép tör ki a szobasötétből, először fölfelé, hogy megnézhesse az eget, meg hogy milyen lehet a tetők fölött, mert messzire kell még eljutni, egész a másik oldalig, körözve billegve, kissé fölemelkedve olykor, kirajzolja a láthatatlan csigalépcsőt a repülőgép, spirális vörösréz-csúszdát a napsugarakban. Száll, mint a hívás, hogy „gyere haza, apukám” a járda felett, surran szabadon, ahol a mezítlábas gyerekek futkosnak, akikre senki se szól rá, akiket kiengednek, hogy vaskarikázva rohanjanak a sarok felé a „Zöldház”-on is túl, akik csapágyat szerezhetnek és rolleken száguldvá, egymást előzve tűnnek el éles kanyarral a sarkon.

A sötét szobából, mint az üzenet, úgy szállt a fehér repülőgép.

Anya nem mutatja, de reszket benne a sírás és nem emlékszik a könyvkötészetre sem, ahová beszállt a papírrepülőgép. Két rács között, éppen hogy utat talált. . . Anyu nem emlékszik az inasra sem, aki fölszalagolt vele a pincéből. Sápadt arc, hunyorgó szemek a fényben. A magasra emelt kézben a jó kis gép, a röppentő mozdulatban a válasz az önkéntelen és első kihívásra.

Anyu semmire sem emlékszik, ami lényeges, meghatározó, döntő.

Pilóta lett a fia és nem tudja, hogy lett pilóta.

Apa eltűnt a háborúban, csak a „Krajcár” maradt meg, ez a szűk kis vendéglő, a címtábla érezhette a lapján koppanó, irányt változtató papírrepülőgépet.

Néhány név: Laci, Béla, a Kisnyúl és Bárdi, aki betörte a kirakatokat egyszer a „svédcsavarral”. . . Ezek maradtak, meg a tricikli a Bergerék üzlete előtt. . . Lehetett hajtani. Nem nagyon szóltak érte, mert ők is jöttek, a Berger gyerekek.

És most itt fekszik-mozdulatlanul szinte-ebben a lakásban. Sötétség. Gangok. Tűzfalak. Folyosók vezették. Néptelen, szűk utcák hajnali üressége mintha a mel-

lén szorítaná, a levegőnél is megfoghatatlanabb, mégis súlyosabb közeg: az idegesség.

A bordáin belül a nyomás. Az idegek érzete.

A falak valahol a végtelen utcák végén összезárnak egészen, s látni az embert beékelődve, mellel a szabad síkságok, sértetlen egek felé. Nem törhet át.

Betongyűrűben hasal egy kisfiú. Szinte látcsőből nézi az árok medencéjét. A görcsös gyökerek, fatörzsek után a lombkoronákat.

Jó, hogy megindultak a képek. A filMLEMEZSZERŰ idegsejtecskék emlékképei oldódnak, fölmerülnek az agytekevénYek betemetettnek hitt recéiből. Jó, hogy uralkodnak most ezek a képek a jelen hiábavalóságai felett, s csak itt-ott derenghet át a mama arca, a vádló feleség és az ellene ingerelt gyerek tüntető megvetése.

De még az is csak fedőréteg, mely eltakarja a füves síkságot, a járható levegő széles sztrádái alatt a beton-kifutópályát és mi mindent rejt még ez a szikrázás is a pusztában vágató, megvadult csikó ágaskodásáig: paták, a lenyugvó nap pe reméig fölrugó mellső paták a véres iszonyat magasságában, a fej-nélküli csikó utolsó ugrása-ágaskodása a pusztán. . . A nap vége. . . Ez a gyilkosság, hiába szépítene. . .

A levágottfejű liba csapkodott, elszaladt még a tönktől a farakásig. Délben fehér húst ettek a tálból, de ezek újra a gyerekkor szelídebb képei: az alacsony ajtók szemöldökfái, résnyi ablakok, horpadt menyezetek. A békesség meszelt parasztházai kívül és belül, a döngölt föld-padló hideg sötétje.

Röpül a kissámlin, röpül a föld felett hosszan és csodálatosan. Nem is kép, hanem érzet az idő méhéből, szinte a születése előtről érzékel valamit, ami újra-élve is gyönyörűség, mámor, mert létezés-nemlétezés egyszerre, a változás sebessége, lebegés, súlytalanság.

Anya vásárolni ment délelőtt, de egy idegen pincébe szorította a légiriadó. Ő még aludt. A liberátorok nehéz zúgása, a távoli robbanások sem ébresztették föl, mégis a nyitott ablakból könnyed rugaszkodással maga mögött hagyta a párkányt, e forró bádogot, mint kifutó-pályát, s máris a kihalt utcák fölött szállt hálóingben, légó-sisakban és mentőkarszalaggal a karján. Erkélytől, erkélyig. Alig veszített valamit a magasságból. Mintha oldalára fordult hatalmas hal lebegett volna az ég vizeiben, ezüstpikkelyek rezegtek, csöppet sem félelmetesen villogtak a bombázó repülőgépek.

De most üresek mind a lakások. Tárva-nyitva az ajtók. Ahogy a sziréna hangja érte, úgy merevedett meg minden. A halálfélelem egyszerre zúdult le szinte, váratlanul és láthatatlanul erre a városra, mint Pompei-re egykor a láva. A szoba-sötétség mélyéről egyszercsak elvált egy árnyék és előre biciklizett. . .

–Maga már megint lóg! Majd jelenteni fogom az igazgatónak! – hadonászott a rokkantkocsiban ülő öregember.

–De én repülni tudok. Tessék idenézni! Avval ellökte magát.

–A pincébe vele! Fogják meg!

Bemenekült egy nyitott erkélyajtón. . . Jobbra fogorvosi szoba. Nyilván itt szoktak várakozni. Talán ők is a pincében ülnek: a fogorvos és a betegek együtt várakoznak. . . Hopp, balra egy folyosó, ismét egy szoba. . . Csitt!

Ruhák a szobában szerte. A nyitott szekrényből szállhattak asztalra, ágyra és a székre, fotelekre, fogasokról a gyönyörű női ruhák, s berakták színnel és karcsú, nyárias könnyedséggel a hordó szőnyeget, a nehézkes, sötét bútorokat. . .

A tükör előtt lány öltözött. Cselédlány.

Ekkor hullottak le az első bombák. Csak az állandó berregés, csak a robbanások zavarták, ha zavarhatták volna, hiszen a selymek suhogása hatalmasabb volt, mint a háború. A tükör is szebbet mutatott. . .

A nagyságos úrék a pincében gubbasztottak a csomagjaikkal, de nem vihettek le mindent, amit az életüknél is jobban féltenek a nagyságos úrék. Pedig a bombák nem esnek ide a nyári ruhákra, a szilánk se csapódhat a tükörbe. „Tessék, tiéd a ház!” – mondják a távoli robbanások. „Most azt csinálsz, amit akarsz. . .” És mit is akarhat egy tizenhétéves lány ennyi selyem között?

Valahol házak dőlhetnek romba, valami nagy rövidzárlattól padtak le a fények, a szállíztásig soványodva a tömbös óvóhely-sötétben. „Most rabol ki a besh-tíra!” – mondja a nagyságos úrnak a nagyságos asszony. – „Fölmegyek!”

„Megtiltom! Maga megőrült kérem!”

Még egy fordulat ebben a világoskékben a tükör előtt. Szellő és muzsika szivárog lassan a ruhából, a nyitott szekrényből, mint a lehelet, úgy leng a holmikkól áradó egykori bálók, szerelmek, nagy hódítások maradék öröme, békéje zenéje. Hiába retteg a város. Szabdalhatják az eget a lövedékek, a kinti zaj visszahullott a hihetetlenbe, valószínűtlen veszélyek jelzései ezek, az iszonyat újraálmódja önmagát odakint. . . Szirénázva száguld az ablak alatt egy tűzoltó-kocsi. Kihúzott, üres létrája fenyegeti az eget, a nyitott ablakokat.

„Régen volt” – gondolja a pilóta, mert a lihtóf másik oldalán valaki lámpát gyújtott, s a gyöngye fény eltakarta a lányt, aki éppen levetette a fölpróbált kosztümöt, s ott állt valószínűleg rövid, a testéhez tapadó kombinéban. A gyöngye fény viszont láthatóvá tette az öregasszonyt. . . A pilóta behuntya a szemét. Még nem akarta, hogy vége legyen. A cselédlány háttal állt, valóban félig levetkezetten a fényes, nagy talpitükör előtt. Csak előre lépni vagy hármát, hirtelen átkarolni és magáhozölelni, mielőtt felocsúdik, az arcát a leány válla fölött az idegen archoz szorítani, hogy egyszerre lássák meg egymást a tükörben: „Ne félj, látod ilyen az arcom, én erős vagyok, de nem bántalak téged” – mondaná és nem mozdulnának sokáig, pedig megfordulna a lány, hogy szembe simuljon hozzá, de az egész csak képzelődés. Már nincs is muzsika. Háború van. A légnyomás kiszívja a gyönyörű ruhákat az ablakon keresztül, ki az utcára, röppennek vergődve, lobogva a gyönyörű selymek és újra a szorongás: tolókocsiban üldözi őt a botos öregúr és nem tud szaladni, hiába löki el magát a földtől, nagyon, de nagyon lassan jut tovább, így még eléri, megragadják. . .

Pedig jó lett volna az iskolába is benézni, hátha beleütött egy bomba. . . A légiriadó lefújására ébredt. Mindenki feljött a pincéből, csak az Ő anyja nem volt még sehol. Futott a bombázott házak felé kétégbeesetten. . . S az a találkozás a sarki gyümölcsös előtt, amint megtört a szökkenés íve, az „Életben vagy!” – Éleiben vagyok!” Kimondatlanul. Egyetlen ölelésében.

„Srácok, a Damjanich utcában minden tropára ment!” – kiabálja a Lakits és szaladnak az Almássy tériek.

Most mutogatják magukat a vadászpereplők odafönt, mikor már elmúlt a légi-veszély?!

S főleg a pincék.

Az első út gyertyával, s gyufával fölszerelve. A rácsos vasajtóban a villogó macskaszemek, a patkányvinnyogás. Kőrök kaparásának neszei a magasra polcozott fahasábokon.

Kopognak.

Igen, az ajtón kopog valaki, kettő rövidet. Meg kellene fordulni és megkérdezni, hogy ki az?

Újabb kopogtatás. Valamivel erősebb, idegesebb és kihívóbb. Mintha látná az idegen, hogy ő ott fekszik mozdulatlanul, hason, mint gyerekkorában és nyitva a szeme, de nem tud és nem is akar mozdulni.

SEBESTYÉN LAJOS

Sorakozó

Nem katonásan,
nem fegyellemmel.
Kérlek benneteket
kegyelettel,
szükségből,
szomorúan.

Honnan jöttetek
ilyen messziről. . .
Nyírfa liget áll
házatok mögött?

Ukrán szél játszott
veletek kedvire.

Fehér csonttenger
néma koponyákkal,
szembe az élőkkel,
könnyen feledőkkel,
nem katonásan,
nem fegyellemmel.
Kérlek benneteket
kegyelettel.
Hogy nézzétek
az élőket,
nézzétek döbbszentő
üres szemgödörökkel.

Átlőtt szívű kapu

I.

Kedves Ecsém, Tibor! ... Most bizony jónéhány kilométerre vagyok tőletek, bent a muszka földön. Tőlünk húsz kilométerre a front, de gyakran ki-kiruccanunk az arcvonalba egy kis löporfüstöt szagolni, úgy küldjük tudósításainkat. A haditudósító szóad derekas munkát végez, akad írnivaló bőven, s mi nem is tétlenkedünk tudtul adni az otthoniaknak a magyar fiúk dicsőséges fegyvertényeit. Aprítják a muszkát, mint a répát és szentül hisznek katonáink a nagy német szövetséges oldalán a végső győzelemben, a szebb, boldogabb magyar jövődöben. Álljatok helyt ti, otthoniak is olyan becsülettel a nagy ügyért, ahogy mi tesszük itt.

U. i.: Tibor ecsém! ... Aztán el ne csavarja a fejed valami csinos színész-nő! ... A szerkesztőségben valamennyiőtöknek hazafias üdvözetem: Imre.

Kelt 1942. október 22. Oroszország. Pf: 231/70.

II.

Kedves Tibor! Ma kaptam meg lapját, melyet április 29-ről keltez, tehát 12 napig jött. Nem csoda, mert nagyon messze vagyunk tábori színházunkkal. Az egész út legérdekesebb részét most csinálom végig. Gyönyörű erdőség közepén táborozunk, a természet nagyon békés, annál kevésbé az emberek. Megismerem a Sztálin gyertya fényét, de közlőrl és tucatszámra. Legszebb élmény azonban az, mikor bunkerok tetején játszunk és ezek a kedves magyar fiúk, akik hosszú hónapok óta föld alatt élnek, állandó életveszélyben, könnyes szemmel és túlradó szeretettel fogadnak bennünket. Végtelenül boldog vagyok, hogy én is részt vehetek ebben a misszióban, megnevetetni őket és kicsit „otthont” idézni. nekik. Azt hiszem, június 1-re sikerül hazajutnom, akkor sokat fogok mesélni. Üdvözlí: Lucy.

Tábori Színház. Pf: 195/90

Ellenőrizve: 1943. V. 14. Recsi főhadnagy.

III.

Ifjú barátom! ... Megkaptam kedves levelét és minden sora üdítő itt, az irdatlan messzeségben. Bizony, szívesebben lennék magukkal én is a meleg szerkesztőségben. Itt újságot csinálni valamelyest körülményesebb és kellemetlenebb feladat. Errefelé kegyetlenebb és komisszabb a tél, mint otthon, egyéb

körülményekről nem beszélek. Jelenleg a bunkerban ülök, egy dobkályha mellett, úgy írok. A kályha veszettül fűt, mégis jégverem az egész ödu. Az egyik felem félangolosra sül, a másik kocsonyás halmazállapotba megy át. De: szelavi... ilyen az élet. Ezt kell szeretni.

Vigyázzanak helyettem is a „mundér” otthoni becsületére. Üdvözlí öreg pályatársa, jelenleg tartalékos főhadnagy és haditudósító: Laci bácsi.

Kelt 1944. január 18-án. Pf. mint eddig: 337/35.

IV.

Szeptember végén, a legutóbbi szőnyegbombázás után megszűnt a lapunk, szerteszéledtek a fiúk. Ment, ki, merre látott. Pestre, a Dunántúlra, falura. A front már mind kivehetőbben hallatta távoli hangjait a Várad felőli hegyekről. Bezár a színház is, melynek nehéz tölgykapujára együtt véstünk szívet Judittal, akkori színésznő kedvesemmel. Judit most tovasodródott a társulattal nyugalmasabbnak remélt táj felé, én a város melletti tanyavilágot választottam menedékkül.

Csodálatosan aranyló volt a negyvennégyes ősz mifelénk. S ha a távolból jövő rengések nem jelezték a valót, olyanrak tűnt a tanya, mint a béke szigete. Naphosszat a tanya melletti erdőszélen heverésztem, kihullott belőlem a környező világ, csak Judit maradt az enyém:

Ez talán nem is szerelem;

Nem való és nem álom.

Valami furcsa, felemás

Éteres, kába lebegés:

Kinyújtom kezem, keresem

Kezed – és nem találom.

(Pedig csak szimpla szerelam;

Tetszik a szemed lángja,

Idomod, hangod, mosolyod,

Csókodnak puhasága.

Judit!... A neved szeretem,

Mert asszonyos, dús áram:

Áthat a csonton, ereken,

De jó, hogy rád találtam!)

A háborúban nem mindig nému!nak el a múzsák. Soha nem írtam verset Judithoz, s íme, épp e kaotikus állapotban kellett megfoganni az elsőnek. Morzsolgattam magamban szüntelen a sorokat, s rettenetes vágyódást éreztem a versben meglelt, de nagyonis távoli kedves után. Akivel a válás napján szívet véstünk a színház tölgykapujába.

Hetek óta szinte idillikus életet éltünk itt, és a városból érkezőknek az adott körülmények között valóságos földi paradicsamot jelentett az erdőszéli kis tanya-világ. Azt szokás mondani; parasztember akkor vág tyúkot, ha vagy a gazda, vagy a jószág beteg. Most a világ volt nagybeteg, sokan úgy gondolták; inkább maguk éljék fel javaikat, mint ellenség-idegenek. Csapó Pista bácsi, az öreg gazda, akinek vendéglátó szíveségét bírtam, egy napos délután megfogott:

– Uramócsém, ha terhére nem esik, kigördíthetnének egy hordócskát a boglya alól. Oda bújttattam, gondoltam, jó lesz jobb napokra, de azt gyanítom, addig nemigen volna maradása. Inkább mi pusztítsuk el, tanyabeliek, ahogy most vagyunk.

Kigörgettük a hordót a tanyasor egyetlen utcájára, az öreg menten csapverte, ott vigadtunk-keseregünk hajnalig a tövén. Akkorra kiürült.

– Nnn!.. Eztán erre sincs több gondom. – jelentette ki végső pohár után az öreg, de a bor gőzében is szomorú volt a szeme, mintha halotti torról állt volna föl. – Nincs rá gondom, legalább rendes becsületes magyar emberekben nyugszik.

V.

Immár negyedik napja dörgött az ágyú a tanya fölött. A háború istene, a tűzérés rajtunk át egymásnak felelt. Az apró házak lakói szorongva füleltük a szembefeszülő erők bömbölő és vijjogó viadalát. A tanya immár telve volt a város száműzötteivel, kiket az események kiméretlen és egyre keményebb csapása sodort ide, a viszonylagos békébe. De négy napja a tanya is felbolydult, láthatatlan istennyilák vágattak felettünk; az aknák, mint rossz úton elszabadult szekerek.

Néhány napja az erdőben németeket vettünk észre. Közülünk senki nem tudta, mikor jöttek. Ott voltak. A lombok lörésein lövegek meredtek a város felé.

Ötödik napon olyan hirtelen és nem vártan, mint a derűs égből jövő viliám, pergőtűz alá került a tanya. Fejvesztett zűrzavar, hanyatt-homlok rohongálás mindenütt, ki a házakból, a határszéli részekre, bárhová, csak ki a bizonyos pusztulásból. Legtöbben az erdőszéli árokban reméltünk oltalmat az istenítélet elől. Mert pusztító istenítélet volt az a felfoghatatlan idő, két, három, vagy ezer óra, ami fölöttünk akkor telt. S miként Sodoma alatt Lótba, úgy dermedt a döbbenettől ereinkbe a vér egy látványra, egy félelmetes felfedezésre: nem vagyunk egyedül az árokban. Az ásás távoli sávjából ismeretlen egyenruhások csapata kúszott felénk, mind közelebb.

Csak azt tudtuk; pillanatokon belül tennünk kell valamit. Az öreg Csapó tért elsőnek magához a bénító rémületből. Fehér ing volt az öregén, egyetlen mozdulattal rántotta le magáról, s egy parti vessző végére tűzte. Lobogtatására az ismeretlen csapatban hullámmás támadt, meggyorsult a mozgásuk. Nemsokára katonák, lovak, civilek keveredünk az árokban.

Megint órák teltek... vagy percek, mindössze?... Egyszeriben tompa csönd szakadt ránk. Elhallgattak az aknavető, minden előbbi láрма, mintha meghalt volna fölöttünk, körülöttünk a világ, csak mi vagyunk egyedüli létezők az egész mindenségben. De a süketség pillanatok intervalluma volt az ádáz hangorkánban. Egyszeriben az erdei német egységek felől könnyű vadászgépek berregése ült ránk. A gépek az árkon túli mezőséget körözték, aztán az árokvonalat s, pöröggni kezdtek a fedélzeti gépfegyverek.

Nem volt további maradásunk. Kavargó rajokban vetettük magunkat a védtelen mezőségnek, de a repülő, szerencsére most már tanácsosabbnak látták támaszpontonra térni, mert valahonnan, az országút túlsó feléről elhárító ágyúk szólaltak meg.

Fel-felbukva, hörögve, de végre kivergődtünk az útra, amely most egészen elhagyatott volt. Aztán -ahogy ködös emlékeimben megkövült-szőlőkön, szántókon, réteken törünk célunk, az elhagyott város felé. Szembe velünk ismeretlen uniformisú katonák áradata özönlik. Egy közülük biztatóan felénk kiált: Vojna kaput!.. Debrecen kaput!..

Nem értjük, csak megyünk, fullasztó, nehéz lihegéssel, futva és trappban, el, ki. minél távolabb a pokoltól, ahol éppen most készül összedőlni minden.

Debrecen kaput?.. Valaki azt mondja közöttünk, ez annyit tesz: Debrecen halott.

Hová megyünk akkor?.. A halottak városába?

A dűlőutak mentén szétlőtt harckocsik, kerekéről leroskadt szekerek, eldobott motorok, kerékpárok.

VI.

Már bent vagyunk az elővárosban, a kertségi házak során. Az úton még mindig özönlenek az idegen katonák. De itt már csend van s az élet bárhogyan is, de él.

A színház előtt haladunk. Kilépek összeverődött kis csapatunkból, nekem itt most meg kell állnom. Meg kell néznem valamit, nekem most mindennél az a legfontosabb, talán az életnél is. Judittal dobogó szívünket véstük.

A kapu ott áll a helyén, híven teljesíti rendeltetését most is. De a szív!.. A szívünk már nem él... Megölte egy eltévedt golyó. Átlötte, hogy haljon meg a szerelem.

KÖ-SZABÓ IMRE

A bányász és a katona

Gosztonyi Lajost a mozdony éles sípja ébresztette fel. Hirtelen nem tudta hol van. A vagonban félhomály uralkodott. A kerekek monoton csattogása elviselhetetlen keménységgel csengett fülében.

Körülnézett. A zsúfolt vagonban az emberek kuporogva aludtak. Az ajtónál egy kopasz, idősebb ember bámult maga elé.

Gosztonyi felállt, az ajtóhoz botorkált. A rés kicsi volt, az ökle sem fért ki rajta.

– Segíts márl – szolt a kopasz férfihez.
Az kérdően intett a fejével.

– Vécézni kell – mondta Gosztonyi és megfogta az ajtót. A kopasz a háta mögé állt és segített húzni. Az ajtó engedett. Embernyi rés keletkezett. Nézett kifelé; a vonat egyenletes sebességgel futott. A gyorsan tovaftó táviróoszlopokon túl akácos erdő. A levelek sárgultak már.

– Megszöknül – mondta maga elé.

Átpréselte magát az ajtórésen. Lenézett a földre, egybefutó szürke vonalak látott maga alatt. A kabátját elkapta a szél.

Egy pillanatra megtorpant, majd hirtelen ellökte magát a vagonról.

A töltés szélére esett. A kövek keménységét érezte a lábában. Gurulni kezdett lefelé a töltés oldalán. A vonat zakatolása mintha távolabb került volna.

Az árok mélyén feküdt. Figyelt.

Hirtelen lövés dörrent. Utána még kettő. A vonat hangja egyre távolodott.

Gosztonyi Lajos érezte hogy egész teste sajog.

– Talán nem is tudok felállni – gondolta. – Menekülni kell! – futott át rajta hirtelen a lélelem.

Feltápáskodott, úgy érezte nem is tud lépni, de megindult. Futni kezdett. Futni kezdett az erdő felé. Futása egyre gyorsabb lett. Egy idő után már nem is gondolt a fájdalomra, csak futott. – Csak minél messzebbre! – üzte gondolata.

A kiálló ágak ütöttek rajta, de ő ezt nem érezte. Az erdő egy nagy sárga üresség volt előtte.

Csak a fákra figyelt; zihálva futott tovább. Úgy érezte üldözik. Nem mert hátranézni.

– Élve akarnak elfogni – gondolta.

Aztán arra gondolt – csak ki akar dögleszteni. Amikor már látja, hogy nem tudok tovább futni, akkor lő a hátamba – és már érezte a golyó helyét a hátán.

Futása lassult, az időt már nem tudta érzékelni. – Ki tudja mióta futhatok? A fáradság egyszerre öntötte el lábát és karját.

– Nem bírom tovább! Lőjjél! – mondta Gosztonyi hangosan.

Egy fának támaszkodott, úgy ölelte át mint részeg az oszlopot.

Hátrapillantott. Egy magyar katona nézett vele farkasszemet.

A katona szólalt meg előbb.

– Hová futsz?

– Be az erdőbe – válaszolta.

– Erre már kifelé szaladsz – mondta a katona és kilépett a fa mögül. Szakadt ruhás, szőrös arcú katona volt. Fegyvert nem látott nála Gosztonyi Lajos.

– Kergetnek – mondta neki.

– Kik? – kérdezte a katona, és egészen közel lött.

Gosztonyi a vállával a fának támaszkodott, de még mindig erősen kapkodta a levegőt.

– Leugrottam a vonatról.

– Megszöktél?

– És te?

– Én is!

– Most hová?

– Haza.

– Merre?

– Nógrádba – mondta a katona.
– Én Kisterenyén lakom, bányász vagyok. Megtagadtuk a munkát. A csendőrök Hatvanba vittek, majd fel egy vonatra. Azt mondták, internálnak. Dunántúlra. Hosszan nézték egymást.
– És te? – kérdezte Gosztonyi és ellépet a fától.
– A negyedik hadtesttől léptem le.
– Most mi lesz velünk?
– Lassan hazaszivárgunk, öregem. Ott kívárjuk a végét, nem tarthat sokáig. Az oroszok már Pesten vannak – mondta a katona és huncutul kacsintott egyet. Kezei fogtak.

– Kovács Ferenc vagyok – mutatkozott be a katona.
– Gosztonyi Lajos – válaszolta a bányász.
– Gyerünk, mert esteledik – mondta a katona, és a fa tövéből felvette hátizsákját.

Elindultak. A Katona mutatta az utat.
– Ismerős vagy? – kérdezett rá Gosztonyi.
– Kicsit. Veszprém mellett lehetünk. Hajtottam párszor erre a téli vadászatokon.

Szótlanul mentek egymás mögött.
A katona jó két órai gyaloglás után megállt.
– Itt egy tanyának kell lenni.
Lassan mentek tovább. Hirtelen bukkant elő a piros cserepes ház.
– Várj itt, szétnézek – mondta a katona, és elment.
Gosztonyi várt. Nem félt már, de csodálkozott társa bátorságán.
Az egy tyúkkal a hóna alatt jött vissza. A tyúknak lógott a feje.
– Muszáj volt. Kiabált az istenadta.

Gosztonyi hirtelen éhséget érzett a gyomrában.
Távolabb a vízmosásban tüzet raktak. Szürkülni kezdett. A tollat letépték róla. Sok helyen felszakadozott a tyúk bőre és a vöröses hús sercegeve pirult a tűzön.

Egy óra múlva jóllakottan aludtak. Az álom hirtelen szakadt rájuk.
Gosztonyi erős kiáltásra ébredt.
– Állj, vagy lövök!
Megijedt. Körülnézett. A katona sehol.
A hangok a közelből jöttek. Nem mert moccanni.
– Állj! – újabb kiáltás hangzott, majd puska závarzatának éles csattanása.

Ezt felismerte.
Rövid, tömör csend. Egy acélos lövés.
Hosszú ideig nem hallott semmit. Óvatosan feljebb kúszott a vízmosásban. Szerencsére a bokrok jó fedezéket adtak.

Mozdulatlanul várt. Két csendőr jelent meg egy idő után a vízmosás szélén. A kialudt tűznél megálltak.
– Itt melegedett a nyavalyás – mondta az egyik csendőr.
– Fel kellene venni az adatait – mondta a másik és megigazította a puskát a vállán.
Rágyújtottak.

– Mi a fenének, megérdemelte.

– Dehát csak így itthagyjuk? – kérdezte a másik.

– Mindegy az már neki, úgys az lett volna a vége. – válaszolta az egyik és szétrúgta a könnyű hamut.

Gosztonyi úgy érezte, feléje néznek. Mintha a csendőr szeme egy pillanatig találkozott volna az övével. Érezte, itt a vég. Még levegőt sem mert venni.

Nem tudta érzékelní az időt, hogy meddig maradt még így. Mire felocsudott a csendöröket már nem látta sehol.

Szemével kereste a katonát. A katona letolt nadrággal feküdt a földön: és kezével görcsösen szorította a nadrág gombolóját.

Az ellenkező irányba indult el. Lassan ment, minden neszre figyelt.

Szürkületre egy kaszálóhoz ért. Négy szénaboglya a szélén. Az utolsó egészen távol esett az úttól.

Hirtelen fáradtnak érezte testét.

Körülnézett. Ház, ember sehol.

Az utolsó boglyába bevájta magát. A friss szénaillatot tágranyitott tüdővel szívta.

– Éhes vagyok! – gőzölgő krumplira és kenyérre gondolt. – Egy kis foghagymával, meg zsírral. – A nyál már annyi volt a szájában, hogy nem fért. Köpött egyet.

– Majd holnap, holnap biztos eszem – nyugtatta meg önmagát. Lassan aludt el. Ropogós cipókról, pecsenyéről álmódott.

Reggel ágyúzás tompa dübörgése ébresztette fel.

– Az oroszok! Már itt volna a front? – csodálkozott.

Arra gondolt, milyen is lehet egy orosz katona. A sógora azt mondta, durvák, meg hogy nem kegyelmeznek a gyerekeknek, meg a nőknek. Szeretik a szép nőket. Ha védekezni akarnak, minden nő csúnyára fesse magát.

– Honnan tudod ezt? – kérdezte tőle egyszer Gosztonyi.

– Mesélik – válaszolta a sógora. – Jani volt kint Oroszországban tizenhétben, azt mondta.

Lászedte magáról a szénát és visszament az útra. Lassan tovább indult.

A levegő felfrissítette.

Az ágyúzás továbbra sem szűnt meg. Néha úgy érezte hogy erősödik.

Már egészen magasan volt a nap, amikor az út széli árokba ferdén belecsúszva egy harckocsit pillantott meg. Az oldalán ötágú piros csillag. A löveg félrefordítva mutatott az ég felé.

– Ennek vége! – mondta Gosztolányi Lajos és lassúbbra fogta lépteit. Szerette volna megnézni, a kíváncsisága hajtotta is, de azért a félelme nagyobb volt. Mégis közelebb merészkedett. Ott vette észre, hogy egy orosz katona a harckocsi alatt van és szerel. A kulcs éles csattanással odaverődött az acél-laphoz.

– Gyorsan megfordult. Indulni akart, amikor ismeretlen kiáltást hallott.

– Sztoj! – csengett a fülébe.

Visszafordult és kezeit önkéntelenül a magasba emelte.

Egy fiatal katona jött feléje. Alig volt húsz éves. Kezében géppisztolyt tartott, és evett.

– Igly szudá! – intett a kezével, mintha hívná.

Gosztonyi lassan indult feléje.

A katona intett, hogy tegye le a kezét. Leengedte. Lassan, félve közeledett.

A katona vállára vette a géppisztolyt és visszament. Tovább evett egy szét-nyitott újságpapírból.

Gosztonyi állt és nézte az orosz katonát. Nézte, ahogy az evett. Szelte a fekete kenyeret, dobozból konzervet falatozott hozzá.

– „Megeszi és keresztül lő” – gondolta.

– Kudá igyos? – kérdezte a katona.

Nem értette, csak bámult rá, nézte kezében a kenyeret és nyelte a szájában összefutott nyálát.

– Kudá igyos? – kérdezte még egyszer a katona. Láttá, hogy nem érti, mutatta a kezével.

– Haza! – mondta Gosztonyi.

– Mamka, mamka? – kérdezte a katona és nevetett. A másik is kibújt a harcokosi alól és közelebb jött.

– Madjar vagy? – kérdezte és intett a fejével is.

– Nem félni tőlünk! – mondta a másik katona és Gosztonyi vállára tette kezét.

A fiatalabb észrevette, hogy Gosztonyi a kenyeret nézi.

– Kusájtye! – nyújtotta felé a ketté tört kenyeret.

Gosztonyi félve nyúlt érte, beleharapott a kenyérbe, lassan evett. Érezte a szájában összefutó nyálát, a kenyér savanykás ízét, de most olyan volt, mint a legfinomabb kalács.

A katona arca mosolyba futott. Gosztonyi is nevetni kezdett, lassan, majd egyre jobban rázta a nevetés.

KONTÓ ISTVÁN

Regi néni

Álmomból riadtam fel. Nagybátyám, Géza az ágyból kapott ki és rohant velem a legelőre. Menekültünk. Árnyként futottak az emberek. A tó partján már sokan feküdtek. A szülők suttogva hívták gyermekeiket. Jelzőrakéták kúsztak az égre, ágyúszó, szüntelen fegyverropogás és repülők robaja tépett lyukat az éjszaka csendjén.

Nem sírtam. Odalapultam Géza kabátja alá, vacogott a fogam. Félttem, nagyon félttem.

Korábbi éveimről még csak annyit se tudok, volt-e játékom, milyen lehettem. Az a szörnyű este volt életem első napja, amelyre emlékezni fogok mindig.

Menekülésünk gyakrabban ismétlődött, mint az éj és nap váltakozása. Biztonságot kerestünk a kiszáradt patakmederben, a rettegés űzött az Orsósék bunkerébe is.

Regi néni, született Nyári Regina már korábban ott volt. Nem viselkedett királynői nevéhez méltón, mert halálfélelme, sikolyai borzadállyal telítették a megbúvókat. Édesanyám ideges határozottsággal rántotta be a bunkerlyukon. Egy pillanatra elhallgatott, mint akinek kosarából ellopták a pénzét, hogy annál nagyobb erővel törjön fel torkán a torz hang. Hadonászni kezdett és tébolyultként rohant ki a bombázógépek éjszakájába. „Eljött a világ vége! Mind meghalunk!” – kiabálta.

Túléltük...

Néha áthívott magához, hogy tanítsam Boriskáját olvasni, számolni, mert Ő már nehezen lát. Konyhája, szobája olyan volt, mint a végvári vitézek füstöskonyhája. Káromkodását szónokivá csiszolta a tűzhellyel való örök vesződségben. Szobájának felét szűette ikerágy foglalta el. Ha a látogató belépett, az ajtó csattanva csókolódzott a nyoszolyával.

A két ablak között nagy ovális tükör függött, melytől a soproni bordélyházakban sem volt különbség annak idején. A homályos „velencei” a rózsá-arcú Szép Helénának is halottségét mutatott volna. Torzított az istenadta. Mit is kacérkodhatott volna előtte az öregasszony? A Boriska meg elég csúnyácska volt ahhoz, hogy ezt tükör nélkül is elhiggye.

A szekrény alját kenyértárolásra használták. Ha kinyílt a „sifonér”, penészgombák virítottak az aljában. Nem mondott az összhangnak ellent a néhány ósdi, szakadt ruhadarab sem. Poros, pepitakockás nadrágok. Regi néni tisztelte Fercit, a férjét és annak hagyatékát. Önmagával csak annyit törődött, hogy lábát naponta színes rongyköteggel csavargatta be, Kora tavasztól késő őszig cipő nélkül járt. Lába elfagyott, megduzzadt. Néhány pióciáért megmutatta a gyerekeknek a sebeit. Be-benézett, tanul-e a Boriska, aztán sosem létező fontos tennivalóra hivatkozva elvonult konyhájába. Ha a kislány énekelt elbűvölve hallgatta. Igaz, olyan hamisan senki sem énekelt az egész iskolában, de hát a dal, az dal. Igyekezett is villőjének gondtalan életet teremteni. Áldozatos nevelése mögött ösztön-diktálta ragaszkodás rejlett. Sorsuk párhuzamos volt. Az ő férje az első világháborúban esett el, a lányka apja a másodikból nem tért vissza.

Meddő volt, de tán az egyedüli, akin nem látszott soha a terméketlen nők lehangolt irigysége. Míg dolgozni birt, a kisváros nagyságosasszonyainál takarított, napszámba járt a parasztokhoz. Később alamizsnából, a „kötényéből” tartotta el unokáját.

Boriska szépen fejlődött, gömbölyödött.

Társaim buzdítottak: szorongasd meg! Nem kellett mégegyszer ismételniük. Huncutul elkaptam a fehérbőrű leányzót. Odaszoritottam az ajtófélfához, hogy megpusziljam. (Már tíz esztendő voltam!) Boriska szabódott. Tervem végülis futással végződött, mert megjelent a „Nyanya”. Jött fáradt, lassú lépteivel, aszimmetrikusan kapkodva a levegőt. Odabicegett a kislányhoz. Tisztes távolságban álltam, figyeltem. Vártam káromkodását. Egy medve cammogó mozdulatával fordult hátra. Fejét oldalra himbálva csak ennyit szólt: „Ejnye, ejnye fiam!”

Másnap, hogy jóvátegyem hibám, egy csokor virággal léptem a füstökonyhába.

– Fogadja szeretettel névnapján e csokor virágot! – mondtam.

Regi néni abbahagyta a tűz fűvását, felállt, rámnézett és bizonytalan csodálkozva megkérdezte: „Ma van a névnapom? Nem is tudtam. Köszönöm.” Ezt követően többször vittem neki névnapvi virágot. Havonta négyszer is. Regi néni nem tiltakozott. Nem tűnt fel egyszer sem, hogy előző héten köszöntöttem. A naptárt nem ismerte, olvasni sem tudott. A pletykát annál inkább kedvelte. Be is feketítettem talpig a haragosait. Ekkor hozakodtam csak elő, hogy szükség lenne az udvarára, mert kijön egy kommunista és beszédet tart.

Zavarba jött.

– Kommunista? A Kisúr azt mondta, az egy veszedelmes állatfaj. Hogy az öregfejszével veri őket agyon.

Húha! Hát így állunk?! Hogyan magyarázzam meg? Az udvar pedig kell.

– A Kisúr, a Kisúr az egy hájfejű! A múltkor is bolondot csinált magából. Tudja miért? Mert maga mindent elhisz neki.

– Persze, hogy nem. Azt akarják, hogy mindenki jól éljen. Krisztus urunk is kommunista volt.

– Akkor a Boriskámat se szakítják el tőlem?

Ez az érv hatott. Bár neki Krisztus nem kétezer éves legenda, hanem megújuló ünnep, amikor sonkát, tojást, kalapácsot kap; Átengedte udvarát.

Meglepetése gyermeki csalódássá vált, mikor Gálos elvtársnő megjelent.

– Kardos menyecske. Szép ruhája van, és milyen gyönyörűen beszél! – súgta a mellette állónak. Karácsonykor és husvétkor hallgatta ilyen áhítattal a papot. Máskor templomba se ment.

– Rákosi elvtárs új pénzt, forintot adott nekünk! – hangzott a szónoklat.

– Az ki? – bökte meg Regi néni Bagoly bácsit, a bőgőst. – Nekem egy krajcárt se adott.

– Pszt. Halkan. Az most olyan, mint a Horthy Miklós volt...

– Az meghalt?

– Hagyjon békén, nem tudom.

Az előadó hangja merész pátosszal csengett:

Velünk a hatalmas béketábor. Éljen a bölcs Sztálin!

Mindenki tapsolt, Regi néni is összeütötte a tenyerét.

A gyűlés befejeződött. Mikor Regi néni meglátta letaposott virágait, letérdelt, igazgatta őket, hátha összetapadnak.

A környékbeli gyerekek lopva keresték az alkalmat bosszantására. Csupán dióéves idején csitul el a csipkelődések árja, mert Regi néninek volt egy te-rebélyes diófája. Megélénkült az udvara, a sok lurkó verte, dobálta, szedte a diót, hízolgó szavakkal illették a gazdaasszonyt. Ő csak állt elégedetten és gyönyörködött.

Tizenhat éves korában Boriska elutazott édesanyjához, ahhoz az anyához, aki egyszer elvetette magától. Ott is maradt...

Télre tél jött. Regi néni mindig fázott, húskomor lett, leromlott, megbetegedett. Másfél év múlva látogatta csak meg a nevelt unoka, gyermekkel a kar-

ján. Otthagytta a férjét. Az öregasszony hamarosan meggyógyult. Ápolta, dédelgette a csecsemőt és szidta az apját. De jött az apa, alig telt el két év (!), és vitte a gyereket, vitte Borcsát.

Attól kezdve Regi néni egyre ritkábban jött ki a házából. Az áramot kikapcsolták, mert nem bírta fizetni. A villanyszerelőket is szidta. Megőszült. Egy este, mint elmentem ablaka előtt, ordított, tépte a haját, az eget fenyegette. A sárgásan pislogó lámpafény a hatalmas termetet körülkötezte megnyúlt árnyékával. Tán ismét a bombázók húztak el a feje fölött, a lámpa rakéta volt, alacsony háza a bunker. Szorongva menekültem. Regi néni örjöngött. Gyűlölettel gondoltam Boriskára.

Reggelre ébredve Géza lépett be hozzánk. Mint valami ujsághírt, száraz hangon mondta: Gyerekek, a Regit halva találták. A markában van fele haja.

Valahogy e perctől kezdve kevésbé féltem a háborútól.

Délelőtt körbeült a gyerekhad és az elhunytól beszélgettek.

– Szegény Regi néni! – sajnálkozott a Kese. – Sötétségben élte le életét. Négyezer olyan idős volt mint én, de negyedannyit se látott abból, ami körülötte történt... Mintha nem is korban, csak időben élt volna.

Szó szót követett. Egymást ijesztgették a hazajáró lélekkel. Végül megegyeztek abban, hogy részvétük jeléül elkísérik Regi nénit utolsó útjára. Még virágot is loptak sírjára. Sokat és szépet...

BARÁTH LAJOS

Koldustanuló

Szándékukról senkinek nem szóltak, sőt, meg sem kérdezhették tőlük: zérig sértődnek, s felemlenének, hogy ők becsületes család, még akkor is, ha szegények, és hogy nem loptak soha, semmit, de nehéz munkával szereztek meg azt, amiük van. És ez igaz is. Ám mindenki tudja, hogy a kicsi Diócskát a család kimondatlanul is minek szánta.

Most készül erre a pályára, nagy igyekezettel. Ismerek családot, melynek gyermeke orvosnak készül. Kicsiny táskát kapott, hasonlót, amilyen egy leendő orvosnak dukál; van már injekciós tűje, fonendoszkópja, sztetoszkópja, szikéje. Egyik ismerősöm fiát híres sportmannak szánták; vágta, ugrál, úszik és labdával játszik, akkor, amikor neki tetszik, meg akkor is, amikor semmi kedve hozzá. Ebből él majd, gyakoroljon. Aki hegedűművész akar lenni, az kap hegedűt, és játszhat rajta; a leendő építésznek töménytelen mennyiségű kockája van, az asztalosnak gyaluja, az ácsnak szekercéje, stb.

Diócska is készül.

Ott lakik egy közeli kis utcában, ismerem nagyon jól, nem egyszer beszéltem is vele. Szófogadó, alázatos kisfiú, olyan, aki egyetlen jó szóért is hálás, semmit vissza nem utasít, s megköszöni azt is, hogy él s lélegzetet vehet.

Diócska sápadt, vézna gyerek. Valószínű, hogy vérszegény, de még valószínűbb, hogy ennek a gyereknek kevesebb csokoládé és hús jut, mint általában a mai gyerekeknek, akik már tíz-tizenkét éves korukban az ivarérettség határán állnak, s dörmögő hangon visszafelelesznek, ha apró szívességet kér tőlük az ember.

Ezektől eltérően, Diócska szófogadó gyermek. Sötét este is találkozom vele, amint félkiló kenyérrel a kezében, hazafelé igyekszik. Én sokáig azt hittem, hat-hét éves mindössze. Aztán megtudtam, hogy már az ötödik osztályban tanul, nem is rosszul, nem is jól. Tanárai méltányolják igyekezetét és jó magaviseletét, míg a vele egykorúakban éppen a szilajságot, a fékezhetetlent tisztelik a nevelők. Jól megvan így is, esetlen, majdhogynem gyáva csendességével, alázatosságával. Ugy él a többi, immár kamaszodó társak közt, hogy észre sem veszik, s ha tudomást is vesznek róla, a sajnáltnivalót látják benne, nem a gyengébbet, akivel lehet és illik kegyetlenkedni. Kora reggel segít anyjának, még lapozgat egy keveset könyveiben és füzetekben, s csak azután indul el az iskolába, soha nem késett el.

Néha elsétálok arra, amerre szobaablakuk nyílik. Harmonikáznak. Bátyjával együtt énekelnek, aki-mert nyomoréknak született az istenadta – koldulással foglalkozik. Hosszan nézegetem a házuk elejét díszítő parksávot. Sovány, illatlan virágok nyílnak ott, a gyp is kopott, sőt élettelennek tűnő. Nézem, mintha a sátnya árvácskákban, petuniákban gyönyörködne. Valójában hallgatózom.

– Most ezt próbáljuk. . . – Ez a bátyja hangja, türelmes, jóindulatú hang.
– Az ujjaidat hagyd lazán. . . Úgy bizony! Na most. Érzéssel!

Bátortalan szólamokból bontakozik ki a dalocska zenéje. Az akkordok sírnak, és sír hozzá a szöveg is. Honnan e dal? Ki a szerzője? Mintha minden egyes szóban egy-egy éhes gyermek sírna fel. Bizonytalan, remegő hang, szinte kísérteties. Nem kér a szöveg. Nem! Csak elbeszél. Régen, nagyon régen, dalnokok dicserték így urakat, kenyéradójukat. Nincs abban semmi megalázó, semmi önmegvetés; pusztán a gépiesen elsírt panasz. S ki nem panaszkodik? Akinek autója van, az a rossz utakra, a benzín árára panaszkodik; az orvos társadalombiztosításra és az egészségre; a jólfizetett hivatalnok pedig az aranyerére. Mindenkinek van baja. S mindenkinek a maga baja a legfontosabb. Diócska dala éppen abban rendkívüli, hogy nem a maga sorsára panaszkodik. Mások baján kesereg.

Belefeledkezem az árvácskák és a petuniák szemlélődésébe.

Háromszor egymás után ismétlik, együtt. Aztán – már tudom – Diócska következik, egyedül. Még bátortalan, de egyúttal síróssabb is a hangja. A bátyja nem szól közbe. Valószínű, hogy jónak, talán túlságosan is jónak ítéli meg öccse tehetségét.

Szomorú szíveddel itt jársz köztünk.

Arcod mosolygós jókedvet ölt. . .

Ki látja szívedben a tövist?

Valahol hallottam én ezt a dallamot, talán a szöveget is. Egyszer, talán az encsi vásáron, természetesen egy koldus énekelte. Halottam-é, vagy csak úgy rémlik? Avagy engem is megejtett a suta, rímtelen verse? Vagy nem is az önmagunk

baját mindenkor fitogtató hajlamunkra apellál a koldus tudománya, hanem mélyebb, számunkra is ismeretlen hajlandóságra? A mélyebben rejtőző hajlandóságok! Igen, valahol itt kell kutatnunk, ha közelebb akarunk kerülni ennek a dolgnak a megfajtásához. Szükségelten egy táblázat az emberi érzékekre és érzéketlenségre is, mit az elemekére, s kihagyni mindazokat a kockákat, ahová még egy jelnek, jelzőnek majd be kellene illeszkednie, avagy illene bekerülnie, túl a hét érzéken, amiről tudunk. Hogyan is dobunk pár fillért a koldusnak? Elmerünk magunknak jó a sorunk, ebédünk és utánna sört iszunk, ruhánk új és tiszta, asszonyunk ápolt és kíváncs, gyermekünk egészséges és tehetséges, égi és földi hatalmasságok kedveltjei vagyunk, avagy magunk is csak azokból akiket a maguk kicsiny világában mindenhatónak tudnak... mindenhatónak érezzük magunkat? Ezt tesszük? Így gondolkozunk? Avagy elő vesszük azt a pár fillért és suta, de gyors mozdulattal – mert szégyeljük jóságunkat – beledobjuk a kopott kalapba, a felénk nyújtott, nyitott tenyérbe, mely még a kalapnál is elnyűttebbnek, kopottabbnak, piszkosabbnak és iszonytatóbbnak tetszik. Aztán iszkolunk a tetthelyről, mint bűnös, mert lelkiismeretfurdalásunk van a világ rendjével szemben, mely mostoha módjára osztja el a javakat, mely ócska rima szeszélyével méri a kegyeket? Így tesszünk? Ugyan! Nem vagyunk mi annyira szentimentálisak! Ha valami elzavar a koldus közeléből, az a tetű-veszély, az iszonyodás, mely megzavarhatja étvágyunkat és az emésztésünket. Azt kiabáljuk befelé, önmagunknak, annak a valaminek, melyet lelkiismeretnek szokás nevezni: „Miért nem dolgozik?” És még ha látjuk is az arcra írt nyomorultságot, azt visitjuk magunkban: „Egészséges, csak lusta” Magunk is tudjuk, hogy ez nem így van, legalább annyira, mint azt, hogy erről a koldusról is elfeledkezünk idővel.

És ez az idő nagyon rövidesen bekövetkezik.

Csakhogy, ezzel még nem ér véget a társadalmi malőr.

A pium desideriumnak is megvan a maga ereje, büvköre – vonzása, ha úgy tetszik. A koldusok mindezzel tisztában vannak. Így is készülnek, így indulnak el. Nem pusztán egy-egy alkalommal, de az egész pályájukra ezzel a tudattal lépnek. Elszántak lesznek, sőt kiméletlenek! Ha nem hallgatod meg az én bajom? – mert úgy sem látod! – vélekednek – akkor a magad bajára appellálok! Ugye, mily esetlen vagy, ha a hivatalodban nem vesznek észre, s nem léptetnek előbbre? Ha lenne főnökök országa, városa, utcája, házsarka, te ott guggolnál nyomorékan, hidegben és elviselhetetlen hőségben, nyitott tenyérrel, levetett kalappal és kúntáló hangon kérlelnéd a legsilányabb arra haladót – aki természetesen náladnál különb –, kérlelnéd alamizsnáért: „Isten nevében”, „Szánd meg a nyomoruitat”, „Gondolj gyermekeidre!” Kenyered és levesed sótalan, mert egyszer, valaha, egy rendkívüli fogadáson olyan izekhez jutottál, melyeket azóta sem találsz! És akiknek még izetlen sem jut? Igen, akiknek kevesebb jut, mint neked? Meddig terjedjenek fogadalmid, és meddig a lehetőségeid? Ahá! itt koldusabb vagy a koldusnál is, mely előtted fetreng a porban és kéreget. Mert a koldus nem szégyell kérni. Hivatásához tartozik, mint a bírónak a halálos ítélet kimondása, a kifutófiúnak a tricikli pedáljának a taposása, a mészárosnak pedig a meleg hús feldarabolása. Te pedig, ha nem vagy éppen törvénykező bíró, még csirkét sem mersz levágni, ha meg nem kifutó a szakmád, szégyellnéd, ha tricikkel járatnának végig a legfé-

nyesebb utcákon, a húst pedig frissen szereted, de ha nem szoktál hozzá a bárd és a véres hús tapintásához, el sem tudod képzelni, sőt szörnyülködés rajta, ha trancsiroznod kellene. Lám, ezek is a dolgok viszonylagosságát igazolják. És magad szerencsétlen, esendő mivoltát.

Szomorú sziveddel itt jársz köztünk

Diócska természetesen még mit sem tud a koldusok filozófiájáról. Lehetőséges, hogy a bátyja sem. Az is meglehet, hogy az egész családban senki sem foglalkozik filozófiával. Ám benne tüzel már a kicsiny és életerős magocska, melyből kicsírázik a szálnalmat keltő tehetség apró és nagyobb jegye. Diócska máris olyan, mint aki holnapig sem él. Sápadsága, vékonysága, tekintetében a szomorú, kora-öreg, csak olykor-olykor fellobbanó lángocska, mely – úgy látszik – parázst élesztani már nem lesz képes. Mindezekben önmagát látja az ember. . . Igen, önmagát. Nem azt a szerencsétlen másikat. Nem! Önön magát! Félelmetes, és gyötrelmes, ahogyan az emberek önmagukat sajnálni képesek. Önsajnálát. Diócska, majd ebből él. Pium desiderium. . . Valóban csupán óhajítás az igénye. Aláizsna! Ami felesleges, ami jut. . .

Ám, hogy még közelebbit tudjunk meg Diócskáról, bátyjáról, nővéréről (mert nővére is van neki) és édesanyjáról, ahhoz el kell mesélnem első szereplésének sikerét. Éppen ez a siker buzdította fel a családot, hogy kimondhatatlanul is annak szánja, aminek készül. És még ha vérig is sértenéd a familiát a valósággal – a tény, az tény. Diócska, mely név úgy maradt rá, mint a legkisebbekre a becenév maradni szokott, azaz, Vakaró, Pinduro, Vakarék, már megjelenésében is azt a hatást kelti az emberben, hogy adakozzanak, megszánnanak. Onnan tudják ezt meg legfényesebben, amikor sikere volt, amikor sikert könyörgött ki első farsangi álarcosbálján. Más emberek a sikert aratni, kiereszajolni szokták, úgy is könyvelik el, úgy is fogalmaznak gyarló egyszerűséggel, alkalmi levelekben és tudósításokban, ha szerelmesek lesznek, vagy a közélet első lépcsőjére helyezik lábukat. Diócska nem aratta s nem erőszakolta, ki sikerét ama nevezetes bálon. Pusztán a sajnálat tényét hozhatjuk fel jelzőként, hiszen, ha őszinték akarunk lenni – s miért ne? –, akkor a megállapításra kell támaszkodnunk, hogy Diócska nem érdemelte meg ama nevezetes elsőséget. Egyrészt, mert primitíven egyszerű volt. Másrészt, tulajdonképpen abban a maszkban ismerhették csak igazán Diócskára. Ott ő volt! Az igazi, a valódi lényében. Sőt, az egyedüli valós alakjában, lényegében.

Nem tudni, hogy a maszkjával mit akart ábrázolni. Ám mindenképpen megérezte a sikert. Mint egy csótány, futkosott le-fel a hatalmas és számára túlságosan zajos bálteremben. Girhes hátán, mint egy szárnyfedő, lógott alá paprikakabátja, mely még csak nem is volt új, tekintve, hogy régi és kopott kreppapírral vonták be a papundeklit. Ha szárnyakat raknak rá, angalkát jelezve, akkor bizonyos, hogy egy nagyon szegény eklézsia szentjeiből választották volna ki; csákója is silánynak sikerült, méghozzá nagyinak egy kicsit, amin úgy segített féleszű és néma nővére, hogy papírral bélelte ki. A nadrágnak szánt ruhadarabja keltette a legnagyobb feltűnést. Valaha az aranykorát élő Firenze mesterei jártak hasonlóan, lebenyeggel és bojtok nélkül. Ám a kettő sem elviselni, sem feltételezni egymást nem képes. Így aztán, amikor Diócska megjelent a színen és egy tengerész dalocskára zendített, harmónika kísérettel, olyan viharos tapsot váltott ki, mint

egyik sem a bálozók közül. A zsüri tagjai összenéztek. Bálintottak, s nem tudták, miről van szó. Éppen ez okozta sikerét. Mert azt senki sem merte bevallani, hogy a maszkot nem érti! Ott állt középen, éppen ismételte a dalocskát, vékony ujjai bizonytalanul keresgéltek a megfelelő hangot; torkából még bizonytalanabban törtek fel a dallamos szavak, idézve a végtelen tengert, melyen halált megvető bátorságú tengerészek hajóznak, szeretteiket féltve. Az kicsi törékeny emberke maga volt a hajó és a hajó népeinek, a rettenthetetlen tengerészeknek legbátrabbika. A báli terem és a sokadalom legalább annyira hullámozott, morajlott annak az esendő léleknek a szemében, mint egy igazi tenger. Sokadalmam a színekben, sokadalom a hangokban, pompás ruhákban elkényeztetett lánykák, melyekkel egyazon teremben lenni is csupa boldogságot, ismeretlen zibbadságot jelent; kavargott és hullámozott a mennyezet is, lampionok és színes szalagok sokadalmától; jóillatú kölni rebbent orrába, lépten-nyomon taps keringőzött köréje és a zenekar tust húzott.

Ismeretlen jóindulat szállotta meg az embereket, még a kamaszokat is, akik pedig valahányan elsőprő sikerről álmodoztak otthon, ahol azt valóban lépten nyomon megkaptak, mégcsak erőlködniök sem kellett érte. Mindannyian lelkesen kiabálták a nevét, pedig alarc volt Diócskán. Egy keskeny papírszemüveggel akarta eltakarni vékonyka, egyenes orrát, sápadt arcszínét, vékonyka és színtelen száját. A papírszemüveg két hasadékan át ki-ki lobbant egy parányi lélek büszkesége és konoksága. Mintha egy világot, egy hadsereget hívna ki párviadalra, avagy egy csónakocskát a nyílt tenger haragját. Igen, maradhatunk ennél a hasonlatnál, hiszen tengerész akart lenni Diócska, a dalocskája is ezt látszott igazolni. Tengerész ő, rettenthetetlen tengerész! Kilesett a nagy-nagy tengerre, az ünneplő báli sokadalomra és nem rettent. Ősi időkre visszanyúlóan, ez a fajta még nem állta annyi időn át, ennyi bátorsággal a tekintetek parázsát, a lelkesedések esetleges alattomoságát, a cifraságok hányingert keltő kavalkádját, mint Diócska. Annyira bátor volt, hogy a dalt újra el merte ismételni.

S akkor már mindenki tudta: az elsőséget ettől a gyerektől senki sem veheti el.

S nem is akarták tőle elvenni.

– Megérdemli! – mondták többen is.

– Meg bizony... – bizonygatták jóindulattal.

– Nagyszerű volt, nagyszerű!

– Még ilyen! – ismételték. – Még ilyen!

Senki sem tudta, mi volt a nagyszerű.

Nem tudták. Mint ahogy azt sem, miért adnak alamizsnát kolduló ember-társuknak. Miért adnak majd Diócskának is pár fillért, később, amikor ki-ki elrendeződik a társadalom szérűjén. Nem tudják, hogy Diócskának miért nem jutott egy kupac ezen a széles és többé kevésbé gazdag szérűn, ha már asztagot nem kaphatott.

De lám, most nyert. Most a legbőségebbet kapta, amit bárki kaphatott.

A díjat – egy szép töltőtollat és az ünnepi tortát – anyjával együtt hazavitték. A néma nővérke visongva körberohanta az asztalt és amikor nem néztek oda, egyik cukorgombot ellopta a tortáról. A fivér, aki a megtört és a sokat

megalázott emberek csendességével, bölcsességével, és született nyomorodásával az asztalfőn ült, büszkén halgatta öccsét, aki újra és újra elmesélte sikerét.

– Ó, milyen szép volt. Milyen szép! – sóhajtozott boldogságában az anya, miközben felszeletelte a tortát. A gyermeke apjára gondolt, aki elhagyta a családját egy fiatal lányért, s aki miqt nyomorúságba jutott a család.

Senki sem volt, egy sem, a zsűriben, aki ne engem jelölt volna az első díjra! – mesélte Diócska lelkesen.

A fivér mosolygott. Mosolygott, mert tudott azoknak a képességeknek jelenlétéről és hatékonyságáról, melyekkel sikert lehet elérni akkor is, amikor arra józan számítás szerint semmi remény. Tudta, és az ő szájában ennek a tortának sem volt édesebb az íze, mint az általa összekéregedett süteményeknek. Ette jóízűen, hiszen nincs jobbízű falat annál, amit munkával, dologgal keres az ember.

Ette, s nem lelkesedett. Csak mosolygott, mosolygott.

Pedig a fivér tanította meg a tengerésznótára Diócskát. Mint ahogy most már más dalokra is tanítja. Erről a nyomorék emberről tudom, hogy eljár távolabbi városokba és falvakba kéregetni. Otthon? A maga kis városában? Isten őrizz! Mikor született, csak nyomoréknak, szerencsétlennek született. Koldust az apjuk csinált belőle. Amikor otthagyta a családot. Miért hagyta ott? Nem tudom. Nem is kérde meg még Diócskától sem, akivel pedig már-már összebarátkoztam. Nem kérde meg, pedig tudom, hogy készségesen elmesélné. Mert vajon tudja-e mindazt, amit tudnia kellene ahhoz, hogy az igazságot lássa? nem hiszem.

Ő csak él, tanulja a leckét; az iskolait is, az otthonit is. A bátyja szorgalmas és türelmes tanító. Legutóbb, amikor otthonuk előtt sétáltam, egy még kesvesebb, Krisztus szívére hivatkozó éneket hallottam.

Néztem az árvácskákat és a petuniát. Diócska gondtalanul készül az életre. A bátyja koldusnak tanítja. Valószínű, hogy ezt akkor határozta el végérvényesen, amikor azon a nevezetes béli estén megnyerte a tortát a siralmasan rosszul sikerült maszkjával. A sikernek és a nyereménynek egyaránt örült a család. Ám a siker értékét egyedül a fivér érezte. S mint a család legidősebb tagja, a családfő jogán – határozott.

Diócska persze még semmiről sem tud. Senki nem mond neki semmit.

A végső döntést, ha úgy esik, ha bátyjának lenne igaza, maga az élet, a sorsa közli vele. Diócska sokkalta gyengébb, mintsemhogy ellenálljon majd a döntésnek.

Asszony, feketében

Jó idő ígérkezett, olyan idő, amikor a napot nem lehet elég korán kezdeni. A főutca, amelyen végighajtott kerékpárjával Nagy János, mégis néptelen volt még, bár már elmúlt negyed öt. Frissen, pendülően taposta a pedált, jólesett az arcának csapódó szél. Úgy döntött, egyelőre nem megy az istállóba, úgyis csak ötkor kezdődik a „műszak”, addig körülnéz a határban. Az országút magosáról pompás kilátás nyílik jobbra-balra, egyelőre a száguldozó túristáktól se kell tartania, nyugodtan szemlélődhet. Balra, a Malompart oldalán asszonyok szorgoskodtak, hangos beszédjükbe nevetések pukkantak. Ilyen korán és már kelvők van a nevetéshez, mélázott el Nagy János. Tudta, az asszonyok még pirkadatkor keltek, három óra előtt, hogy az agyonszáradt bükkönyt kötni tudják, harmaton.

– Hé, gazduram! – kiáltotta valaki – A nagyságosasszony még csucsukál?

Megismerte a hangjáról Annust. Gondolkozott tegyen úgy, mintha nem hallotta volna az epéskedést, vagy feleljen meg neki? Ha szó nélkül hagyja, megsértődnek, hiszen alighanem Annussal egy követ fúj a társaság, a kérdés tehát kollektív kérdés volt. Annak idején fülébe jutott – noná, hogy a fülébe! – mennyire elragadtatta magát Annus, hogy csak a kisujját kellene kinyujtanla, és ő menne utána, mint a borjú. Bosszantotta az asszony fenenagy magabiztossága. Vajon miből táplálkozhat? Alighanem túlértékeli valóban vonzó küllemét, olyan, mint egy töltött galamb, az embernek kedve lenne beleharapni. De hát szándék és megvalósulás között ég és föld a különbség, elvárhatja Annus, amíg nyomába szegődik, mint egy borjú. Sohanapján!

Annus hangja most is szurkálódó, kötekedő volt, mintha örökké haragudna rá és rájuk. Ugyan már, miért? Mert nem vette el? Hát istenem, nem vette és kész, ő ezzel lezárta az ügyet. Valójában nem is volt annyira oda érte, csak az emberek fújták fel a dolgot, hogy bosszantsák vele. Hát hol van az előírva, hogy akit szeretünk, kössük is be fejét. A szerelem egyhamar továbbáll! és marad az állandósult gond. Erzsébet is aranyos volt lány korában, szép és tiszta mindig, és ha jól megnézzük, asszony ő még.

Lassított a tempón, hogy ideje legyen kisütni a megfelelő választ, megfelelő, esetleg sértőt, elvenni Annus kedvét az örökös piszkálódástól.

– A nagyságosasszony földet adott a talpad alá, hogy legyen min megkieserni a kenyered.

Mintha lepiszegették volna az asszonybrigád, még a kezük is megállt, elbizonytalankodva néztek egymásra. Annus látszott a legtétevebbnek, nem lehetetlen, hogy önérzetének hízelgőbb válasza volt elkészülve, olyanra, amiből a „nagyságosasszonyra” is háramlik némi feddés.

Dühük megolvadt salakja tüzes lávaömlésként gömbörgött-zúdult alá a dombról.

– Nézd már, hogy kinyílt a csipája! – szárnyalt fel a lármából Annus ríkácsoló hangja – Mintha nem ismernénk?! Nézd csak a kódisbasztát, nézd csak! Ismertem apádat, tudom jó gazda volt, ünnepi lajbiján egymást nyomta a folt. – kántálta elvörösödött, felfújt képpel. – Még hogy ő adott alánk földet!

Regényrészlet

Nesze, itt a földed! – Felkapott egy göröngyöt és nagy lendülettel vágta Nagy János felé. – Meg itt van, ni! – Annus felkapta fenekéről a szoknyát, és vadul visongva kiabálta el lánykorának néhai szégyenét. – Jártál rá, te, senkiházi, jártál, térdénállva kunyeráltál a földemért. Fúj, ennyi vagy előttem! – Annus kiköpött.

– Harapd el a nyelved! – szólt oda Nagy János morcan – Olyan a szád mint egy klozet, igen, mint egy klozet. Mozdítsd már meg a kisujjad, elindulok-e utánad, mint egy borjú... Nagy a pófád, Annus!

– Neked nagy, te csóróból lett kulák! Nem tudom, mire mennétek a földetekkel, ha nem dolgoznánk meg! Ti hoztátok ránk a téeszt is, mert már nem kaptatok rá képest, meg harmadoskapást! Bagóért dolgozzuk meg. Oszt a nagyságos gazdasszonyok otthon süttetik a hasukat a nappal. Most is mi gürizünk, mi gürizünk nektek, te senkiházi, te! Hordd el innen magad, mert megkeserülöd!

– Ha rád szólnék, hogy ülj le, hát lefeküdnél. – sértette vérig Nagy János Annust.

– Üssön meg a guta, azzal a girhes feleségeddel együtt – vijjigott Annus, hangjában méltatlankodás és keserűség rezgett. A nőt sértette meg benne Nagy János. Az idő annyira kilúgozta belőle az érzelmeket, hogy már ilyesmire is képes. – Dolgozzunk asszonyok, hogy legyen mit falni ezeknek a piszkos kulákoknak! – fordult társaihoz.

Nagy János megegyeszer megjáratta tekintetét a brigádon, és beletaposott a pedálba. Már jöcskán elhajtott, de még mindig hallotta az asszonyok méltatlankodó morajlását, melyből felcsapott Annus rikácsolása. Tűnődött. Ezt talán mégse kellett volna, mással is elűthette volna a dolgot, enyhébben, viccelődve, nem adva okot Annusnak meg a többieknek sérelmeik felpanaszolásához.. Lelki szemei előtt asszonyok jelentek meg a munka kiméretlen hétköznapijaiban, amint kapálnak, kazlat raknak, kévéket dobálnak rakott szekerekre, zsákolnak, izzadva és fujtatva, tehenet fejnek, trágyát szórnak kétségbeesetten nagy tábla földre, s közben, valami különös lelki adottság révén, még élcekre is futja kedvükből, viháncolnak és nevetgélnek. És ezek az asszonyok szinte kivétel nélkül mind az ő elhagyott, megtagadott fajtájához tartoznak, volt képek asszonyai.

Nagy János féllábbal még odaát volt, a szegények pártján állt, hát rendelkezett a képességgel, hogy indulatuk okát megértse, ugyanakkor emide is húzott, kerek húsz esztendőt gazdaként tudott le, s az évek nem tűnhettek el fölötte nyomtalanul. Az is eszébe ötlött Nagy Jánosnak, hogy ez a nap is jól kezdődik", és kimondhatatlan szamorúság fogta el a lelkét. Hirtelen sötétben tapogatózó vándornak érezte magát, aki olyan területre ért, ahol még sosem járt, és nem tudhatja, hogy a következő pillanatban nem szegi-e nyakát valami szakadékban. Amikor egybeszántották a sorsokat elválasztó barázdákat, némelyek azt hitték, hogy máról holnapra egymás nyakába borulnak az emberek, minden egyszerű és világos lesz, a dolgok nem rejteznek a mélybe, egyetlen ősi ellensége marad az embernek, a kiismerhetetlen természet.

Embermagasságú kukoricaerdőbe vékonyult bele a dülőút. Szépen csőzik, állapította meg Nagy János, és az öröm, könnyű buborékként, felszállt súlyos gondoljai alól. Megállt. Lefektette kerékpárját a földre, és belépett a kukorica közé. Tapogatta a csöveket, majd egyet-kettőt megnyitott, körmével megnyomta a szemeket. Sűrű, fehér nedv buggyant ujjára. Lenyalta. Jó édes. Jó lesz az idén

a k. korica, gondolta. Csak jönne egy kis eső, most kellene rá, hogy fel tudja hízalni. Visszaegyengette a selymeszöld háncsot a sárgán virító magokra, és folytatta útját.

Fordult a dűlűút. Nagy János gyorsan hajtott, esze ágába se jutott, hogy forgalmi akadályba ütközhet. Ki járna ilyen korán és ilyen távol a falutól a határban. Pillanatig úgy tűnt, az összeütközés elkerülhetetlen, de volt annyi lélekjelenléte, hogy félrekapja a kormányt, a füves útszéltre ugrott át a kerékpár, s mire Nagy János eszbekapott, már repült ki a nyeregből, hosszú ívben. – A zsvány istenit magának! – dörrent a hangja, miközben elnyúlva feküdt a földön. Alaposan megütötte a vállcsontját. – Az istenit neki, már csakugyan – próbált enyhíteni a kijelentés súlyán, mert az idős férfi arca elszürkülni látszott a sértestől. – Válogasd meg a szavaidat! – lendült támadásba a korai határnéző.

– Mért nem nézel az orrod elé, mi?

Nagy János feltápáskodott, és határozott léptekkel az öreg felé indult.

– Mit keres itt ilyen korán?

Mi az, felcsaptál kerülőnek? – lett gúnyos az öreg.

Itt ma már mindenki kerülő, – válaszolta – és igyekszik a körmére nézni az olyanoknak, mint maga.

– Mi az, már a gyomot se szabad hazacipelni?

– Magának azt se! – vágta rá kerek-perec.

– Tán te fogod megtiltani?!

Nagy János végigmérte a férfit, és úgy érezte, szét pattan a melle a dühtől. Most nincs itt senki, nem tud tanút állítani, ellátom a baját a pizsokházának, villant át az agyán. Utálta, szívből megvetette az eföléket. Már vagy két éve feléje se néz a téesznek, kiáll a kapuba, amikor mások munkába mennek, és gúnyolja őket. – Mentek, mentek? Kaptok, kaptok? – lóhálja a karját, mintha mondaná: ezt kaptok. A téesz-közgyűlés örömmel zárta ki, mert már senki se akart vele dolgozni. Egyebet se csinált, csak zsorvált az emberek fülébe. Törjétek csak magatokat, törjétek, aztán nesze semmi, fogd meg jól! Az emberek néha rendreutasították, menj innen a frászba, Józsi, ha te elhányod kezedtől a munkát, legalább hagyj másokat dolgozni. Ha nem végezzük el a dolgunk, még annyi se lesz, semmit se kapunk. De ő csak fújta a magát. Húzzátok csak az ígát, húzzátok, hogy legyen mit elinni az elnök úrnak...!

– Én fogom megtiltani! – reccsent Nagy János hangja. Mellére vert – igen, én fogom megtiltani. Nem tetszik talán?

Az idős, jó hatvanas férfi, idegesen körülnézett. Nohiszen, nézelődhet, legfeljebb az ég madarait hívhatja segítségül.

Nagy János észrevette, hogy a kétkerekű talicska alól lucerna szálak kandáknak ki. Hát persze, gondolhattam volna, itt van a lucernásunk, arra járt a zsvány úr, és gyomot rakott rá szemellenzőnek. Úgy tudta Nagy János, két tehene van, abból él, meg bikát szokott hízalni. Úgy hírlik, nem is él rosszul.

– Szóval, maga gyomot visz?! – húzta el a kérdést.

– Láthatod – bizonytalanodott el icipicit, alig észrevehetően az öreg – Nézd meg higyjél a szszemednek!

– Nem hiszek a szememnek, csak a kezemnek. – lépett közelebb a furikhoz.

– Hagyj nekem békét – acsarkodott a mezei zsvány –, törődj a magad dolgával, Nagy János, ne avatkozz az enyémbe, mert megjárhatod!

– Alljon odább attól a taligától! – keményedett meg Nagy János hangja – a kezemmel is látni akarom, mit visz!

– Mondom neked, Nagy János, eressz utamra, amíg jó kedvemben vagyok! És ha nem lesz jó kedvében, akkor mi lesz? – nevette el magát, aztán hozzágondolta: ha megvágom, felbűfögi az anyatejet..

– Akkor majd meglátod!

A férfi már vörös volt, mint a megkarcolt görögdinnye, arcán rángatóztak a régóizmok, ami arra vallott, hogy a fogát csikorgatja eszeveszett gyűlöletében. Nagy Jánost, mert erejét és igazát tudta, mulattatta a rajtakapott ember dühe: úgyis mondhatnánk, élvezte a helyzetet, bár pontosan nem tudta volna megfogalmazni, miért van annyira a begyében ez a pasas, azért mert lopja a közöst, vagy mert az egész faluval hadilábon áll?

A taligához ugrott, megkapta az oldalát és egyetlen rettenetes hórukka! felborította. A gyom alulra, a lucerna, vádló bűnjelként, felülre került. Vissza, ke-reikeire rántotta a talicskát és vigyorgó képpel mondta:

– No, most aztán hordja el magát, mert nagyon viszket a tenyerem!

A férfi szeme annyira összeszűkült, mintha lehúnyta volna, hogy ne lássa szegényét, foga hallhatóan recsegett.

– Ezt megkeserülöd, te piszkos kódis! – sziszegte.

Belefogódzott a kocsi rúdjába, és csakhamar eltűnt a kukoricaerdőben düh-meghajlította alakja.

Nagy János megtapogatta a válát. Csontja érezhetően fáj. Sebaj, ebcsont beforr, gondolta, s visszapattanva kerekpárjára, továbbhajtott. Kisvártatva a kerü-lővel akadt össze. Már eljárt az idő, hát csak úgy kutyafuttában kiáltott oda neki, hogy ott van vagy két mázsa lopott lucerna, Csontos Józsi lopta. Jó, majd utánanézek, bólintott a kerülő olyan arccal, mint aki teljesen természetesnek tartja, hogy csakis Csontos József lehet a korai zsivány. Mióta közös zsákba nyúlkálnak az enyveskezők, annyi itt a kerülő, ahány tag, sőt, még azok is me-resztlik a szemüket a magányosan határban kószálókra, akik máshonnan élnek, nem a közösből. Valójában manapság ritkább a mezei tolvaj, mint régen. Mert azt nem tartja lopásnak a falu, ha valaki visz egy főzet kukoricát, vagy amikor krumplit ásnak, és az asszonyok beraknak néhány kiló burgonyát a batyuba. Nyomtató lónak nem kötik be a száját. A részelés természetes hagyományát nem is vitatja senki a faluban, az emberek pontosan tudják, mennyit lehet, mi az a mennyiség, mely régen is, most is szemet szúrhat, tehát már lopásnak számít. Aratás idején összegerebjezett gázlást, elpergett kalászkokat szoktak hazahátalni az asszonyok, hogy az apróléknak legyen miben turkálni, kaparászni egész nap, és senkinek se jutna eszébe, hogy letétesse az asszonyokkal az ilyen batyut, a hagyományok ősi rendjét sértének vele. A háború alatt megtették a csendőrök. Aztán megint volt egy időszak, amikor ugyancsak nem volt szabad gázlást hozni a tyúkoknak, akkor a rendőrök vitették be az asszonyokkal az ölnyi gázlást a tanácsház udvarára, ahol aztán – mert olyan kevés étellel nem tudtak mit kezdeni – a tanácsbíró tyúkjai kaparásztak benne. Az asszonyok igen dühösek voltak, hiszen már a magukéről hozták a gázlást, és felkorbácsolt indulattal, szintén maguk között, a „Kopaszt” szidták, aki pedig olyan atyáian mosolygott rájuk a kocsmajátőről csakúgy, mint a kultúrterem faláról...

Nagy János még időben érkezett az istállóba, a gondozók éppen akkor vetkeztek neki, közben a két idős éjjeliőrt szapulták, hogy engedték meghen-

teregni a teheneket a ganéjban. Já, dünnyögte az egyik éjjeliőr, majd mindig fel-le fogok futkosni az ólon, hogy ha valamelyik szarik, odatartsam neki a mar-kom. Aztán kószolja is meg, milyen röhögte el magát Kondás Pistu illetlenül. Nagy Jancsi látván a két éjjeliőr veszekedésre fordult kedvét, sietett elébe vág-ni. Szeressük egymást, gyerekek! – kiáltotta jókedvűen. Örülünk, hogy van mi-be belefeküdni, mert ha nem kakálnának, nem is papálnának. De még te se papálnál akkor, ha a tehenek nem kakálnának, mondta Kondás. Szállj le rólam, Pistu, mert kiszaladok veled és ott felejtelek, így Nagy. Kondás pedig tudomá-nyos magyarázkodásba fogott, hogy ha nem trágyáznák a földet, akkor nem lenne kenyér, és akkor még Nagy Jancsinak se volna mit papálni... Ennék kalácsot, nevette el magát Nagy Jancsi, majd megragadta a villát, és rikkantott. Lássunk hozzá, emberek, mert a tehenek azt hiszik, megint husvét van! Igaz, Kondás Pistu? Hagy nekem békét, savanyodott el Kondás. Mást nem tudsz mo-lesztálni, csak engem?

Már végefelé jártak a „műszaknak”, amikor Kondás odasettenkedett Nagy Jancsihoz.

- Te, cimborá!
- No, mit akarsz?
- Kérnék én tőled valamit.
- Csak pénzt ne, mert az nincs.
- Dehogy pénzt, munkát.
- Munkát? – lesett ki a tehén mögül Nagy János – Kaszálni, igaz?
- Tudod te azt, mit kérded.
- Kellett neked tehén.

Kondás megörült, Nagy hangja beleegyező volt.

– Micsináljak veled – rántott az a vállán beleegyezően.

– Fáintos gyerek vagy, Janikám – lelkenézett Kondás – Ne is menj haza haza reggelizni, azzal is csak az idő menne, majd ad az asszony, még pálinka is megakad a háznál, aztán ebédelni is nálunk fogsz, oszt tőlünk jövünk etetni délután.

– Mit fog gondolni Erzsi? – akart aggódni Nagy János – Még azt találja hinni, hogy elmentem a lányokhoz.

– Rossz pénz nem vész el. – csapott le aggodalmára Kondás – Majd el-küldjük a gyereket, megmondani, hol vagy.

És valahogy úgy jött ki a lépés, hogy mind a ketten megfeledkeztek Erzsi-ről, megitták a pálinkát, bekapták a szalonnás rántottát és indultak ki a határba.

Amikor levágtak egy jó hosszú rendet, Nagy Jancsi megtapogatta a karját.

– Már egészen elszoktam a kaszától, van már vagy három éve, hogy nem volt a kezemben.

– Hiába, ilyenek az urak – nevetett Kondás – Maholnap a múzeumban fog-ják mutogatni a kaszát. Én még csak elbabrálok a téhénnel, amíg bírok, mond-juk tizenöt évet, ha a jóisten engedi, de utána? Azt hiszed, a fiam odaáll majd a tehén farába?

– Tizenöt év múlva neked se lesz tehened. – mondta eltűnődve Nagy János

– Akkorára lesz annyi belőle a közönsben, hogy semmi szükség nem lesz rá, a boltba járunk tejért, mint a városiak. De egyelőre nincs tejbolt, úgy hogy fogjuk meg a kaszát, cimborá.

– Csak megindulna a szél – fohászkodott Kondás –, jól jönne most egy kis szél, ugye cibbora?

Nagy János nem tartotta illendőnek, akár egyetlen szóval is utaljon rá, hogy terhes neki ez a kaszálás. Hát csak ennyit mondott.

– Ha jön, jó, ha nem jön, úgylis megvagyunk. A szélnek nem mi dirigálunk. Meg különben is, jól teszi, hogy nem fúj, kihajtaná azt a csöpp vizet is a földből. Éppen ma reggel néztem a kukoricát. Már pókhálósodik a földje, jól jönne rá egy kis csendes eső.

Egyenes, szép rendeket vágta. Három óra felé elfogyott a lucerna, melyet a vezetőség a tehenes tsz-tagoknak hagyott. Mentek szépen, a fáradság nyugodt tempósságával Tartásukban méltóság volt és elégedettség sugárzott róluk lgen, ahogy mondani szokás, a jól végzett munka tudata...

Ebéd előtt pálinkát ittak, utána bort, és beszélgettek még kicsit, mielőtt elindulnának az ólba.

Nagy Jánosnak megint Erzsí jutott eszébe. Kondás homlokára csapott, róla meg egészen elfeledkeztek.

– Annyi baj legyen! – nevetett Nagy János – Legalább félt egy kicsit. Higye azt, hogy valamelyik vénlánynál ebédeltem, természetbeni juttatásért.

Nagyot nevettek mind a ketten. Kondásné meg is rőtta őket.

– No, nálatok is akasztottak már jobbakat. A jányokon iár az eszük, oszt maholnap nem tudják megtörölni az orrukat.

– Te, Pistu – jött meg a kedve az évődéshez Jancsinak –, az asszony rossz véleménynel lehet rólad. Úgy látszik, hanyagolod.

– Lehet is őt hanyagolni! – harsánykodott Pistu – Kiköveteli a jussát, ne félj.

Kondásné ráripakodott a lányára, aki most kerülte ki az iskolát.

– Mit hallgatózol itt? Mars ki innen ne hallgasd ezt a fajtan beszédet!

– Az emberekhez fordult – Ti is szétnézhetnétek, nincs-e gyerek a közeletekben!

A két férfi teliszájjal nevetett, hátukat nekivette a lóca támlájának.

– Pedig maholnap már nagyapa leszel. – folytatta az asszony.

Nagy János felkacagott.

– De egyhúron tudnak pendülni ezek az asszonyok. Reggel az én Erzsí ugyanazt mondta. És tudod-e Kondásné, hogy én mit válaszoltam neki?

– El bírom képzelni, – húzta el a száját az asszony – Biztos valami disznóságot. Nagyon rááll nektek a nyelvek az ilyesmire.

– Megmondd, mit válaszoltam Erzsínék?

– Ugyis megmondd – rántott vállat az asszony –, nem fér meg benned

– Hát azt mondtam neki, te meg, Erzsí, máris nagyanyó vagy.

– Nagyanyó az eszed tokját – játszotta meg a haragszomrádot Kondásné –, csak három évvel idősebb nálam.

– És már te is nagyanyó vagy – ujjongott Nagy –, máris morogsz, zsörtölödsz, mint egy valódi vénasszony.

Az asszony legyintett, gúnyosan, ráhagyóan, és kifordult a szobából. Mit fogja itt hallgatni ennek a két rosszcsontnak a malacságait.

Borozgatásuk végeztével felcihelődtek, indultak a délutáni „műszakra”. Utközben alig váltottak szót, lélekben már a jószággal foglalkoztak, és talán, kétség alig férhet hozzá, a jószág is velük foglalkozott. Amikor beléptek az istál-

lóba, a tehenek rájuk függesztették beszédes tekintetüket, némelyik örvendező hangot hallatott, szájukból fehér nyál csurrant. A gazdát látták bennük, akik majd behajolnak a vályúba, kitisztítják és takarmányt tesznek eléjük, mint ahogy az mindig is lenni szokott. A behozott tehenekből már mutatóban is alig akadt, időközben kicserélődtek. Kezdetben a kelleténél több állatgondozó is akadt volna, de a vezetőség, Harsányinak, az idegenből hozott agronómusnak a nyomására legszívesebben olyanokat állított a tehenek mellé, akik – a megszólás helyi fogalmai szerint – „csupasz seggel” álltak be a téészbe, részrehajlás nélkül végezték volna dolgukat. Némely tehén, valami oknál fogva kihízott, olyan kemény volt a fara a jöltápláltságtól, hogy a bolhát agyon lehetett nyomni rajta, míg mások feltűnően girhesek maradtak. Mindenki tudta, honnan fúj a szél. Azonban teltek-múltak az évek, Harsányi igyekezett túladni a behozott teheneken, egyrészt azért, hogy minél jobb, fajtisztább állomány alakulhasson ki, másrészt, hogy az emberek ne lássák, ez az enyém volt, az a sógoré, amaz a komáé, úgy válják közömbössé a jószág, amint azt a nagyüzemi állattartás megkívánja.

A véletlen hozta úgy, hogy éppen egy olyan tehén állt borjadzás előtt, mely a Nagy János által beadott állat leszármazottja volt. A két idős éjjeliőr könyörgött a gondozóknak, valamelyikük maradjon ott, amíg leellik, ők már öregek, hátha nem bírnak majd vele. Nagy János ismerte a tehén anyját is, annak is nehezen lett meg a borja, mert mindig akkorákat ellett, hogy beillett kéthetesnek is. Maradt még benne annyi érzelmi részrehajlás, hogy engedett a rábeszélésnek. Hát jó, maradok, de maguk fizetik az áldomást, mondta az éjjeliőröknek. A két öreg szabadkozott. nekik nem telik ilyesmire, meg egyébként is ilyenkor a gazda szokott fizetni. Ezen aztán eltűnődtek kicsit, vajon van-e egy egyetlen egy megnevezhető személy, aki számításba jöhetne? Esetleg Harsányi, ő az elnök, hátha kötélnék állna és vállalná a gazda szerepét, fizetné az áldomást. Ki tudja, merre csavarog ilyenkor, csak nem rognak utána mászkálni fél-deci pálinkáért. Hát jó, mondta erre Nagy János, leszek én a gazda, ne mondják, hogy smucig a magyar. Józsi bácsi beugrik a kocsmába, hoz egy fél liter szilvóriumot, ne mondhassa a borjú, hogy száraz torokkal ülték meg keresztelőjét.

A tehén, „aki” Manci névre hallgatott, egyre nyugtalanabb lett, minduntalan fara felé kapta a fejét, szeme kerekre tágult, a fájdalom kék lobogása izzott fel tekintetében. A két férfi, fejőszékre telepedve, témátlan csöndességgel figyelte a jószágot. A dohányzást abbahagyták, szavuk is elapadt, a születés misztériuma kavargott érzelmeikben.

A tehén topogott, fújtatva szaglászta maga alatt az almot, majd jókorát, még egy utolsót csapott szomszédja felé, mintha el akarná űzni a közeléből, és lefeküdt. Nagy János fürkésző tekintettel figyelte, hogyan fekszik le, mennyire óvatosan. Elsőnek két mellsőlábát roggyantotta meg térdben, így maradt hosszú másodpercekig, térdepelve, majd hátsó lábait kezdte görbiteni, lassan, fokozatosan, igen vigyázva arra, nehogy esésszerűen érien földet a számára oly drága teher. Csakhamar, egyre rövidülő időközökben, rágások futottak végig az állat testén, ilyenkor erőlködni látszott, nagyokat szusszantott. Nyomja már, súgta az éjjeliőr.

Megjelent a borjú két mellső lába. Nagy János felgyűrt ingujjban, kimosakodva, s némi drukkal látott munkához. Alázat és szónakozó megértés volt

benne a tehén iránt. Megsímogatta, gyengéden megveregette a nyakát, s nyugtatólag szólongatta. Ne félj, Mancikám, segítünk neked, de aztán te is szedd össze az erőd, ne tétlenkedj, nem babra megy a játék...

Erős ujjai minduntalan lecsúsztak a borjú lábáról, végül egy zsákdirabot csavart rá. No, nyomjad, Mancil! Holnap nálad boldogabb tehén nem lesz a világon. Noscsak, most! Hó-rukk!

Mire megjött az éjjeliőr a pálinkával, volt mire áldomást inni. Mancipompás bikaborjúnak adott életet, és olyan anyás gyöngédséggel nyalta-falta, hogy a három férfi örvendező nevetéssel rikkantgatott. A borjú meg se száradt, de már feltápáskodott. Percekig szétvetett lábakkal, remegő inakkal, tántorogva állt, amikor az anyja rányalt, megdőlt, pillanatig úgy tűnt, menten visszaroj a lucskos alomra, de csakhamar erőre kapott, és mit ad isten! elindult, egyenest mintha mutatták volna neki az utat, a cici felé.

– Nézd csak te, hát ez meg hol kapta az iránytűjét?! – hahotázott az egyik éjjeliőr.

– Azért csak meg kellene keresztelni, nem? – kérdezte Nagy János – Igaz, csak bika, de azért mégis. Legyen, mondjuk, Matyi. Ugye, milyen Matyi po-fája van?

– Szervusz, Matyi! – csapkodta meg a borjú tomporát – Jó éjszakát neked is, Mancil! – búcsúzott Nagy János. Kezet fogott az éjjeliőrökkel, felkapott kerékpárjára és elhajtott.

– Rendes gyerek ez a Jancsi – melegedett meg az idősebbik éjjeliőr hangja. Cimborája rábólintott. A villany felé emelte a zöld boros üveget, és testvériesen megosztottak a maradék pálinkán.

Nagy János pedig beletaposott a pedálba, megint jólesett neki az arcának csapódó szél, s az is, ahogy a huppanások táncoltatták megfáradt testét. Az asztallapos legelőn itt is, ott is kerek mélyedések voltak, nem kerülte ki, ha útjába akadt, behajtott, tudta, sekély mindahány, s olyan kedvére való volt most a hirtelen szökkenés, pillanatig, amíg a bicikli nekilendülve a mélyedés pereméről, felpattant a rövidke emelkedőn, úgy érezte, belerepül a csillagporos, tintafekete égbe. A híd előtt leszállt. Az Alsóhidat már évek óta nem használták. A tanács a Felsőhidat hozatta rendbe, erőse, hogy a behemót kombájnok is nyugodtan közlekedhessenek rajta. Az Alsóhidnak már csak a behemót kombájnok is átjárnak, a másik oldaláról, jékora darabon, valaki felszedte a pallót. A híd karfáját fogva vágott neki a hídnak, évatosan, nehogy a kerékpár leforduljon a mélybe. Végre túl volt a hídon, megállt, hogy felpattanjon a biciklire.

Fejére hatalmas ütés zúdult. Szeme villámlott egyet, egyetlen egyet, s ki is lúnyt, miként a villámok szoktak. Amikor magához tért, szájában a gyomornedvekkel kevert pálinka émelyítő keserűségét érezte, és azt, hogy elviselhetetlen hányinger kínozza. Nem tudta, hogyan került a vízbe. Hátán feküdt, háta alatt kavics. Sekély volt a víz. Megmozdította a karját. Őrült, hogy sikerült megmozdítania. Benyúlt a vízbe, kavicsnak feszítette a kezét, s nyomott magán arrafelé, ahol a portot sejtette. Amikor kiért a vízből, hasra fordult, négykézláb mászott a kavicsos fővényen. Kiáltani kellene, gondolta. Eszeveszett zúgás közelgett feléje, nem tudta, honnan jön a zúgás, csak egyetlen-egyet tudott biztosan, hogy feléje tart, s ha eléri, az rettenetes lesz. Meg kell előzni Erzsit, Erzsikém! Bekapta a zúgás, a szájába kapta, rágta, tépte. Fuldokló hörgés szakadt ki belőle, bűzös vízszugár lövellt ki a száján.

(Befejező rész következik)

MOLNÁR PÁL

Az államhatalom helyi szerveinek kiépülése Nógrád megyében, 1945 első felében

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulóját ünnepelve az ellenállási és partizánmozgalmak jelentőségét méltató ünnepi előadások és az e kérdésekkel foglalkozó publikációk helyét most már fokozatosan a felszabadulás elméleti és gyakorlati kérdéseinek elemzése váltja fel. Különösen aktuálisak e vonatkozásban a megye és ezen községek felszabadulásával, az élet megindulásával foglalkozó elemzések, értékelések.

Az élet megindításában csakúgy, mint az ország ötven éves forradalmi harcaiban, a kommunisták álltak az élen. Az MKP szervezetein túl a demokratikus újjászületésen különböző demokratikus pártok és népi szervek munkálkodtak. Az utóbbiak sorából is kiemelkednek a Viharsarokban spontán működő, és az ország észak-nyugati felében, valamint központjában, a magyar nemzeti függetlenség programja alapján rendeletileg tevékenykedő helyi nemzeti bizottságok.

A helyi népi szervek 1945 júniusáig – a közigazgatási apparátus kiépüléséig – gyakorolták politikai, államhatalmi funkcióikat. Ebben az időben a nemzeti bizottságok alá volt rendelve a közigazgatási apparátus, a községi bíró, a főjegyző. A kormány 1945 január 4-i rendelete megjelenéséig, sőt azon túl, a legtöbb községben májusig, júniusig a helyi népi szervek közigazgatási funkciót is betöltöttek. A kormány fenti rendelete hivatalosan is elismerte a nemzeti bizottságok addigi tevékenységét, mégis – már ekkor is – intézményesen gyengítette a helyi hatóságok hatáskörét.

Kiemelte ugyanis, hogy a helyi nemzeti bizottságok a későbbiek során „ne illeszkedjenek bele a közigazgatás szervezetébe, hanem mint politikai szervek folytassák tevékenységüket”.

Az 1945 április 26-án kiadott 1030/1845. ME. sz. rendelet kiegészítette a január 4-én kelt rendelkezést és határozottan állástfoglalt amellett, hogy a közigazgatási funkciót a megalakuló képviselőtestületek hatáskörébe utalja. Mindezekből látható, hogy már a népi demokratikus forradalom első szakaszában felmerültek az ellentétek a helyi hatalmi szervek továbbfejlesztése körül. Ebben az időszakban a konfliktus elsősorban még abból a tényből fakadt, hogy az országos pártszervezetek – köztük az MKP (lásd Révai József cikkét a Néplap 1945. január 10-i számában), az Ideiglenes Nemzetgyűlés, valamint a kormány a helyi nemzeti bizottságokat úgy tekintették, mint az országos politika helyi

repének megfelelő értékelésével, jövőbeni feladataival. E tartózkodás mögött valójában elutasító álláspont rejtőzött. A népi szervek továbbfejlesztésével szembenálló állásfoglalás a nemzeti bizottságok működésével kapcsolatos ismert negatív tapasztalatokból eredhetett. A különböző községekben a helyi politikai viszonyokat tükröző összetételű nemzeti bizottságok vezetése ugyanis igen sok helyen a kisgazdapárt, a jobboldali, vagy rosszabb esetben a klerikális reakció kezébe került. Ezek az esetek voltak nyilvánvalóan a felszínen ismertek. Ha ezek járási, megyei, országos szervei valóságos hatalmi szervekké fejlődhetnek, a népi demokratikus forradalomban az MKP szerepe – mivel taglétszáma kisebb volt még ebben az időszakban, mint befolyása –, amely a nép valóságos érdekeit fejezte ki, az országos döntésekben csökkent volna. Véleményem szerint az elutasító álláspont mögött már jelentkezett bizonyos vonatkozásban a népi öntevékenységet alábecsülő nézet is. Igen sok spontán elemmel, zavaros fejű, alapjaiban igaz ügyet szolgáló aktívával, társadalmi munkással kellett volna vitatkozni beszélgetni, gondolkodásukat formálni. Ez a nem-vállalás bizonyos vonatkozásban a kommunista párt és a párton kívüliek, továbbá a más pártokhoz tartozók közötti kapcsolat lazulásához is hozzájárult. Erre utal az MDP első országos kongresszusának az a megállapítása, amely a dolgozóknak a közügyekbe való fokozottabb bevonásánál példaként hozta fel, hogy a népi demokratikus rendszer időszakában még 1947-ben is nagy lehetőséget nyújtottak a fenti népi szervek.

A dokumentumok, amelyeket most ismertetünk, a halál, a tragédia, az élet és az ocsúdó, munkát vállaló ember dokumentumai.

Az első: egy 1944. december 30-án írott jegyzőkönyv. Néhány ténybeli kérdést nem sikerült még mindaddig pontosan kideríteni, hitelességéhez azonban nem férhet kétség. Szövege – kommentár nélkül – önmagában is megrázó, értelmünket és érzelmeinket egyaránt mozgósítja:

254. sz. Jegyzőkönyv

1944. év december 30. napja.

Mi, jelenlevő alulírottak Petruhin gárdaőrnagy, Manuhin gárdakapitány és Petrov őrmester felvettük ezt a jegyzőkönyvet arról, hogy 1944. év XII. 29-én San-sanhaja (?) község elfoglalásakor a Vörös Hadsereg 20 vöröskatonájának és 3 hadnagyának – akiket agyonlőttek – holttestét fedeztük fel.

A német szörnyetegek a pincében fekvők közül egyeseket felakasztották,

másoknak kiszúrták a szemét, 2 hadnagynak kezeit, füleit levágták.

Ezért vettük fel fájdalommal ezt a jegyzőkönyvet.

Petruhin, gárdaőrnagy

Manuhin, gárdakapitány

Petrov, őrmester

A második: rövid feljegyzés 1945 januárjából. Ez már a felszabadult munkások feladatvállalásáról, a valóban emberi élet mozdulásáról ad hírt:

A 10. számú bánya munkásainak gyűlésén elhatározták a bánya helyreállítását és teljes üzembehelyezését. Ezek az emlékeztető dokumentumok véletlenül kerültek elő. A Balassi Bálint Nógrád Megyei Könyvtár raktárának rendezésekor találtuk meg Széchenyi Zsigmond Nahar című könyvének azt a példányát, amelynek

A nemzeti bizottságok hatáskörében az elvileg többé-kevésbé körülhatárolt, de gyakorlatilag nem megfogalmazott kormányálláspont alapján a helyi népi szervek 1945 júniusát követően politikai és társadalmi síkon, mint véleményezőik és ellenőrzők tevékenykedtek. A helyi népi szerveket a közigazgatás teljes kiépítése után tehát politikai, államhatalmi funkcióktól megfosztották, tömegszervezeti szerepkörbe állították. Az 1945 szeptember 14-én összeült országos nemzeti bizottsági értekezlet határozatában többek között ezt olvashatjuk a fontos népi szervek tevékenységéről: „..... Az ország élő lelkiismerete lesz a kormány felé”.

Hogy szükségszerű és helyes volt-e a nemzeti bizottságok funkcióinak fokozatos csökkenése, még a mai napig sem teljesen tisztázott kérdés. A pártdokumentumok, levéltári források, az e korszakkal foglalkozó történetesek, jogászok feldolgozásai egyaránt azt bizonyítják, hogy a nemzeti bizottságban rejlő lehetőségeket korántsem használták fel a hatalom megszervezéséért folytatott harcban. Az is tény, hogy a különböző tájegységek, megyék tapasztalatai eltérő vonásokat tükröznek. Egyik, vagy másik országrész, vagy közigazgatási egység pozitív – negatív tapasztalatait nem szabad általános érvényűvé kikiáltani. Mivel az országban még nem minden helyi nemzeti bizottság működését tárták fel, s így nem ismeretes az országban működő valamennyi helyi népi szerv munkája, szükséges a különböző megyékben e téren folyó tevékenységet, s azok fő irányát, tendenciáját feltárni, hogy így az eddiginél egységesebb álláspont szülessen, az egész országra vonatkozóan.

első oldalra írták tintával a közölt szövegeket, immár huszonöt évvel ezelőtt.

Kutatásaink során – sajnos nem tudtuk még tisztázni a legfontosabb adatokat (melyik községről, melyik szovjet katonai egységről van szó, hol volt az a bizonyos bánya, miért egy könyv lapjaira írták, honnan, hogyan került a kötet a könyvtár gyűjteményébe?), de az események időpontja, a bányászokra való utalás valószínűvé teszi, hogy megyénk felszabadításának emlékei közé sorolhatjuk ezeket a dokumentumokat.

(k. n.)

MAGYAROK!

Folytassátok békés foglalkozástokat!

Őrizzétek meg a rendet és nyugalmat.

Teremtsétek magatoknak békés életet!

Közeleg az óra, mely szabadulást hoz minden magyarnak a fasiszta járom alól.

A következőkben a Nógrád megyei helyi nemzeti bizottságok kezdeti tevékenységéről tesztek említést.

A helyi népi szervek igen derekas munkát végeztek az ujjáépítésben, az élet megindításában. A népi demokratikus forradalom első szakaszában, amikor a nemzeti függetlenség kivívása mellett a demokratikus feladatok álltak előtérben, a helyi szervek tevékenysége egyértelműbb volt. Politikai kérdésekben pedig a munkáslakta Salgótarján és környéke már a kezdet kezdetén progresszív álláspontot foglalt el.

Nógrád megyében 1945 január eleje és április vége között alakultak meg a nemzeti bizottságok. Szinte valamennyi községben kezdeményezően léptek fel az ujjáépítésben. Legfontosabb feladatuknak tekintették a megmaradt gépek beindítását, a felszerelések kijavítását, az igaerő, vetőmag igazságos elosztását, a malmok üzembe helyezését, működési feltételeinek biztosítását. A helyi bizottságok kommunista tagjainak kezdeményezésére több helyen birtokukba vették az uradalmi, gazdasági épületeket, eldugott élelmiszerkészletet. Lucfalván Radvánszky Antalné földbirtokos raktáron lévő gabonakészletét, Mátraverebélyben a közei Tiribes pusztáról a helyi földbirtokos éléstárában elrejtett gabonát vették igénybe vetőmagként, illetve a lakosság fogyasztási céljaira. A népi összefogás szép példáját mutatta a karancslapujtói eset, ahol a gazdák a helyi nemzeti bizottság felkérésére a Vörös Hadseregtől kapott lófogatok kiegészítésére – hogy

vezéséhez. Ezen kívül eljutott hozzánk egy-két röpcédula is, így többek között

AZ ÉLET MEGINDULÁSÁNAK NÓGRÁD MEGYEI DOKUMENTUMAIBÓL

1. A FELSZABADÍTÓ SZOVJET HADSEREG FELHÍVÁSA

1944. december

Magyarok!

Folytassátok békés foglalkozásokat!

Őrizeték meg a rendet és a nyugalmat!

Teremtetek magatoknak békés életet!

Közeleg az óra, mely szabadulást hoz minden magyarnak a fasiszta járom alóli

2. ALICS JÁNOS, A MKP HELYI SZERVEZETÉNEK EGYIK ALAPÍTÓ TAGJA EMLÉKEZIK 1944. DECEMBERÉRE

A felszabadulás előtti hónapokban, különösen a német megszállás idején az illegális párttagok, akik sejtrendszerben működtek, nem nagyon tudtak egymásról. Így decemberben, amikor a felszabadító hadműveletek már a megyében folytak, nehéz volt egymással kapcsolatba lépünk. Ugyancsak nem volt mindegyik csoportunknak rendszeres kapcsolata, a budapestiekkel sem. Ugyiszólván egyedül a szovjet rádió adásaiból értesülhettünk arról, hogy mi történik az ország felszabadult területein, hogyan szerveződik újjá a Kommunista Párt és milyen programmal kezd hozzá az új élet megszer-

Föld a földmivelőnek,

ki szánt, vet és arat.

Kenyér a dolgozónak

a magyar ég alatt.

Szabadság itt a népnek,

mely mindig erre vár!

E három együttvéve:

A Kommunista Párt

a kollektive tervezett szántás-vetést elvégezzék – egyéb igavonó erőket, számár és tehénfogatokat ajánlottak fel. Nőtincsen arra adott utasítást a helyi nemzeti bizottság, hogy az egy páron felüli állatokat össze kell írni és az arra rászorulóknak ki kell adni. Rendeletileg intézkedtek arról is, hogy igásállatokat a faluból kiadni nem lehet. Április 4-én egymás megsegítésére szólították fel a parasztokat, s még ezen a napon felhívást adtak ki az elrejtett igáskocsik felkutatására. Április 18-án már a traktorok üzembe helyezésére szólították fel a tulajdonosokat, s kilátásba helyezték nekik – ha a felhívásnak nem tesznek eleget – a traktorok elkobzását.

A helyi népi szervek tevékenysége eleinte kiterjedt a lakosság élelmiszerrel való ellátására, a szociális ellátás minimumának előteremtésére, a helyi kulturális élet megindítására. Megszervezték a magatehetetlen, idős emberek, a betegek és a gyermekek tejjel való ellátását. Somosköujfaluban pl. a nemzeti bizottság minden tehenes gazdát arra kötelezett, hogy tehenenként évente 50 liter tejet adjon át a lakosságnak. A két éven aluli gyermekek napi 2,5 dl. fejadagot kaptak. Nagybátonyból a helyi nemzeti bizottság kezdeményezésére felkeresték az Ideiglenes Kormány vezetőit Debrecenben és részükre 60 000 pengő gyorssegélyt, 3 vagon húzát és egy vagon napraforgót kieszközöltek. A Nógrád községi nemzeti bizottság 100-150 budapesti gyermek élelmezését vállalta. Csak-

az Ideiglenes Nemzetgyűlés felhívása. Nagyjából tehát tudjuk, hogy mi lesz a feladatunk. Alig vártuk azt a napot, amikor a Vörös Hadsereg csapatai felszabadítják városunkat és mi is hozzáfoghatunk a párt megszervezéséhez. A szovjet parancsnokság nem kívánt beleavatkozni ügyeinkbe, csak azt kérte, hogy legyünk segítségükre a fasiszta elemek likvidálásában, a város környékének megtisztításában, az utak és hidak helyrehozatalában, hogy ezzel is elősegítjük a német fasiszták elleni harc sikeres folytatását, és városunkba minél előbb megérkezhesse a normális, békés élet megindítását támogató szovjet egységek, valamint a Magyar Kommunista Párt Központjának küldöttei, akik majd hozzásegítenek minket a párt helyi szervének megalakításához. Így került sor 1945. január 2-án a MKP helyi szervezetének megalakulására.

3.

A SALGÓTARJÁNI POLGÁRMESTER ELRENDELI AZ ÜZLETEK KINYITÁSÁT

1945. január 5.

Hirdetmény

Közhírré teszem, hogy az Orosz Városparancsnok rendeletére az összes üzletek holnap reggel 8 órakor kinyitni tartoz-

nak. Azok, akik e parancsnak nem tesznek eleget, 50 000 Pengő pénzbírsággal lesznek sújtva. Az üzlet kinyitására befollyással nem lehet sem áruhiány, sem rendbe nem hozott állapota. A vásárlás készpénzfizetés ellenében a magyar pengőben kialakult árban eszközlendő.

4. VÉRADÁSRA HÍVJÁK FEL A LAKOSSÁGOT

1945. január 9.

Közhírré teszem, hogy f. hó 10-től minden nap reggel 8 órától véradás céljából Rimamurányi út 4 szám alatti rendelőben jelentkezzen minden önfeláldozó, különösen férfi, vagy nő.

A vért adó már jelentkezéskor ingyenes, bőséges reggeliben részesül és ha véradásra alkalmas, úgy hasonlóan ingyenes ebédet kap. Ezen kívül 250 gr vért adónak 312,50 P és az 500 gr vért adónak 625 P jutalom azonnal készpénzben kifizetésre kerül. Polgármester

5. EL KELL VÉGEZNI AZ ELMARADT MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁKAT

1945. január

Nógrád vármegye alispánjától. Ingeniőr Koszuha orosz százados, valamint a vármegye gazdasági felügyelőség együttes

ban fontos politikai feladatát képezte, hogy javaslatukra választották meg az igazoló bizottságokat, és feleltek azok működéséért.

Ahol a helyi népi szervek baloldali befolyás alatt álltak, ott az igazoló bizottságok is kérlelhetetlen harcot folytattak a letűnt rendszer bűnös személyei ellen. Nem így történt Érsekvadkertben. Ott, a volt helyi csendőr tiszthelyettes tevékenységét nem volt hajlandó elítélni az igazoló bizottság, sőt felmentette azzal, hogy az illető személy „nem volt népellenes”.

Salgótarjánban és a munkáslakta községekben, továbbá azokon a helyeken, ahol az agrárproletárok és a szegényparasztság képviselői foglaltak helyet a nemzeti bizottságokban, a helyi népi szervek politikai tevékenysége helyes irányba fejlődött. Példaként itt is ki kell emelni a salgótarjáni városi Nemzeti Bizottság politikai tevékenységét. A városi Nemzeti Bizottság tagjai körében több idős, illegális multtal is rendelkező kommunista vett részt. Ezek sorából is ki kell emelnünk Hermann Ferenc, Neuschel János, Hajek Rezső, Sulyok Sándor tevékenységét. A Szociáldemokrata Párt részéről megválasztott nemzeti bizottsági tagok elfogadták az MKP vezető szerepét. A helyi népi szerv már januárban és februárban is fontos politikai szerepet töltött be. Állásfoglalása alapján választották meg a polgármestert, a rendőrkapitányt és iktatták be ünnepélyesen a közalkalmazottakat. Márciusban és áprilisban tevékenyen részt vettek a fasiszta rendszer exponált vezetőinek felderítésében és rendőrkézre való juttatásában.

A községi ügyvitel mielőbb rendes mederbe terelendő. A fennálló törvények és rendeletek érvényben vannak, kivéve a zsidókat sértő törvényeket és rendeleteket és a Szállási-kormány rendeleteit.

Vagyis egyébként a törvényes jogfolytonosság az egész vonalon fennáll.

Az országban 3 párt működhet, úgymint:

1. Kommunista Párt
2. Szociáldemokrata Párt
3. Kisgazda Párt

E három pártot és a pártvezetőséget minden községben meg kell alakítani. . .

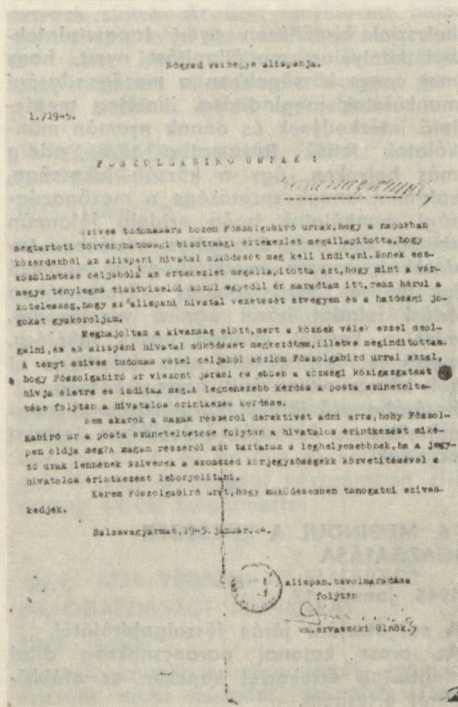

7. A MEGYE VEZETŐSÉGE IS MUNKÁBA KEZD

1945. január 24

Nógrád megye alispánjától.

Szíves tudomására hozom Főszolgabíró úrnak, hogy a napokban megtartott törvényhatósági bizottsági értekezlet megállapította, hogy közérdekből az ispáni hivatal működését meg kell kezdeni. Ennek eszközölhetése céljából az értekezlet megállapította azt, hogy mint a vármegye tényleges tisztviselői közül egyedül én maradtam itt, réam hárul a kötelesség, hogy az alispáni hivatal vezetését átvegyem és a hatósági jogokat gyakoroljam.

A nagybátyoni helyi Nemzeti Bizottság, a helyi pártközi megbeszélések alapján elhatározta a közigazgatás demokratizálását. Ugy döntöttek, hogy a volt főjegyzőt leváltják és helyébe Sulyok András, volt terpesi jegyzőt hívják haza. Mátraverebélyben a bírót megerősítették tisztségében, mivel ellene kifogás nem merült fel.

A Nemzeti Bizottságok fontos feladatát képezte a népbíróságok munkájának segítése. Ebben az időszakban a népbíróság Balassagyarmaton székel, és a Kisgazdapárt erőteljes befolyása alatt állott. Több esetben előfordult, hogy a népbírószági tárgyalások elhúzódtak és az ügyeket felületesen vizsgálták ki. Ezért a salgótarjáni városi Nemzeti Bizottság május 5-i ülésén dr. Barra Károly, meghívott jogi tanácsadó javasolta a nemzeti bizottságnak, hogy a kormányhoz intézett feliratban kérje a balassagyarmati Népbíróság időnkénti kiszállását Salgótarjánba, a helyi ügyek gyorsított eljárással való tárgyalására. Erre annál inkább szükség volt, mert többször előfordult, hogy a salgótarjáni tanúk kihallgatására nem került sor, és ezért már eddig is sok vádlottat bocsátottak jogtalanul szabadon.

Mint ahogy azt a bevezetőben már említettük, a megye több községében, ahol a helyi nemzeti bizottságokban kevésbé érvényesült a kommunista befolyás, a régi rendszerből ittmaradt és funkcióba visszaállított vezető hivatalnokok akarata érvényesült. Az április 24-én megjelent Szabad Szó „A szürke reakció

Meghajoltam a kívánság előtt, mert a köznek vélek ezzel szolgálni, és az alispáni hivatal működését megkezdtem, illetve megindítottam. A tényt szíves tudomásul vétel céljából közlöm Főszolgabíró úrral azzal, hogy Főszolgabíró úr viszont járási és ebben a községi közigazgatást hívja életre és idditsa meg...

8. A SALGÓTARJÁNI NÉPISKOLÁBAN MEGKEZDŐDIK A TANÍTÁS

Hirdetmény

Értesítjük a szülőket, hogy a népiskolai tanítások megkezdése elrendeltetett. E rendelet alapján az 1944/45 tanévi beiratkozásokat minden állami népiskolában újlag eszközlik az iskolák tantestületei... Ezúton felkérünk minden szülőt és tanulót, hogy aki az iskolák helyiségeiből akár bútortárgyat, akár tanszert vagy felszerelési tárgyakat elvitt, ilyenekről tudomása van, juttassa vissza az érdekelt iskolákba, mert azok másra csekély értékűek, de az iskoláknak pótolhatatlan tárgyak. Az iskolák anyakönyvei és más naplói közkincsek, amelyek pótlása teljességgel lehetetlen, azért azoknak az iskolához való visszajuttatása általános közérdek...

9. A MEGYESZÉKHELYI UDVOZLI AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYT

1945. február 18.

A balassagyarmati Nemzeti Bizottság 1945 február 18-án tartott alakuló üléséből kifolyólag mély tisztelettel üdvözlöljük a miniszterelnök urat és a magyar nemzeti kormányt, csatlakozván a magyar demokráta frontoz azzal a hittel, hogy ez az út a magyar függetlenségi út, amelyen a magyar nép és nemzet talpraállításához jutunk,

Amikor mély tiszteletünket és csatlakozásunkat kifejezzük, szent fogadalmat tesszünk, hogy a magyar nemzeti kormány által kijelölt úton fogunk haladni, az onnan jövő rendeletek, intézkedések szigorú végrehajtásával, ellenőrzésével és azon munkával, melyet a demokratikus Magyarország megmentésére nekünk kijelöl.

10. A SALGÓTARJÁNI POLGÁRI ISKOLÁBAN IS MEGINDUL A TANÍTÁS

1945. február

A salgótarjáni állami polgári iskola igazgatósága értesíti a nyilvános rendes tanulókat, hogy a tanítás folytatása előtt jelentkezzenek február 22-23-24-én délután 2-4 közötti időben, az igazgatói iro-

uralma" című cikkében arról számolt be, hogy az ország falvaiban zajlik ugyan a demokratikus átalakulás, de sok helyen még lassú a fejlődés, vannak kis szigetek, politikai fejlődéstől érintetlen területek, ahol úgy tűnik, megállott az élet. Példaként hozza fel a megye déli részén fekvő Szirák község problémáit. E járási székhelyen dr. Csőke Rezső, tv. b. főszolgabíró a front elvonulása után hamarosan visszatért és munkához látott. Megbízására hivatkozva a jegyzőket, régi közigazgatási embereket visszavétette hivatalukba. Felháborodást okozott Berecki volt irodatiszt visszaállítása, hiszen a Jurcsek-féle beszolgáltatási rendszer idején közellátási vezetőként sanyargatta a parasztokat. Népellenes magatartásáért népbíróság elé kellett volna állítani, de Csőke a helyi nemzeti bizottság döntését félretéve intézkedett. A 116/1945 főszolgabírói rendeletben a föld-reform véghezvitelét az előjáróságra bízta. A földigénylő bizottságnak csak annyi szerepet szánt, hogy a megműveletlen területek gondozásával bízta meg. A termelési bizottság funkcióit magára vállalta. A főszolgabíró a csendőroket szolgálatértelre szólította fel. Hatalmával egyéb irányban is visszaélve fenyegette a közmegbecsülésnek örvendő embereket: „..... ezt az embert megjegyzem magamnak..... aki ma kommunista, az nem ember". A Szabad Szó április 29-i, „Még egyszer Romhány" című cikke a helyi jegyző népellenes tevékenységéről számolt be, „aki elkenődve az igazságot a földesúr népszerűsítésével fog

11. A NÓGRÁDI NEMZETI BIZOTTSÁG 1945. MÁRCIUS 3-I ELSŐ ÜLÉSÉNEK PROGRAMJA

3. Az iskolai oktatás ügye
4. Budapest székesfőváros gyermekeinek részbeni befogadása
5. A postahivatal működésének megkezdése

Hirdetmény

Felhívom a lakosságot, hogy mindazok, akik az igazolás alá vont valamelyik közalkalmazottnak olyan magatartásáról vagy cselekményéről bírnak tudomással, mely

120746X000000.

Import ex. fibres gravelschmelz reaktion. beigefügt.

704041vral MD544edch wqghvof lre.

[illegible]

A H.N. állhatatos, hogy a nép elbűbésben lévő vezetőnek mindjárt elfogadjon és a kényszerű határozatára tavikkor is szilárdan tartja feljebb. A vezetőnek a hely-

bold jegyző rendelkezéseid tartalmuk. A rendelkezés az előzőli 11 tag helyett
12. paragraf 11. bekezdés helyett a H. B. rendelkezés tisztelettel felmentette.

A. H. H. elhatározta, hogy az iktató elnökség elölle meghozza a technikusok elnökének a munkáját, az iktató elnökség elölle meghozza a technikusok elnökének a munkáját, az iktató elnökség elölle meghozza a technikusok elnökének a munkáját.

[illegible]

1. H. B. állapította, hogy a jelszavaknak technikai jellegűnek kell lenniük, és nem az adott helyszínen megfigyelhető.

lalkozik, és aki nem tartotta szükségesnek a nemzeti bizottság megalakítását szorgalmazni. A földigénylő bizottság összetételére vigyázott".

A helyi nemzeti bizottságok 1945 I. félévi tevékenységéről összeállított rövid felsorolás még számos ponton hézagos. Ennek magyarázata legfőképpen az a körülmény, hogy kevés helyen vezettek jegyzőkönyvet és a sajtó sem foglalkozott e fontos népi szervek munkájának ismertetésével. Nagyon fontos ezért a volt nemzeti bizottsági tagok, vezetők visszaemlékezéseinek gyűjtése, s azoknak a levéltárakba való elhelyezése. A visszaemlékezések összegyűjtése nagyon fontos feladat, és ez csak a községi tanácsok, pedagógusok és népművelők aktív összefogásával lehetséges.

Források

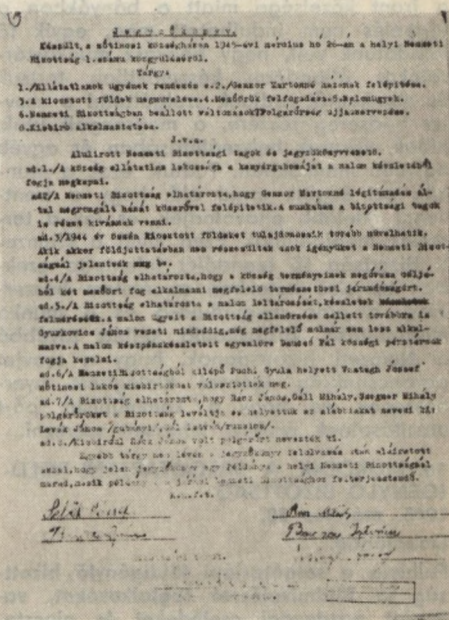
Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom története. 1949. Századok. 1955; Balázs Béla cikke a nemzeti bizottságok kezdeti tevékenységéről. Magyar Munkásmozgalom Története Szakosító Tanfolyam Szemlénygyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó 1969/70 tanév, Nógrád megyei Levéltár: a községi, városi nemzeti bizottságok jegyzőkönyvei., U. o. Az Országos Nemzeti Bizottság jegyzőkönyve 1945 szeptember 41, Jászberényi Frigyes, Balázs István adatgyűjtése a karancslapujtói, Verebélyi András a mátraverebélyi, Cserháti Lózsef a baglyasaljai, Tóth Endre a szécsényi, Szlivka Jánosné a lucfalvai, dr. Kigyósi István a nagybátonyi, Molnár Lajos a zagyvarónai helyi nemzeti bizottságok kezdeti tevékenységéről. Fenti adatgyűjtések a Salgótarjáni Munkásmozgalmi Múzeum Adattárában található.

13. A NÓTINCSEI NEMZETI BIZOTTSÁG 1945. MÁRCIUS 26-I ELSŐ ÜLÉSÉNEK PROGRAMJA

1. Az ellátatlanok ügyének rendezése
2. Genzor Mártonné légitámadás által megrongált házának közérővel való felépítése
3. A kiosztott földek megművelése
4. Mezőőrök felfogadása
5. A malom leltározása, készleteinek felmérése
6. A Nemzeti Bizottságban beállott személyi változások
7. Polgárőrség újjászervezése
8. Kisbíró alkalmazása

14. NEUSCHEL JÁNOS, A SALGÓTARJANI NEMZETI BIZOTTSÁG EGYIK ALAPÍTÓ TAGJA EMLÉKEZIK:

Már 1944. decemberében eljutott hozzánk annak a híre, hogy megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, és hogy a felszabadult területeken megalakulnak a Nemzeti Bizottságok. Így aztán, mikor a város felszabadulása utáni napokban sor került a Kommunista Párt helyi szervezetének megalakítására, közvetlenül meg-

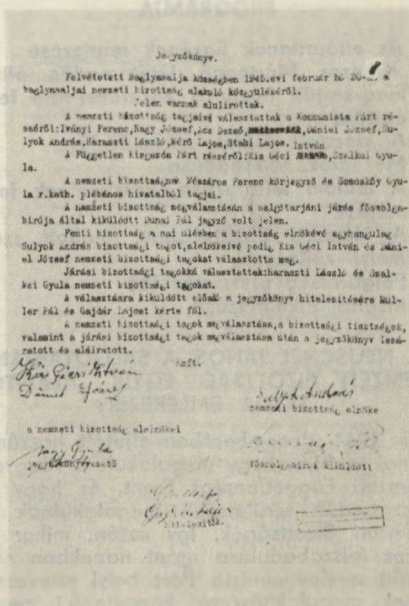
tették a lépéseket a Nemzeti Bizottság megszervezésére is. A Nemzeti Bizottságban én a kommunista bányászokat képviseltem. Az első hetekben, amikor még a front közelsége miatt a bányákban a termelés nem indulhatott meg, egyik fő feladatunk volt, hogy bányász munkástársainkat állandóan készenlétben tartjuk és munkaerőt tudjunk szolgáltatni a szovjet hadsereg részére, a megromált utak, hidak, vasutak helyreállításában és egyéb hasonló munkákban. Tudtuk, ezek a munkák azt segítik majd elő, hogy a frontvonal mielőbb eltávolodjék, és így a termelés megindulhat. Ezen kívül a Nemzeti Bizottság fő teendőjét jelentette ezekben az első hetekben az élelem beszerzése, a piac megindulása és a munka megindítása. Biztosítania kellett továbbá a Nemzeti Bizottságnak, hogy a szovjet parancsnokság igényei kielégítést nyerhessenek és hogy a kommunista párt utasításainak érvényt lehessen szerezni.

1945. m. m. 30.

Dobolandó.

Felhívja a salgótarjáni földigénylő bizottság a földműveléssel foglalkozókat, valamint gazdasági cselédeket és nincste-

leneket, hogy akik földhöz kívánnak jutni a földbirtokreform során, azok március hó 30-án délelőtt 11 órára jelenjenek meg a városházán a bizottság előtt.

Ezt elősegítette az is, hogy a német hadvezetés tervszerű előkészület után, az erős ellenállás ellenére is, az ipari üzemek készletét és gépi berendezését vasúton és közúton Németországba szállította. A legnagyobb károsodás a Salgótarjáni Köszénbánya RT-ot érte. A tényleges kár elérte a 30 millió pengőt és a javítási költség megközelítőleg a 200 millió pengőt. (2)

Közvetlen a front áthaladása előtti napokban nyugatra hurcoltak több szállító vitlát, szivattyút és szellőző berendezést. Elszállítottak több mint 500 db villanymotort, és ez teljesen megbénította a bányák víztől és omlásoktól való megóvását. (3)

Jelentős veszteség érte a megye legnagyobb acélipari üzemét, a Rimamurányi Vasmű RT-ot is. Elhurcolták a hideghengermű teljes berendezését, a gyár 485 db villanymotorját és a különböző üzemszerek gépi berendezéseinek jelentős részét. (4)

A gyár berendezésének mintegy 70 %-át tönkretették, illetve elrabolták, amelynek értéke közel 20 millió aranypengőt tett ki. (5)

A német rablók a Salgótarjáni Vasötvözetgyárat is szinte teljesen tönkretették. Minden villamossági és gépi berendezést elszállították a raktári anyagokkal együtt Kattovice környékére. Az okozott kár 2 millió pengőre tehető. (6)

Veszteség érte a Hungari Villamossági RT-ot is, a kár értéke a felmérések alapján 11,5 millió pengőre tehető. A Budapest – Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntőde RT. salgótarjáni gyáregységének 1 millió pengőre rúgott a kára. A Zagyvápálfalvai Üveggyárból Teplitz Schánauba szállított fontosabb gépek értéke elérte a 670 ezer pengőt. (7)

Jelentős kára keletkezett a salgótarjáni Öblösüveggyárnak is, ahonnan az értékesebb gépeket és berendezéseket ugyancsak Teplitz Schánauba szállították.

17. MEGALAKUL A LUDÁNYI FÖLDIGÉNY- LÓ BIZOTTSÁG

1945. április 2.

Jegyzőkönyv. Készült Ludányban a körjegyzői hivatalban 1945. évi április hó 2-án du. 2 órakor...

Pusztai Pál kisp. községi bíró, mint a választási közgyűlés elnöke üdvözölve a ludányi földigénylők közül megjelent 108 főnyi igénylő közönséget, felhívja az igényjogosultakat, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány vonatkozó, a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földhözjuttatásáról szóló rendelete értelmében a községi földigénylő bizottságot válasszák meg, hivatkozva arra, hogy az igényjogosultak összeírása alapján 108 főnyi lévén az igénylők száma, ennek alapján 6 bizottsági tagot jogosultak választani. A felhívásra a megjelent igényjogosultak egyhangúlag maguk közül 6 személyt választottak meg;... és felhívják, hogy feladatukat a vonatkozó rendelkezés értelmében haladéktalanul kezdjék meg és kapott határidő alatt fejezzék be.

18. NAGY ISTVÁN, NÓGRÁD MEGYÉNEK A FELSZABADULÁS UTÁNI ELSŐ REND- ŐRKAPITÁNYA EMLÉKEZIK AZ AKKORI KÖZBIZTONSÁGI HELYZETRE:

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány belügyminisztere 1945. április 2-án nevezett ki Nógrád megye rendőrfőkapitányává. Addig a régi, Horthy-időszakban kinevezett főkapitány tevékenykedett Balassagyarmaton, helyét nem is akarta átadni, úgyhogy fegyveresen kellett kényszeríteni erre. A megye területén akkor már majdnem minden községben működtek különféle rendfenntartó erők, polgárőrségek, policajok, és ideje volt, hogy a megyeszékhelyen is rendeződjének a viszonyok. Az első időszak legfontosabb feladatai közé tartozott, hogy a fasiszta, jobboldali és népellenes elemeket részben népbírói ítélettel, részben internálással kiközösítsük, hogy az új élet rendes kibontakozását ne akadályozhassák. Természetesen sok gondot okoztak a különféle bűncselekmények is, köztük ennek az időszaknak egyik jellegzetes bűnténye: a

több millió pengő értéket tett ki a salgótarjáni erőműnek és a bányagépgyártó műhelynek okozott kár is. A felszabadulás előtt 2 nappal robbantották fel a Vízválasztói Erőmű I. sz. 8000, a II. sz. 2150, a III. sz. 2150, valamint a IV. sz. 1500 lóerős gőzturbináit és generátorait. A robbanás következtében jelentős kár keletkezett az épületekben, és a gépterem teljesen megsemmisült.

Ezen túlmenően kisebb ipari üzemeknek és műhelyeknek, valamint az élelmszer éss kereskedelmi hálózatnak is több, mint 60 %-a elpusztult. (8)

A háború súlyosan érintette a megye mezőgazdaságát is. Annak ellenére, hogy a mezőgazdaságban dolgozó férfierő zömét elvitték a frontra, november végyére teljes mértékben befejeződött-a cukorrépa kivételével a betakarítás. Ez lehetőséget nyújtott a németeknek arra, hogy a magtárakból és a padlásokról elhurcolhassák a gabonát és más szemesterméket. Csak az a gabona maradt meg, amit a parasztnak sikerült elrejtienie. A kirabolt magtárak teljesen üresen álltak. Súlyos pusztítás érte az állatállományt is. Az emberek megpróbálták menteni a jószágot, de sajnos kevés eredménnyel. Ugyanis az állatok elrejtése sokkal nehezebb és bonyolultabb volt, mint a mezőgazdasági terményeké. Ezért

vetköztetés. Ez főleg a nagyobb állomásokon (pl. Szobon, Balassagyarmaton, stb) fordult elő. Megnehezítette munkánkat az a körülmény, hogy az új rendőrség személyi állománya képzetlen volt és csak a lelkesedés és elvhűség tette lehetővé, hogy munkájukat jól el tudják látni. Csak hálával tudok visszagondolni a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szövjet parancsnokságára, mely nemcsak tanácsaival segítette a közbiztonság megvédését célzó munkánkat, hanem technikai segítségét is nyújtott, biciklivel, fegyverekkel látott el, sőt nemegyszer élelmezésünkről is gondoskodott. Így tudtuk a rendőrség fontos feladatait végrehajtani.

19. MEGALAKUL SALGÓTARJÁNBAN A MAGYAR DEMOKRATIKUS IFJÚSÁGI SZÖVETSÉG SZERVEZETE

1945. április 6.

Salgótarján város Nemzeti Bizottságától Bizottságunk folyó évi április 5-én hozott határozatára értesitem, hogy a Salgótarján és Vidéke Demokratikus Ifjúsági Szövetségének megszervezésében a bizottság a legmesszebbmenő támogatásban részesíti és engedélyt ad, hogy az ifjúsággal közvetlenül érintkezhessen, őket megbeszélésre, tanácskozássra és a MADISz keretén belüli munkára, szórakozásra igénybe vehesse és ezekre alkalmat nyújthasson.

20. A MADISZ PROGRAMJÁBÓL

Új időknek küszöbén vagyunk. Szükség, hogy a kezdet, amely mindig nehéz szokott lenni – jó legyen. Különösen fontos ez most, amikor nemzetünk sorsa nem 1-2 évre, hanem évtizedekre, hisszük, hogy századokra eldől. Ebben az új korban fokozott munka és fontosabb szerep vár az ifjúságra, de több joggal is, mint valaha...

Olyan szervezetet létesítünk, amelyiknek súlya van a legfontosabb tényezők előtt Olyan szervezetet akarunk, melynek egyedüli célja... a nevelés, a nemes ügyek szolgálata, az építés és szórakozás. Azt akarjuk, hogy leomoljék minden válaszfal a munkás, szellemi munkás és paraszt ifjú között...

Programunk: az egész magyar ifjúság összefogása az új, demokratikus Magyarország felépítéséért, nemre, vallásra, társadalmi különbségre való tekintet nélkül.

21. AZ IPARI TERMELES ELLENŐRZÉSE SZÉCSÉNYBEN

1945. április 9.

Jegyzőkönyv

Készült Szécsényben, 1945. április hó 9-én. Jelen vannak az alulírottak. Tárgy: Szakszervezetek Intéző Bizottsága Szécsényben kimondja, hogy a szécsényi járás területén az összes, az alábbi pon-

érte a legnagyobb veszteség az állatállományt. Majdnem teljesen elpusztult a juhállomány és háromnegyed részében a szarvasmarha, sertés és a loállomány. Ezt bizonyítja az alábbi táblázat is. (9)

Megnevezés	Szarvasmarha		Sertés		Ló		Juh	
	db	%	db	%	db	%	db	%
Összesen volt	38000	100	90000	100	18000	100	81000	100
Elrabolt	22800	60	67500	75	13860	77	75330	93
Maradt	15200	40	22500	25	4140	23	5670	7
Országosan elrabolt	—	44	—	79	—	56	—	80

Nyilvánvaló, hogy a megye mezőgazdaságát ért nagy veszteség szinte kálváriátalan helyzetet teremtett. A lakosság részére a legszükségesebb termékeket sem tudták biztosítani. A megmaradt üzletek teljesen üresen álltak. A malmoknak nem volt örölni valójuk. „A vármegye közellátási helyzete rendkívül aggasztóvá vált. Készletekkel a megye nem rendelkezett, és a közellátási igazgatást is teljes egészében újjá kellett szervezni.” (10)

A kommunista vezetők azonnal felvették a kapcsolatot a felszabadult területek párt és közigazgatási szerveivel, hogy segítséget kérjenek Nógrád megye lakosságának a legszükségesebb élelmiszerekkel való ellátásához. A közlekedést szinte megbénította a németek robbantó osztaga. A megye területén lévő fűtőházak mozdony-fordító berendezéseit, víztornyait is felrobbantották. A moz-

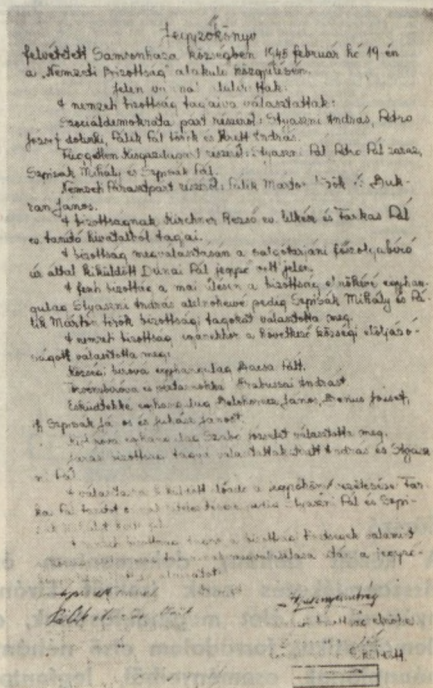
toknak megfelelő ipari üzemeket kezelésre és vezetésre átveszi:

1. Minden egyes olyan üzem, amely a fasiszta párt szellemében, vagy a múlt rezsimben népellenes cselekedeteket hajtott végre.

2. Minden elhagyott üzem, melynek tulajdonosa távol van, vagy elmenekült a német hadsereggel.

3. Igényt tart a fenti bizottság szécsényi Termelési Bizottsága a fenti 1. és 2. pontban foglalt azon üzemekre is, melyek ma még az orosz hadsereg szolgálatában állanak, de amikor az üzemek megszűnnek a hadsereg részére termelni, abban a pillanatban átveszi a Termelési Bizottság.

A szécsényi járási Termelési Bizottság jogot formál az üzemekhez tartozó és azokat fenntartó földterületekhez is, melyek feltétlenül szükségesek az üzemek fenntartásához . . .

donyokat, személy- és tehervonatokat nyugatra vitték. Felszántották a Hatvan – Salgótarján, Kisterenye – Kazár és Kisterenye – Mátranovák közötti vasútvonalak jelentős részét. Felrobbantották és használhatatlanná tették az Aszód – Balassagyarmat, Vác – Balassagyarmat és Ipolyság – Balassagyarmat – Losonc közötti vonalat. (11)

Azon a területen, ahol nem szántották végig a vasutat, ott elsősorban a hidakat robbantották fel. Így pusztult el a vasúti hidak több mint 60 %-a. Hasonló sorsra jutott a megyei közúti hálózat is. Az alispáni jelentés rámutatott, hogy a felszabadulás időpontjában Nógrád megye kereken 1000 km hosszú úthálózata a lehető legsíralmasabb állapotban volt. Mind a főutak, mind a kisebb jelentőségű mellékutak a harci események következtében járhatatlanná váltak. A vármegye köztűjainak leromlottságával szemben a hidak még súlyosabb kárt szenvedtek: 409 hid közül 88 a felrobbantott. A hidak hossza 2407 m, melyből 954 m-t robbantottak fel, az összes hidak 40 %-a megsemmisült. (12)

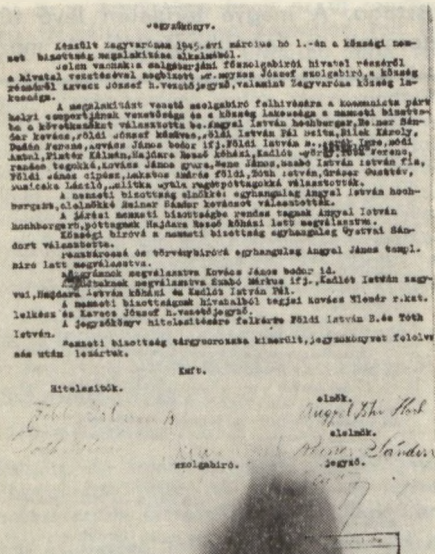
Teljesen elpusztult a 2. sz. főközlekedési útvonalon a lőrincpusztai, ludányhalászi, valamint a nógrádszakáli közötti híd. Nyugatra szállították az Állami Építészeti Hivatal nagyértékű gépeit, a kötőörket, úthengereket, műszereket. Mindez jelentősen gátolta a helyreállítási munkát. (13)

Nógrád a kis megyék közé tartozik, amelynek személyi vesztesége igen

subb mozzanataiból. Az eseményekben oly gazdag, fontos történelmi korszak teljes bemutatása ilyen szűk keretek között aligha lehetséges; ezt a felszabadulás 25. évfordulójával kapcsolatos rendezvények, előadások, kiállítások, valamint különböző kiadványok, könyvek, cikkek vannak hivatva biztosítani.

A közölt dokumentumok legnagyobb-részt a Nógrád megyei Levéltár őri-zetében lévő iratanyagból kerültek ki: így a különféle Nemzeti Bizottsá-gok irataiból a 9., 11., 13. számok; Salgótarján város polgármesteri i-rataiból a 3., 4., 8., 10., 12., és 20. szám; a Nógrád m. gazdasági felü-gyelő irataiból az 5.; a járási főjegyzők irataiból pedig a 6., 7., 15., 17. és 21. szám alatt kerültek.

Schneider Miklós

Zárszó

A köztölt néhány dokumentum és visszaemlékezés csak ízelítőt kívánt nyújtani az élet megindulásának, a demokratikus forradalom első néhány hónapjának eseményeiből, legfonto-

érzékenyen érintette a településeket. Közvetlen a háború utáni részleges népszámlálás időszakában a lakosság számának további csökkenését állapították meg. (14)

A megye lakosságának csökkenése elsősorban a háború eseményei következtében beállott halálozásból, elhurcoltakból és elemenekültkéből, valamint az eltűntekből tevődik össze. A felmérések és annak alapján a községek jelentése arról tanúskodnak, hogy összesen 8677 volt a lélekszám csökkenése, amely a megye lakosságának 4,3 %-át tette ki. (15)

A háborús cselekmények következtében a megyében több mint 1500 polgári személy vesztette életét. Ugyanakkor a német megszállás alatt közel 11 ezer embert hurcoltak el. Az elhurcoltak közül 5261 fő (51 %) zsidó volt és azokból 4489 fő 1945 június 30-ig nem tért vissza. (16)

A megyéből a szovjet csapatok érkezése előtt a felelősségrevonástól félve, továbbá az ellenséges propaganda hatására nyugatra menekült és többé lakóterületére nem tért vissza 2639 fő. (17)

A második világháború időszakában a megye 58 községe és három városa szenvedett légitámadások következtében anyagi károkat. Kisterenye községet már korábban, 1944 május 10-én angolszász bombatámadás érte. A bombázás következtében 25 család (141 fő) vált hajléktalanná. A kibombázott lakosság ruháiműje teljesen elpusztult, hét ember életét vesztette és 23 megsebesült. Húsz ház teljesen összeomlott, elpusztult, és 13 ház súlyosan megrongálódott. (18)

A városok több mint 12 esetben és két község lakossága több mint 5 esetben élt át bombatámadást. A fasiszták elleni küzdelem során 81 községben földi harcok folytak. Közülük 59-ben egy hétnél rövidebb, a többiben ennél hosszabb ideig állt, vagy váltakozott a frontvonal. (19)

Kisterenye-Zagyvapálfalva és Szécsény térségében több napig tartó elkeseredett harcok folytak. Az ágyúzások és bombázások következtében a megye 39093 lakóházából több mint 7 ezer szenvedett háborús károkat. A kár aránya mintegy 800 épületnél 50 %-on felüli, 1700-nál 25-50 % között volt, és a zöménél 4524 háznál 25 % alatt lehetett megállapítani. (20)

Az iskolák több mint 25 %-a szenvedett háborús kárt. Volt olyan iskola, amely teljesen elpusztult. Sok helyen a tanítást magánlakásokban, moziépületekben kezdték meg, minelyt elhallgattak a fegyverek. Több olyan falu is volt, Alsótold, Ecseg, Cserhátsurány, Romhány, ahol az elhagyott kastélyokat és földbirtokos lakásokat vették igénybe iskolai oktatás céljára. (21)

A megye mostoha egészségügyi helyzetét még jobban nehezítette az átvonuló fronthehelyzet. A salgótarjáni bányakórház teljesen elpusztult. Nagy veszteség érte a balassagyarmati, volt Mária- Valéria kórházat is. A központi konyha épületét több aknátalálat érte. (22)

A kórháznak mindössze 476 betegágya volt, ágyfelszerelést azonban csak 267 beteg számára tudtak biztosítani. Hasonló helyzetbe került a pásztói, a mizserfai és az acélgyári kórház is. Több orvosi műszert elhurcoltak, sok pedig a harcok alatt pusztult el. Az orvosi és a kisegítő személyzet jelentős része is elhagyta a megye kórházait. Egyeseket behívás útján nyugatra kényszerítettek, mások pedig az ellenséges propaganda hatására elmenekültek. Így pl.: a balassagyarmati kórház 18 orvosából csak négy maradt. (23)

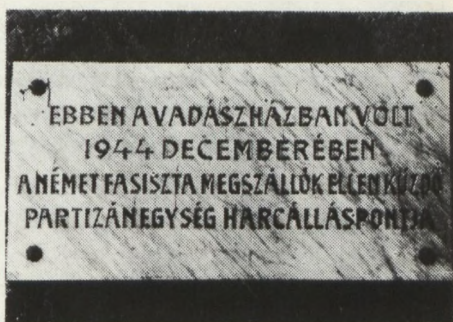
Abban az időben ez volt a megye legnagyobb kórháza. A mentőszolgálat tel-

jesen elpusztult. A gyógyszerellátás igen hiányos volt, annak ellenére, hogy a megyében a gyógyszerárak – a rétsági és a diósjenői kivételével – nyitvatartottak. A nem megfelelő egészségügyi ellátás és a tisztálkodás hiánya következtében erősen fenyegetett a járványos megbetegedés. Szerencsére azonban az egész megye területén eluralkodó kiütéses hagymáz megbetegedésen túl járványos megbetegedés nem fordult elő. A megye népének, eddigi történetében, a 2. világháború alatt volt a legnagyobb személyi, anyagi és erkölcsi kára, illetve vesztesége. Az ipar, a bányászat, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem a posta, a közút, a vasút, valamint az oktatás és egészségügy területén bekövetkezett háborús kár megközelítette a 6 milliárd pengőt. Megállapítható, hogy a 2. világháború alatti időszak különös helyet foglal el az ellenforradalmi rendszer gazdasági – politikai és katonai történetében egyaránt. Annak romboló hatását megérezte a megye egész lakossága.

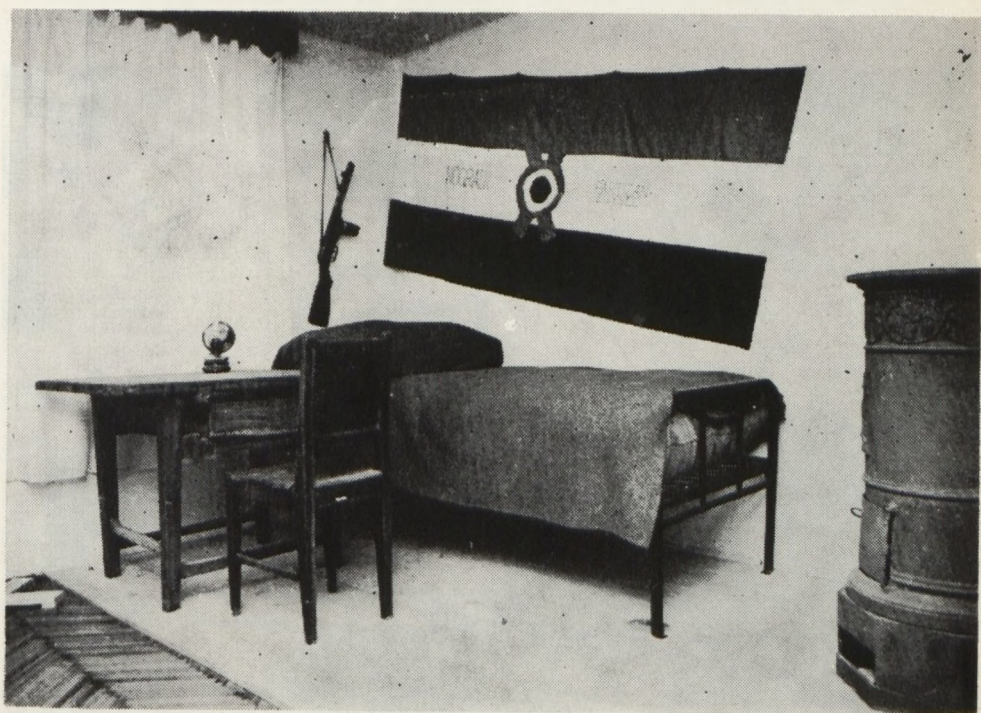
A szovjet hadsereg által hozott felszabadulás új korszakot nyitott a megye dolgozóinak életében. A felszabadult nép, a kommunisták vezetésével hozzáfogott az új élet megteremtéséhez. A súlyos veszteség ellenére is gyors volt a kibontakozás és megszilárdult megyénkben a közrend és a közbiztonság. A nagy munkásmozgalmi múlttal rendelkező megye dolgozóinak harcos helyzetállása a politikai és gazdasági élet területén nagyszerűen bizonyította, hogy mélyen él bennük a szabadságserzetet.

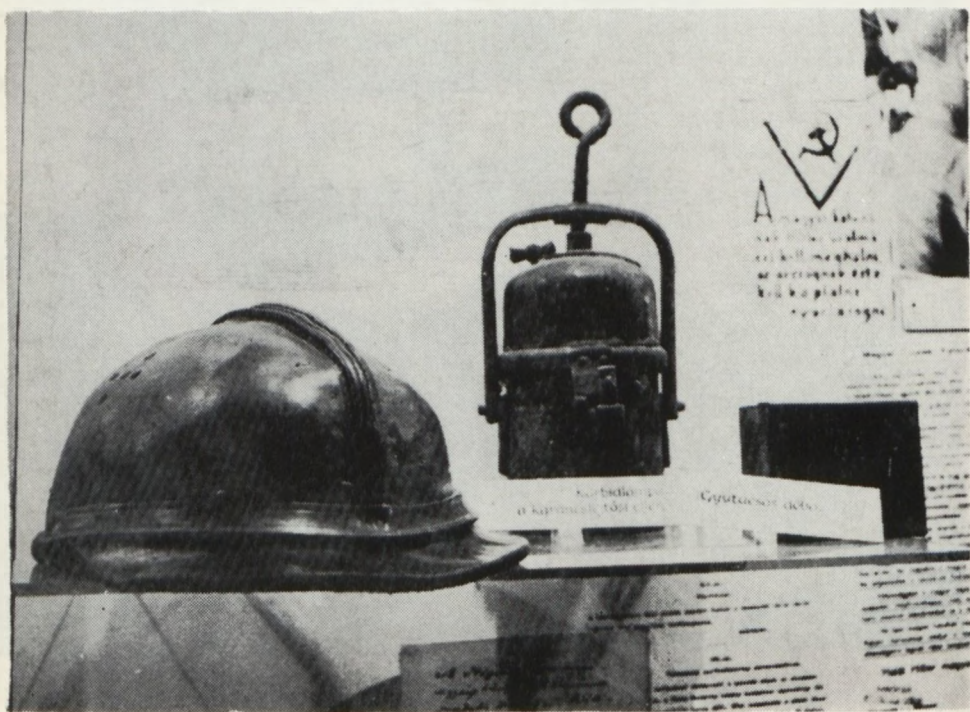
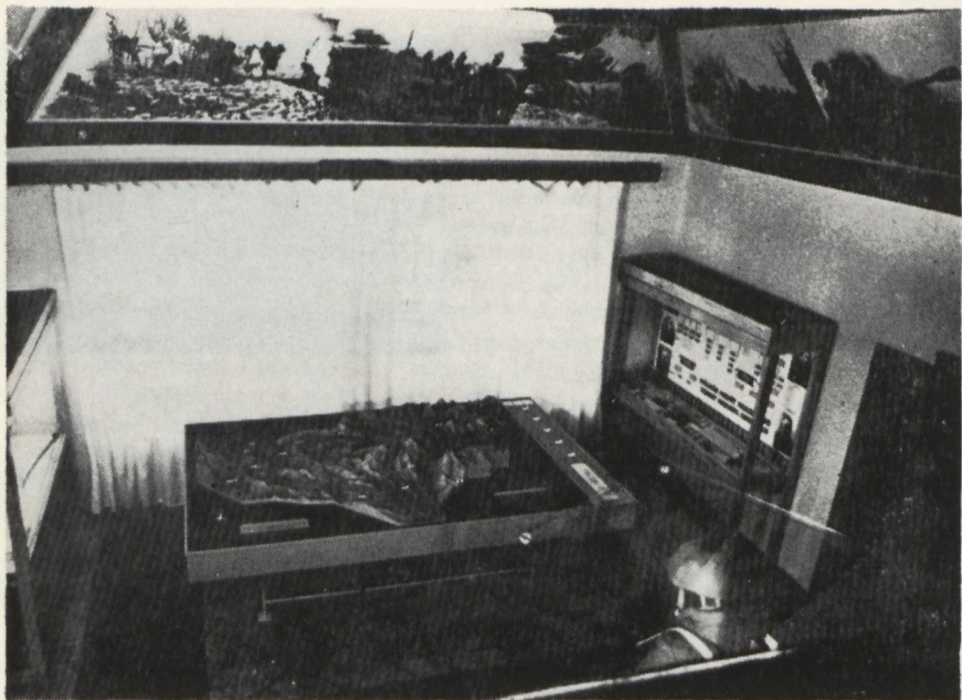
JEGYZETEK

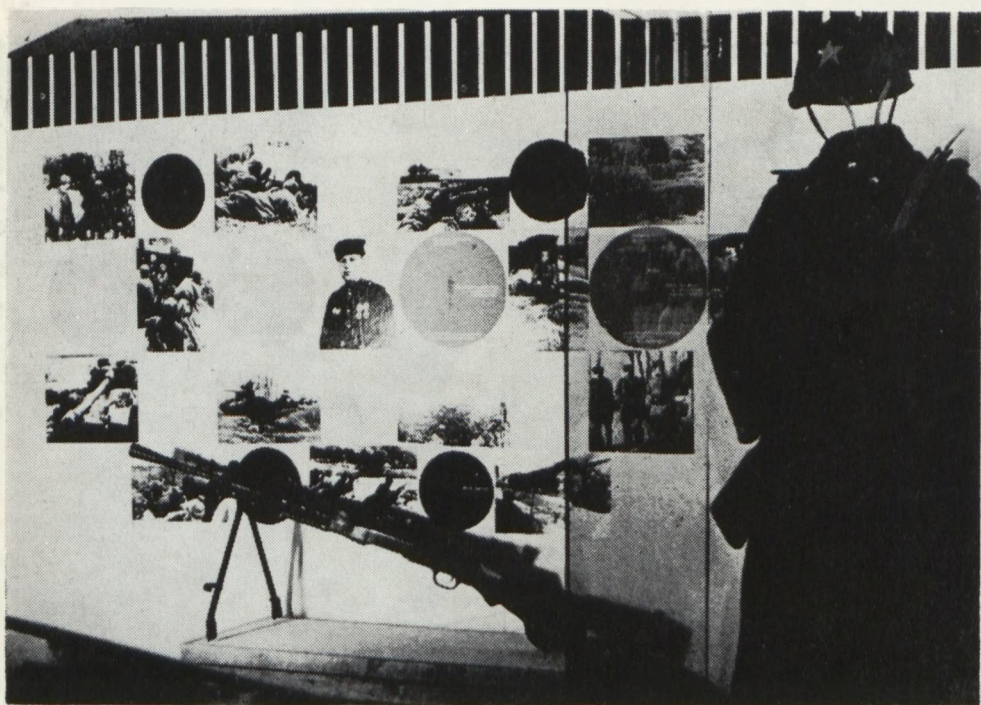
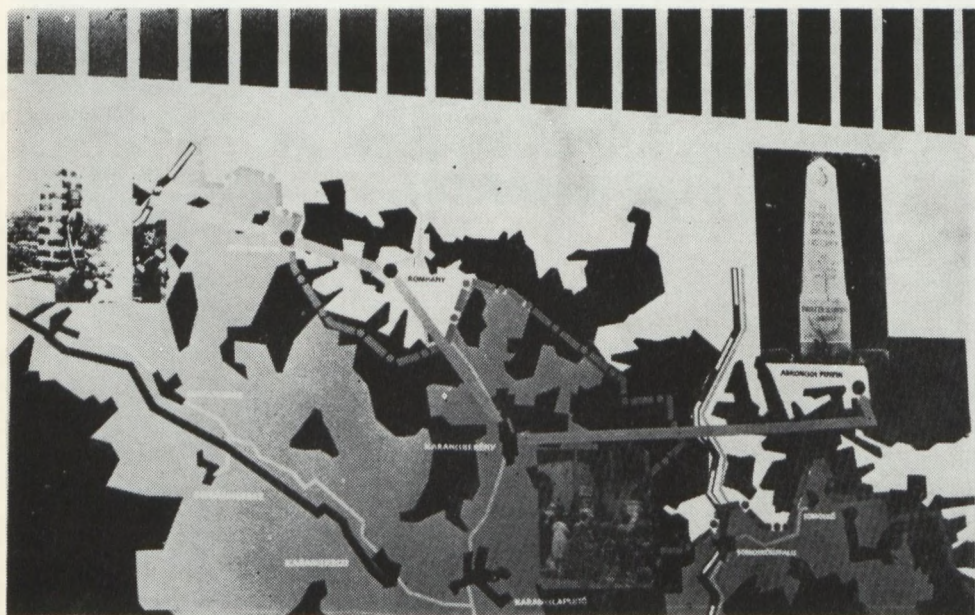
1. Nógrád-Hont vármegye alispánjának jelentése. 1945-46. évről. Palóc Múzeum, Balassagyarmat.
2. A salgótarjáni iparvidék. 37. p.
3. U. o.
4. Recski György-Jakab Zoltán: Beszámoló a Salgótarjáni Acélárugyár 1945-48. közötti munkásmozgalmára vonatkozó adatfelvételről. P. I. Arch. Kézirat.
5. Salgótarján Munkásmozgalmi Múzeum. Acélgyári iratok. E. O. 413. sz. 116.813/953. PM. irat.
6. A salgótarjáni iparvidék. 184. p.
7. U. o.
8. Számvetés az MSZMP. kongresszusa előtt. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága, 1959. 13. p.
9. Központi Statisztikai Hivatal adatai 1935. évi állapot összeírása, valamint Pest Nógrád megyei Állami levéltár Nógrád-Hont vármegye Gazdasági Felügyelőség 63. H. 144/945. sz. iratok alapján.
10. Loza ezredes i.m. 635. p.
11. Nógrád. 1945 – 1965. 23. p.
12. Jakab Sándor: Nógrád megye gazdasági és társadalmi helyzete a felszabadulás idején. 642. p.
13. Háborús károk Nógrád megyében. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága. Salgótarján. Kézirat, 4. p.
14. U. o.
15. Statisztikai Szemle, 1946. 1-6. sz.
16. U. o.
17. Központi Statisztikai Hivatal Nógrád megyei Igazgatósága. Salgótarján 4. p.
18. U. o. NmL. Salgótarján Alispáni iratok 9721/1944.
19. U. o.
20. U. o.
21. U. o.
22. Bartha Elemér-Kenessey Albert: A kórház története alapításától 1964 ig. Nógrád megyei múzeumi füzetek Balassagyarmat 1965. 12. sz. 43. p.
23. U. o.

FELSZABADULÁSI ÉS PARTIZÁN EMLÉKMŰZEUM KARANCSBERÉNY

Nógrádi partizánegység.

Eredet.

D. 2. sz. megfigyelés.

Állásrport, 1944 évi december hó 20-án.

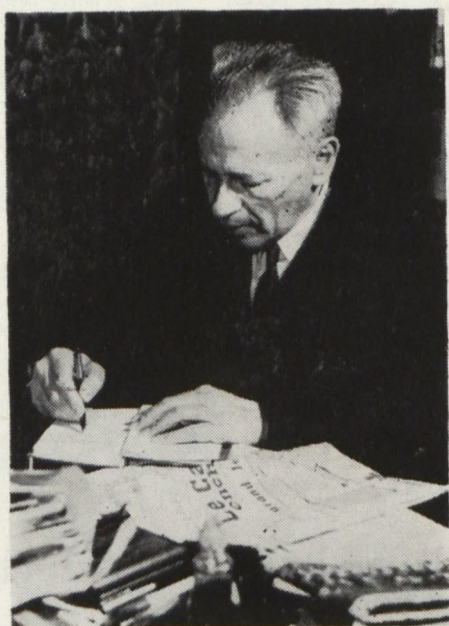
1. A csoport egységé alakulása. Tekintettel feladatuink tömegmunka jellegére, a lakossággal ma is fennálló szoros körüli kapcsolatainkra, fegyveres erőnk növekedésére és más partizánegységek hozzájáruló lecsatlakozására, a mai napon egységé alakultunk.

2. Ar. egység törzse a következő: Nógrádi Sándor ~~átvezető, egységparancsnok~~; Tómpa András ~~százados~~ egység politikai biztosa; Lapos János ~~százados~~ segédbizt.; Molnár I. János ~~százados~~, g. h. főnök; ^{Sándor János, a miniszteri biztosi helyettes} Rachmanov Szergej fővez, feladati pk.; Bandur Gyula, az egység pk. segítőtársa. — Ar. I. szd. pk.-a Rubcov Fedor, helyettese Benyus János; II. szd. pk. Hatvany Vince helyettese Bodnár László. A feladati pk. helyettesei Papp Béla szd és Vecsera Pável szd.

3. Szolgálati formák. A törzs tagjain és az ügyeletlen kizárva kívül a törzshedélbe belépni

csak az ügyeletés tiszti engedélyével szabad. Az
ügyeletés tiszti bebiztosítás előtt engedélyt kell,
hogy legyen a pk-tól, vagy helyettesétől - Pa-
nase, vagy kérelemmel kihallgatásra jelentke-
zők előbb szabad pk-uknál, aratán az ügye-
letes tiszttől ~~adott engedélyt~~ ^{adott engedélyt} ~~az ügyeletés tiszttől~~
~~minden peggel~~ ~~3~~ ~~has jelentke a pk-nak a ki-~~
~~hallgatásra jelentkezők jelentése és a kihallga-~~
~~tás jegyzet.~~ - Minden partizánnak tisztában
kell lennie arról, hogy bármilyen titkos elmu-
lása, fegyver elhagyása, sahas, vagy más sz-
lyos bűn esetén a partizánvételkeresés teljes vi-
gorral fog lenyitani rá. De kisebb vétségeket
mint az örfeladat pontatlan helyesítése, fegy-
ver rendetlen tartása, fegyverhasználat
alattában, minden egyes partizán karakteris-
tikájában (minőségében) felvételek és megfe-
lelő alkalommal ^{idelekes, helyes} továbbadása kerül.

Nógrád János Tómpaludás
egyes pk. egyes pk.

Nógrád megye 1944 őszén

Kérésükre szeretném önökkel közölni visszaemlékezéseimet azokról a napokról, mikor a szovjet csapatok felszabadították Nógrád megyét. Eddig az időpontig a Szovjetunió fegyveres erői már sok történelmi jelentőségű támadó hadműveletet folytattak le, döntésre vitték a hitleri Németország teljes megsemmisítésének kérdését és harci cselekményeket folytattak Európa megszállt országainak területén. Ebben az időben a 2. és 4. Ukrán Front csapatai a testvéri magyar nép felszabadításáért folytattak harcot.

A Magyarországon tevékenykedő halseregcsoporthoz tartozott az a 6. harckocsi hadsereg is, melyben én szolgáltam.

A német fasisztáknak az erdélyi Kárpátokban elszenvedett veresége nemcsak Romániának és Magyarország jelentős részének felszabadításához vezetett, hanem a szovjet csapatok előtt megnyitotta az utat Németország déli részei felé is. Így, meglehetősen erős volt az ellenség csapatainak budapesti csoportja és ennek a hadseregcsoporthoz a fasiszta parancsnokság nagy jelentőséget tulajdonított. Éppen ezért 1944. novemberében meg is erősítette azt néhány páncélos gépesített hadosztállyal. Az ellenség budapesti erőinek minél gyorsabb szétzúzása céljából a szovjet parancsnokság két bekerítő hadmozdulatot határozott el, melynek célja a Dunához való kijutás volt Budapeستől északra és délnyugatra. A főcsapás Hatvan-Vác-Ipolyság irányában történik. Ez lehetővé teszi, hogy az ellenség jelentős erőit elvágják a Budapestet közvetlenül védő csapatoktól.

Az elgondolás végrehajtása céljából a 6. gárda-harckocsi hadsereg, mely a jelentősebb ütőerővel rendelkezett, december 5-ének reggelére, az ellenség elől rejtve, megérkezett Tura és Hatvan körzetébe, felkészülve a támadásra. December 5-én reggel tüzérségi előkészítés és az ellenség védelmének áttörése után (melyet a 7. gárdahadsereg csapatai végeztek el), a harckocsioszlopok megkezdték előnyomulásukat. Ugyanennek a napnak a végére a 21. és 22. harckocsi dandár egységei megkerülő hadmozdulattal elfoglalták Verseg támaszpontot, december 6-án éjjel pedig a 46. harckocsi dandár harckocsizói egy merész éjszakai rohammal elfoglalták Vanyarcot. Ebben az éjszakai harcban különösen nagy merészséget tanúsítottak N.M. Scserbany százados zászlóaljának harckocsizói. Még akkor éjjel Vanyarc megkerülésével az ellenség hátába kerültek és váratlanul meg is támadták azt. A váratlan rátörésről megzavarodva az ellenség két tüzérségi üteg és harckocsik hátrahagyásával sikeresen visszavonult Bercelre. Az ellenség üldözése közben a harckocsizók még 14 löveget és 18 gépkocsit semmisítettek meg.

A támadó hadműveleteket folytatva a hadsereg csapatainak egy része december 8-ának reggelére elfoglalta Vácot és így a harckocsi hadsereg elérte célját levágta az ellenségnek Budapeستől északkeletre harcoló egységeit és Budapesten harcoló hadseregcsoporthoz előtt lezárta az utat északi és északkeleti irányban.

A továbbiakban lehetővé vált, hogy Vác körzetéből a páncélos hadtest Budapest ellen intézzon támadást, a gépesített hadtest pedig északnyugati irányban.

Vácért folytatott harcban sok harckocsizó tűnt ki. Kulicsko főhadnagy páncélos százada és Kisziljev zászlós felderítő szakasza jutottak be elsőként a városba. Kisziljev zászlós harckocsija kitört a kikötőhöz, ahol a tulsó partra való átszállíli-

tásra előkészített 12 löveget sikerült megszereznie. Zsil őrmester különítményparancsnok a felderítés során megállapította, hogy Vác felé vezető út alá van aknázva. Az ellenséges tűzben 27 harckocsiaként tett ártalmatlanná és így a harckocsik akadálytalanul bejuthattak a városba.

Ugyanebben az időben, amikor a harckocsi hadtest egységei Vác körzetében folytattak harcokat, a harckocsi hadsereg gépesített hadteste NÓGRÁD és IPOLY-SÁG irányban támadott, a 357. gyalogos hadosztállyal és a „Dirlevanger” SS dandárral folytatva küzdelmet.

December 9-ére virradó éjjel K. F. SZELEZNYEV ezredes dandárja keletről és délről egyidejűleg intézett rohammal elfoglalta DREGELYPALÁNKOT, miközben 9 löveget és 13 harckocsit zsákmányolt. Ugyanekkor HOMOK állomás térségében az ellenség erős ellentámadást kezdett harckocsikkal felszerelt „Polizei” hadosztályával. Az ellentámadás a hadseregnek arra a pontjára irányult, ahol a parancsnok és a tisztek egy csoportja állomásozott. Ebben a csoportban volt ekkor e sorok írója is. Az ellentámadás visszaverésére SZOROTYIN százados kapott parancsot, aki rendkívüli találékonysággal és szervezőkészséggel rendelkezett és az itt állomásozó légvédelmi tüzér ezred felhasználásával az ellentámadást rövid idő alatt sikeresen vissza is verte.

A Nógrád megye keleti területeinek felszabadításáért folytatott harcok is fontosak és rendkívül élesek voltak.

A 4. gépesített hadtest, amely BECSKE irányában mozgott a harckocsi dandár erőivel, december 8-án este BALASSAGYARMAT déli szélén folytató harcokat. A város elfoglalásáért vívott harcok egész éjszaka folytak és december 9-ének reggelére sikerült is azt az ellenségtől megtisztítani. Az ellenség 11 harckocsit és 13 löveget ill. aknavetőt veszített.

BALASSAGYARMAT város elfoglalásának nagy jelentősége volt, hiszen így csapataink a SZÉCSÉNYT védő ellenséges csapatok oldalába kerültek.

SZÉCSÉNY város körzetében az ellenségnek az SS 18. páncélos hadosztálya, a 14. gépesített hadosztálya és a 46. gyalogos hadosztálya tevékenykedett. A városhoz vezető utak alá voltak aknázva. Csapataink mindezt számbavéve készülődtek a falu ostromára. A SZÉCSÉNY körzetében tartózkodó ellenség leküzdésére és a város elfoglalására irányuló harcok néhány napon át folytak. Végülis a hadseregünk csapatai átkeltek az Ipoly folyón és december 19-ére áttették harci tevékenységüket Csehszlovákia déli részére, befejezve ezzel a Nógrád megyének a német csapatoktól való felszabadításáért folytatott harcukat.

A sok napon át tartó véres harcok során, melyek Magyarország északi részét felszabadították a német-fasiszta megszállás alól, a szovjet katonák hősieles magatartást tanúsítottak. Nem sajnálták erőiket, sem életüket.

Az Ipoly folyón való átkelés alkalmával különösen kitűnt LZUBEJEV százados zászlóalja, amely az ellenség heves tüze alatt végezte az átkelést és került így az ellenség hátába. Ebben a harcban halt hősi halált Lzubejev ezredes, aki a Volgától egészen a Csehszlovák határig résztvett a háborúban. Ugyancsak ebben a harcban tanúsított nagy hősiességet D.M. OLEJNYIK törzsőrmester is, aki még sebesülten sem hagyta el a harcmezőt, kijelentette, hogy „utolsó csepp véremig fogok

harcolni a gyűlöletes ellenség ellen" F.Sz OSZENYEV harcos sem hagyta el a helyét súlyos sebesülése ellenére sem azzal, hogy „míg ver a szívem, nem hagyom el a harcmezőt, századomat és parancsnokomat”.

A HOMOKÉrt folytatott harcokban ANTONOV hadnagy emelkedett ki. Mikor elesett harckocsijának vezetője, ő maga vezette harckocsiját rohamra, amikor pedig azt kilőtték, személyzetével védőállásba helyezkedett és géppisztolytűzzel, valamint gránátokkal néhány fasiszta egységet meg is semmisített.

SINYAKOV harcos elsőként tört be IPOLYVECÉRE, harcba kezdett az egyik faluszéli házból és bár csípőjén megsérült, gránátokkal megtisztítva maga előtt az utat, egész szakaszát magával ragadta. A társuk hősiességétől fellelkiesedett katonák bátran törtek az ellenségre és hamarosan ki is verték azt IPOLYVECÉRŐL.

Az emlékezetes napok óta negyedszázad telt el. A szovjet emberek őszintén örülnek a testvéri Magyarország sikereinek, melyeket a gazdasági életben, a kultúrában, a tudomány és technika területén elért. A magyar népnek rengeteg munkájába, energiájába és erőfeszítésébe került, hogy magas színvonalra érjen el a szocialista építésben. Az elmúlt évek során a magyar dolgozók a MSzMP vezetésével új Magyarországot építettek fel, melyben új élet pezseg és mely új embert nevel.

A szovjet katonák tiszta szívből kívánnak a Magyar Népköztársaság dolgozóinak és a Magyar Néphadsereg harcosainak további sikereket a szocialista építésben és hazájuk védelmi képességének megerősítésében.

1969. november 25.

G. ZAVIZION
páncélos altábornagy

Hősök emlékmúzeuma

Megyénk felszabadulásának 25. évfordulója tiszteletére nyitotta meg kapuit a megyei felszabadulási és partizán emlékmúzeum Karancsberényben, a Nógrádi Sándor elvtárs vezette partizánegység hajdani harcálláspontján. Első ízben történt meg hazánkban, hogy egy kisebb közigazgatási egység, egy megye felszabadulásával kapcsolatos hősi harcok, továbbá a megye dolgozó népének ellenállása, partizánharcai történetét megőrző dokumentumokat állandó kiállítás keretében mutatnak be.

A múzeum nem pantheon. A múzeumok feladata a kort életközelségbe hozni, a kor levegőjét adni a látogatóknak és megmenteni az utókornak a korszakot legjobban meghatározó anyagot. Évek, évtizedek szorgalmas munkája teszi lehe-

tővé azoknak az emlékeknek az összegyűjtését, melyek közül a leglényegesebbeket kiemelve a legjellemzőbben tudjuk bemutatni a korszakot és ugyanakkor a mindennapok varázsát is nyújtani lehet a látogatóknak. Ha egy múzeum anyagából hiányzik a kor levegőjét tükrözni tudó tárgyi anyag, akkor az élet hiányzik a múzeumból. Mindezekből következik, sok apró munka és nagy felelősségtudat kell, hogy a multból a jelenbe vezető lépcsők fokait rekonstruáljuk. Minél inkább sikerül a gazdag tárgyi anyagon keresztül élővé tenni a múzeumot, annál inkább hozzájárulnak ahhoz, hogy az utókor, új nemzedék, melynek nincs már a tárgyalta korszakból közvetlen élménye, meglevő ismereteit a múzeumi anyagon keresztül bővíteni tudja és élményszerűen tegye magáévá,

Múzeum létesítésének csak akkor van lehetősége, ha az a korszak, melyet bemutatni igyekszünk, valóban kiemelkedő, emberi sorsokat alakító, társadalomformáló és a megőrzésre mindenképpen méltó. Hazánk felszabadítása 25 évvel ezelőtt ilyen történelmi esemény volt. A felszabadulás, a felszabadítás során meginduló küzdelem népünk történetének legjelentősebb szakasza, mely új irányt szabott az egész magyar társadalom fejlődésének. E történelmi ténnyel indult meg hazánkban az a folyamat, mely az elnyomott osztályok felszabadításához és egy új szocialista társadalmi rend kialakításához vezetett. Jelentősebb történelmi eseményt nem is lehet keresni, mely méltóbb lehetne a megőrzésre. Mindazon erőeknek a küzdelve, melyek e történelmi korszakban a haladás irányában hatottak, igaz eseményeket adnak ifjúságunk neveléséhez. Embernevelés csak ilyen példaképek, igaz események birtokában lehet. Múzeumunk létesítésekor tehát nemcsak a történész szempontjai érvényesültek, hanem a pedagóguséi is.

A múzeum egyrészt emlékmúzeum, a Nógrádi-partizáncsoport omlékmúzeuma. A történelmi hűségüknek megfelelően azonban a Nógrádi-partizáncsoport tevékenységét a megye munkásainak, parasztjainak elienállásával való szerves egységben mutatja be. Egy partizáncsoport működése nem szűkíthető le csoporttevékenységre, megérteni is csak a nagy társadalmi háttérben érthető meg. Nem véletlen, hogy megyénkben létesült az első ilyen jellegű vidéki múzeum. Indokolja és törvényszerűvé teszi ezt az, hogy megyénk területén zajlott le hazai viszonyaink mellett a legjelentősebb ellenállási tevékenység. A Nógrád megyében élő nagyüzemi szervezett munkásság nemcsak 1919-ben, de 1944-ben is megmutatta, hogy tud a történelmi helyzetnek megfelelően, forradalmian cselekedni. Emlékmúzeumunkban azonban nemcsak a megyében lezajlott ellenállási mozgalmak és partizánharcok megőrkítésére törekedtünk, hanem igyekeztünk bemutatni a megye felszabadítását is. A Szovjetunió Vörös Hadseregének katonai győzelme nélkül nem bontakozhatott volna ki megyénkben sem széleskörű küzdelem a fasizmus ellen, a magyar ellenállás a legszorosabb kapcsolatban van azzal a harccal, mely a hazánkat felszabadító szovjet hadsereg katonái nevéhez fűződik. Múzeumunk tehát a fenti elveknek megfelelően foglalkozik a megye felszabadításával, a megyében kibontakozó széleskörű ellenállással, partizántevékenységgel és ezen belül a Nógrádi-partizáncsoport tevékenységével.

Az emlékmúzeum létesítése során végzett kutatómunka is komoly tanulságokkal szolgál. Az első pillanatban a külső szemlélő előtt szinte érthetetlenek azok a nehézségek, amelyekkel e korszak kutatója szembekerül. Alig negyedszázad, egy emberöltő sem választ el bennünket e nagy történelmi eseménytől, mégis, ez

a negyedszázad nagyobb és gyorsabb pusztítást vitt végbe az emléktárgyakban, mint néha a történelem során századok. A levéltári anyagot tekintve pl. csak morzsák találhatók, ésnagyon sok kutatómunka szükséges még ahhoz, hogy e gyér anyag bővüljön. Az 1848-49-es szabadságharc és az utána következő évtizedek szinte teljesnek mondható levéltári anyagához viszonyítva e korszakból csak egyes iratokat találtunk. E kevés anyag is nagy ballaszt papírtárolókban van elrejtve, melyet a XX. század modern államgépészete képes termelni. Ugyanígy elszomorító, ha a fényképezési technika fejlettsége mellett azt a képanyagot vizsgáljuk, melyet az utókorra átmenteni sikerült. A dokumentum képanyagon túlmenően rendkívül szegényes a tárgyi anyag is, mely e korszakból egész megyére kiterjedten fennmaradt.

Mindezeket nem azért írjuk le, hogy kiemeljük a meglevő anyag jelentőségét és értékét, hanem figyelmeztetni szeretnénk arra a jelenségre, hogy civilizált körülményeink, amilyen gyorsan és amilyen nagy tömegben képesek létrehozni dokumentumokat, ugyanolyan gyorsan el is pusztítják azokat. Fokozatosabb gondolat és figyelemmel kell tehát a meglevők felett örködni. Szükség lenne az oly nagy és társadalmilag hasznos mozgalmak fölött, mint a papírgyűjtés, rongygyűjtés, vasgyűjtés stb. tudományos védnökséget vállalni, hogy e nemes és hasznos tevékenység akaratlanul is ne váljon a múlt temetőjévé is.

Természetesen a kutató egy oly időszak küzdelmeiről, mely a volt uralkodó osztály hatalmának fegyveres erővel történő megdöntését célozta, mely során katonai hadműveletek zajlottak le, nem várhat mutatós, kirakatba való dokumentumokat. Az uralkodó osztály a reá nézve terhelő, a számukra negatívumaiban is értékes anyagot céltudatosan igyekezett megsemmisíteni. Azok, akik e küzdelem részesei voltak, nap mint nap álltak szemben a halállal, a rejtőzés, az álcázás, a bizonyítékok hiánya az életüket védte. Ilyen körülmények között tehát nyilván kevés a dokumentumanyag. Az apróbb emlékek azonban most is ott találhatók-megbecsülve, vagy elfeledve – a családi gyűjteményekben. Egy egész társadalom haladásáért küzdöttek az emlékek tulajdonosai, így az egész társadalom igényli, hogy a hősök, a vértanúk emlékei a társadalom közkincsévé váljanak.

Kis múzeumunk létrehozása során meg kellett küzdeni az előbb említett nehézségekkel. A cél nem is lehet az, hogy az eddig elért eredménnyel pontot tegyünk a gyűjtőmunkára. Bizunk abban, hogy a múzeum is lelkesíteni fog a további kutatómunkára, és szélesebb, magasabb szinten indul meg a gyűjtőtevékenység, melynek végső célja a megye felszabadítási és partizánharcait tükröző emlékek maadéktalan összegyűjtése. E kutatómunka eredménye attól függ, hogy mily mértékben fogja élvezni a társadalom legszélesebb tömegeinek támogatását. A múzeum pedig, mely 1944-ben otthont adott a partizánoknak, otthont ad annak az anyagnak, mely őrzi azok emlékét, akik 25 évvel ezelőtt küzdelmükkel örök időkre beírták nevüket megyénk történetébe.

SZABÓ BÉLA

Győry Dezső

Tisztelettel és szeretettel köszöntjük a 70 éves Győry Dezsőt szülőföldje, a palóc-láj nevében.

A költészet kegyelte, nem a sors, hazája lett három ország. — ebben a mondatban benne rejlik Győry Dezső egész életútja és költészetének valamennyi meghatározó jegye, egész jellege. Kemény, súlyos szavak értékelik őt, oly kemények és súlyosak, mint a marandóságot képviselő márvány-monumentumok.

Következetes, kisebbségi magyar, antifasiszta költő: a jelző-bokor bármelyik tagja önállóan is jellemezheti őt, együtt azonban csak az ő neve mellé sorakozhatnak azért, hogy költészetének tüzetesebb megismerése után, aminek természetes következménye annak megszeretése is, egyedül álljon tisztas neve: Győry Dezső. Egyszerűen és együttesen e név jelenti ezután a következetes világnézetet, a kisebbségi öntudatot, az ujjacú embermagyar megtestesítőjét, mindennek felett pedig az antifasiszta költőt. Nevét emlékezetessé tevő regényeiben ugyanaz a költő nyilatkozik meg, mint aminőnek arcéle versei világából rajzolódik elénk, csakhogy ezuttal regényeinek alakjain keresztül sugallja legszemélyesebb mondandóit: életművének egysége az ő nagyszerű egyéniségének foglalatában jelentkezik. Iskolás módszer lenne tehát külön szólni a költőről, elkülönítve elemezni regényeit: Győry Dezső élő irodalmunk egyik jellegzetes képviselője, egy kerek-egész életmű példaadó költője.

Egyidős századunkkal, palócföldünk szülötte: idő és helyszín eleve jelzi alapvető jellemvonásait; ama híres huszadik század megpróbáló, kísérleties, vesztérhes elemeket szerzett, rejtegetett számára, a bajlátott szülőföld, és a közép-európai tágabb haza — a zengő Dunatáj — meg-megujuló erőt, szárnyaló ihletet, mintaszerű közlésmódokat teremtett, kölcsönzött öntudatosító szellemiségének, kibontakozó tehetségének.

Az idő és a tér szakaszosan alakította egyéniségét, irányította sorsát, határozta meg művészi tevékenységének irányát, határolta el annak körét, mérte egyszersmind annak súlyát és színvonalát. Ismert életkörülményei között — és azok ellenére — nem lehetett más egyéb, mint kisebbségi költő, gondolatközlő magyar közéleti férfi, eszmeindító, egyetemes látnok, olyan sokrétű személyiség, mint aminőnek őt versei, meg regényei mutatják, örökölték, példázzák egymaga magát, Győry Dezsőt, a következetes kisebbségi magyar antifasiszta költőt, egyetlen a sok közül, elsőt az egyenlők között.

Az első világháború vége új helyzetet teremtett a művészi ösztönét érző Győry Dezső számára, festészetet a filológia, filológiát a költészet váltotta fel az új hazában, a felvidéki kisebbségi magyar sorsban. Hasonlóképpen váltakozott szülővárosa után jónéhány munkahelye; nem csodálatos mindez, hiszen felvidéki élete folyamán ötféle vesztette el állását, mindannyiszor megingás

nélkül, következetesen vallott világnézete miatt. Kisebbségi életének kezdete óta gyűlölte és mélyen megvetette az álnok kétlakiságot, az áltatást és önáltatást, a meghunyászkodó elv-feladást, a hajlongó alázkodást, a jobboldal felé irányuló társadalmi osztályigazodást, a kiszolgáltatott szegénységnek, a dolgozó népnek elárulását. Ezt az elvi makacsságát, eszmei következetességét mindvégig megőrizte és továbbadta hasonló helyzetű, egyező gondolkodású, fejlett igazságérzetű baráti körének, a néhány év múltán megalakult Sarló-mozgalom tagjainak. Mint a társadalmi alsórétegben élő-küszködő fiatalember világosan látta, mondhatni bőrén tapasztalta, az állam vezetői hamar összemelegedtek az egykori, helybenmaradt, módos-vagyonos réteggel, hamarosan megegyeztek a kisebbségi szegénység rovására, illetőleg nem törekedtek saját fajtájuk helyzetének javítására: mindkét vezető, vagyonos társadalom a proletárság nemzeti megosztásában látta saját biztonságát, védelmét. A megkövült társadalmi helyzet így lett a forradalmi érzület, a változtató szükség kiváltója: a tőkés rend a maga védelmére csatlakozott a fasizmushoz, a sarló jegyében tömörültek, akik jelvényük mellé odagondolták a kalapácsot is, a földműves parasztság és munkásság forradalmasításában látták, keresték a jövő útját. E két jelben kell az erőket egyesíteni; lett korszakos jelentőségű felismerésük. Az államalkotó nemzet és a kisebbségek békéjét eleve a megnyerendő osztályharcban, a proletár egységben találta Győry Dezső és köre megvalósíthatónak. Különben is az osztályharc végeredménye nem lehet más, mint az osztály nélküli társadalom, melyben feloldódnak a felső rétegek szította nemzeti ellentétek.

Politikai iskolázottságát, társadalomszemléletének alapjait nemcsak közvetlen környezetéből, hanem inkább a nagyjelentőségű Sarló-mozgalomban ismerhette meg, abban a felvilágosult eszmei közösségben, amely a maga idejében egyetlen volt Európa e térségében, amely mozgalom a nemzetközi haladó szervek elismerését vívta ki, a csehszlovák Julius Fucsik üzenetét elsőnek fogta fel, illetve nyilvánította ki az elnyomottak összefogásának szükségességét.

Ez a mozgalom nemcsak egyik mozgalom akart lenni a többi között, nem választotta a szalon-kommunizmust, hanem látni, tudni, tapasztalni akart és tudott. A kisebbségi sorsot a maga élő valóságában – szinte kézzel foghatóan –, a helyszínen törekedett megtapasztalni, ezért meg kellett ismerniök a mindenrendű emberi sorsalakulást, hogy ez életismeret alapján láttassanak, tudattassanak és tapasztaltassanak velük életükre, jövőjükre vonatkozóan, találják meg személyes látásuk révén a jobbhoz, a tökéletesebbhez vezető utakat-módokat. A sarlósek világosan látták, hogy a nép, a dolgozó szegénység milyen kilátástalan jövő előtt áll, s a jelene sem megnyugtató. A mozgalom egyik tagja hadd mondja el újra ehelyütt is, kik voltak ők, mit akartak: „Olyan nemzedék voltunk, mely az iskolában mást tanult, – emlékezik Dobossy László – mint amit szüleitől hallott, sőt mint amit az iskolán kívül a saját tanárai is sugalltak neki. Két türelmetlen, vak és vad nacionalizmus malomköve közé szorultunk. Tiszták voltunk, igaz szóra vágytunk, úgy éreztük, szétlapít, megaláz, elemészt e kétfelől szorító hazugság. – Bizonyára gyakran tévedtünk, de megtéveszteni soha nem akartunk; gyűlöltük a kétlakiságot, az álnokságot, az áltatást és önáltatást, de hittünk benne, hogy a fertőzetlen nép erejével olyan világot teremthetünk magunk körül, mely példa lehet másoknak is. Nyaranta a falvakat jártuk, téli esteken munkásakadémiákra lopakodtunk, s a világtalan kisvárosokban nem ke-

veseibbről álmodoztunk, mint hogy a tudás és az emberség tűzét szítsuk fel a körülöttünk sűrűsödő európai éjszakában... Ekkor találkoztunk Győry Dezső verseivel, s ekkor találkozott a költő azokkal, akiket majd „ujarcú magyaroknak”-nak nevez. Aki átélte e találkozást, soha többé nem feledheti el a Győry-versek mény váltakozó szolamát”. A sarlósook mihamarább Győry Dezsőt vallották költővezetőjüknek, ki a mozgalom érzelmi-indulati feszültségét remeklő, mozgósító verseiben fejezte ki, öntötte művészi formába jóval a mozgalom létrejötte előtt és azóta mindvégig.

Az ujarcú kisebbségi magyarság sorsigazoló költője elsősorban és mindenekfelett Ady Endre lett; Móricz Zsigmond éppen Győry Dezsőről írta már 1928-ban: „Csak Ady élte annyira magyar voltát, ilyen kinlódva, ilyen verejtékesen, ilyen imádsággal, ennyire minden pillanatban, ennyire Sors-küldötten”. Az 1931-ben alakult Sarló tehát nem minden előzmény nélkül emelte első helyre költőnk, aki legkorábban vallotta az egyetemes emberség és kisebbségi sors, távlat és provinciális adottság egységét, a látszatra összeegyeztetetlen fogalmak tökéletes, szlovákiai érvényét.

A huszas évek sötét és áporodott légkörében a kisebbségi költő utmutatás lehetett, próbára az ujra és példa a másra, ahogy Fábry Zoltán is látta, majd így folytatta: „Európa volt a hazánk, szegény nemzet a szerelmünk, szocializmus a törvényünk, demokrácia a mértékünk, emberség a magyarságunk”. A kisebbségi költő tehát elsősorban embermagyar, küldetésének nagysága éppen abban fejeződik ki, hogy hangja tisztán emberi hang, ahogy azt Győry Emberi hang című versében máig érvényesen, példázhatóan igazolta:

Én és ezer társam a sorsban
szegényekért s kicsinyekért
fájtuk és izgultuk ezt a sorsot:
rossz életet jobb életért.
Sosem magunkért, mindig másért
hirdettünk többet, mint magunk:
jobb lenni ösztönünknel s másnál
s tartani minden gátomlásnál
élő gátnak szívünk s agyunk.
Gyűlölségre nevelt a sorsunk,
mi szeretetre önmagunk.

Még két idézet mindenesetre ide kívánczik. Az előbbinél korábban, 1925-ben írta költőnk: „Szeressétek az elnyomottakat, tegyétek úgy, ahogy akarjátok, hogy veletek tegyenek, legyetek ti minden lelki és testi kifosztás legerősebb ellenségei... a legszélesebb emberi szolidaritás, legszebb humanitás, leghetőbb szabadság, legbátrabb becsület...” (Kisebbségi génusz).

Nem aratni csak vetni, vetni.....
S tán egyszer végre úgy szeretni,
hogy másnak ne fájjon soha.

A szeretet a valóságérzés alkalmas bizonyítéka, kisebbségi sorsban élő költő a szeretet általános hirdetése nélkül, az emberség felemelő tudata nélkül szolamossá terebélyesedik, harsogóvá hígul, bérencé süllyed, szava mellébeszéléssé silányul, hangja pusztába kiált.

Győry Dezső igen fejlett igazság-és valóságérzéssel látott és szólott mindenkor, élet- és emberismerete mély és osztatlan, e kettő óvta meg az elhajlástól, megalkuvástól, s őrizte meg vele elhűségét. Sorsban, eszmeiségben rokoni, Fábrý Zoltán nem véletlenül írta le vele kapcsolatban ezeket a szavakat: „A kisebbségi költő mindent tud, mindent lát és így az egészet is hitelesen mondhatja. A kisebbségi életforma „főleg erkölcsi és szociális kérdés”. Ha e magatartás gyengül: a költőnek nem lehet többé felfigyelhető és mindenféle visszhangzó mondanivalója”. Verseinek hosszú sorozata, regényeinek legszebb fejezetei nyilván hirdetik: változnak bár a körülmények, módosuljanak az anyagi- szellemi viszonyok, sújtsa őt bárminő sorsharag, az erkölcsi teljesség tűzpróbáját mindig győztesen, nyertesén kiállotta.

Költőnk világviszonylatú tájékozódása voltaképpen kitörés a kisebbségi élet szűkített, nyomorított keretéből, amikor tehát egyéni fájdalmát és osztályosai keservét világgá kiáltja, akkor már nemcsak egy kis földrajzi egység szószólója, hanem az emberség vitatott ügyének fellebbezője egy egész földrész, Európa alvó lelkiismeretéhez. „Amikor a kisebbségi költő Európa szószólója lehet, – ismét Fábrý Zoltán érvel mellette – akkor a küldetéstudat elérte tetőpontját. A kisebbségi költő csak így és itt lehetett több önmagánál: az egyetemesség emberi hangja, az emberség nagysága, a lelkiismeret erkölcsi teljessége”. Győry sem állapít meg többet, szebbet, mélyebbet mint:

..... s a sors értelme: nép lenni a népek
s ember lenni az emberek között.
Én minden népet félték attól,
amitől félttem az enyém.

A megbékítő, kiegyenlítő szeretet határtalan és mindig őszinte, a korszak hazugsága, hogy ez az önzetlen szeretet nem lehetett általános, mindössze csak itt-ott virulhatott ki, legtöbb helyütt a gyűlölet kegyetlen falába ütközve halódott, lappangott, hogy az idők teljességében ismét feltámadjon. Győry lírájának szerethangja csaknem öt évtizede folyton zúg-búg, mint a magános orgona a hangversenyteremben. Visszhangja mindazért eljutott a legtávolabbi fülekbe-szívekbe: nem magános költő, közösségi ember, közbecsület övezi, így van ez rendjén és csak emiatt tudott megmaradni egyaránt embernek és költőnek.

Költészete váltakozó áramlású, olyan mint a bűvő patak, olykor gyorsan csörgedez, máskor lassú csobbanással kanyarog, majd egyidőre eltűnik, hogy aztán nagyobb erővel törjön felszínre, mélyítse medrét, tisztítsa tükrét, akárcsak a palócföldi patakocskák, de ugyanakkor vízgyűjtő is legyen. A sors vagy a közöny egyszer verstermő évadokat, gyakrabban az elnémulás korát jutatta költőnknek, szépszerével adogatta néki a feladatokat, ugyanakkor megvonta tőle a teljesíthetőségeit is. Eközben Győry Dezső a hegyipatak módjára a felszín alatt alakította, csiszolta művészetét, bővítette medrét, fokozta iramát, miként a kövek, partok folyvást alakulnak az áramló vízzel. Ilyenné lehetett az ő költőtermészete s mint ilyen, meg tudott, mert meg kellett maradnia ugyanolyannak, mint amilyen alapvonású forrás korában lett; az egymást váltogató környezet kényszere állandósította, keményítette egyéni és közösségi magatartását. Hányattatva, fokozatosan erősödött, ingó talajon biztosan megállott, miközben kivirult embersége: „költészete közös ügy lett, egy-ügy” mindenki számára, mindenütt, ahová időnként hangja eljuthatott.

Amióta idehaza két gyűjteményes kiadásban – meglehetősen későn – megjelentek költeményei, ujrapéldázható értelemmel telítődnek, egy magatartás emleklelei, ugyanakkor megújító minták, irányító jelek a kétkedők számára: emberiség, szocializmus, antifasizmus dolgában, szolgálatában az ut csak előre vezethet. Hogy ez az ut világos, annak egyik fényforrása Győry Dezső költészete. Ez az út átvezet palóc hazánkon, nem múlt büszkeségünk, hogy e szakaszát is jól megépítette, sőt itten, e tájházában, kezdette utépítését, hogy történetesen innen messzire el lehessen jutni övele együtt – az egykori embertelenségből a mindenkori emberségbe –, természetesen visszavezető ut nincsen.

Költészetének az az egyik nagyszerűsége, ahogy a szülőföldi elemeket, mozzanatok egyetemes érvényűké tudta mindenkor tenni: a tájházából, palócföldről indult, s mindig az egyetemességhez ért el, egyéni lelkülete egyuttal közérzetet fejezett ki. Dobossy László nemrégén állapította meg róla: „Nem programszerűen írt politikai verseket, belső kényszer hatására látja és stilizálja önmagát közösségi emberré, népe sorsában osztozónak”. A nép szavának költője, a szülőföld hangadója:

A palóc volt a népem.
S verseimben nem élt mégsem?
Nos, hát, ifjan-eleinte
szégyenlettük szinte-szinte,
ha palócnak mondtak el:
tájszó, csúfság, falualja.
Hogy a magyar legzamatja?
Csak Bartók és Kodály figyelt rá:
a palóc mit énekel.
Az ifjú híg. S a gúny sűrű.
Tudtuk, hogy sok az avar-gyűrű
a Zobortól a Magin-várig:
székely, pecsenyég s kazár
harcolt itt gypü-zárt vervén.
– S a legpogányabb: bújt erdön! –
„Polovec”-nép, szólt a szomszéd.
„Felemás” – S palóc ma már.
S híres lettek később-korban:
a zobori, serki borban.
S Győry Jakab hajdú hadnagy
sok utódja idetért
Maiténytől. (Itt házassodva).
Szókimondó s víg e fajta,
– büszkén vállalt szülenépem –
s nyakas furfanggal megélt.

Akik átadják magukat e költészet vonzásának, s nem is tehetnek mást, azok nyilvánvalóan megállanak szilárdan ottan, ahol helyüket a Győry-versek korparancsa megjelölte. Nem lehet tehát e verseket közömbösen mellőzni, egyoldalúan napirendre térni felettük, hiszen emberközletről szólnak hozzánk, színvallásra készítetnek: mellettük (és ma már ez a gyakoribb) vagy ellenük

(a múltban még „ellenzéke” is akadt). Amióta két nagy gyűjteményes kötete révén általánosan elismerték Győry Dezső korszakos jelentőségét, azóta egyre fájóbb érzés támad az olvasóiban, miért nem válhatott a maga idejében nagyobb hatóerővé ennek a költészetnek becsületes, tiszta hangja, felemelő embersége, miért csupán szűk körben lehetett példa annakidején az ő férfias kiállása?! Toluló kérdések ezek, feleletük a korszakban rejlik, ott keresendő. A „hősi”, a „bátor”, a „dicső” jelzők nem maradhatnak el e költészet átfogóbb megjelöléseként, ez alapon mégsem válik azonban csupán emlékké, mert amennyit megőriz a múltból, ugyanannyit, ha nem többet, mutat a jövőre vonatkozóan: a jelen a víz választója, egyik part a dicső, hősi, bátor múlt, a másik oldalon a szocialista jövő, az emberség napja virul; a jelen viszont naponta veti felszínre azokat a kérdéseket, aggodalmakat, amelyek megoldása érdekében ez a költészet egyaránt megvalósult. A tágabb haza, Európa, különböző térségein, s a nagyvilágban sokhelyütt, támad már, vagy támadásra készül az embertelenség, ezeket áttételesen szintén leleplezi Győry Dezső és ábrázoló antifaszizmusa, határtalan békevágya, felhőtlen emberszeretete.

Az ő magatartása: helytállás; költészete: vádirat, fellebbezés, igazmondás. A körülmények változhattak körülötte, ő azonban tértől, időtől függetlenül ugyanaz maradt kezdeteitől mindmáig. Különösen érzékelhető mindez azon szemléleten keresztül, mely verseit időrendben sorolva viszonyítja egymáshoz: egyes korszakait, különböző köteteit hasonlítja össze. A felszín azt mutatja, mintha ez a költészet nagyjából-egészében egynemű volna. A stílusra vonatkozóan ez valóban így mutatkozik: eszközeit, kifejezéseit szinte ugyanazon bordán szötte – mondjuk – 1927-ben, 1937-ben és 1963-ban. Versmondatai különösen egyező szerkesztésűek, képletük csaknem azonos pályája legkülönbözőbb szakaszain; ugyanaz a határozott, világos, végleges-érvényű kijelentés, közlés szabja meg mondatainak arányát, természetét, alkatelemeit: annyira egyszerűsít a félreérthetetlen mondanivalónak érdekében, hogy a vers lelke – a nyelv zenéje elhalkul és a forma választékossága hasonul, hogy átadja helyét az egyértelmű, kizárólagos közlésnek. Egyes versmondatok annyira oldottaknak hatnak, mintha kötetlen szövegek volnának. A gondolatközlő, eszmehirdető, elvőrző költő makacs természetéből következik a verseknek alakhasonlító természetessége. Két idézet világíthat rá minderre, a Tollhegygyel című költemény például merő értelmi közlés, két szakaszra oszlik, látszólag többszörösen mellérendelt két mondat elegendő a tartalom kimondására: ismétlések, párhuzamok érzékeltetik elsősorban a versszerűséget, különben folyamatosan írva, akár egy szónoki szövegnek részlete lehetne; a sorozatosan alkalmazott egyetlen rím nem a költő hasonló leleményének megrekedését jelenti, hanem e külső jelzéssel is példázza a férfias magatartás következetességét, az ismételten lecsapó érvelésnek a fontosságát. (Mellékesen figyeljük meg a rím szótani szerepét, kapcsolatát is.)

Kevés volt a társ, sok az ellen
sokat harcoltam az ár ellen,
nem volt könnyű az ellen ellen,
de legszebb az volt: magam ellen.
Sokszor támadtam nagyok ellen,
sokat vétettem magam ellen
de sosem a szegények ellen,
de sosem a kicsinyek ellen.

A költemény 1938-ban keletkezett, költőnk egyik válságos életszakaszában, amikor már csattogtatta fogait a fasizmus, amikor Győry Dezső demokratizmusát valló, s vele egyező gondolkodású férfiak feje fölött megnehezült az idők járása. Íme, a teljesség, a költői művészetnek tökélye, az egyszerűségben jelentkező egyszerűség, az egyszerűből sugárzó örök téma: a humánus. Hasonlóan tökéletes s mindent kifejező, elveket egyesítő, nézeteket egyeztető, fajtákat békítő „vers”-beli üzenet a kortársaknak, utódoknak, tehát a mindenkori embernek, Dunatáj lakóinak: igen jellemzően-címe: A nép szava. Mintha a közös sors már egyggyé kovácsolta volna a „népeket”.

A nép politikája ez:
Kenyér és munka! Kárbavesz
minden más. De a kenyér-munka
a magyar élet hídja lesz.
Polgár, munkás s paraszt között,
híd ember és ember között,
híd minden dolgozó kéz és agy,
s itt élő testvérnép között.
Béke! Kenyér! És munka! Sok.
Urak, írók, holnaposok,
ezt kéri a nép és a népek:
Joanok, Jánok, Jánosok.

Béke, Kenyér, Munka! – ez Győry Dezső szentháromsága, a Dunatáj egybehangzó dallama, a lelkek zengése. Ha versnek eszmetörténeti előzményét keressük, hasonló hármasság életparancs, politikai tanítás hangzott el pár évvel korábban Julius Fucsik ajkáról: Szabadság, Barátság, Jólét!

Győz az új hit. Szóed jól ért szót!
Tucatországot letipró
had sem bírt Veled: mert Benned
magadnál több volt a Tan:
„Szabadság, Barátság s Jólét
minden népnek!” S ha szomszédnép?
„Akkor is!” – mondtad. S ezt zúgják
már Földrészek, öt-hatan.

Igy visszhangzik a nagy cseh forradalmár üzenete, tanítása magyar lanton: Győry nemcsak mindenkit megelőzve, elsőként fordította a csehből idegen nyelvre, a magyarra Fucsik klasszikus börtön-naplóját, az Üzenet az élőknek című forradalmi tanítást, a nemzetközi összefogásnak nagy kánonát, hanem egy kötetremény verssorozatban, Az élő válaszol cím alatt továbbfolytatta és a túlélő kortársra vonatkoztatja a nagy cseh forradalmár lendületét, mozgósító erejét:

S folytatom-e mondandómat:
életnél maradandóbbat
s legfontosabb tanításod:
„örködjetek éberen!”
Hinni az életben. S bármi
bősz-veszett had tör ránk: állani!

S hittel s tettel síkraszállni,
s segíteni minden elnyomott
fehéren és négeren!

„Feledni: bűn!” – vallja költőnk mindétig; hangoztatta ő már máskor is, 1932-ben: „Légy szószólója, munkásnak, parasztnak!”

Világviszonylatú tájékozódását már említettük, az pedig nem holmi bennfentességet jelent, hanem költőnk csodás ösztönét, mellyel a világ zajló eseményeiből kihallgatja a neki szóló üzenetét, felfogja és értelmezi a valódi helyzetet, meglátja a tényleges tennivalókat, kitűzi ennek nyomán a humánus parancsait. Thomas Mann Budapesten meghirdette annakidején a harcok humanizmus szükséges voltát, embermentő parancsát, ugyanakkor – vagy esetleg valamivel korábban – Győry Dezső ilyen versben szól az emberiség lelkiismeretéhez:

KARDOS HUMÁNUS

Glosszák az európai demokráciának

Ne félj, költő, rekedt, magányos
versed golyóként járja át
a parancs uralma zaját. Szólj.
és énekeld a nép dalát:
igém, légy minden nép igéje,
földönjáró, nyílt, összevont:
népuralmat ne élvezzen, csak
a népuralom híve. Pont.

Pont: fellebezésnek helye, ellentmondásnak jogosultsága többé nincsen, kimondatott az élettörvény: az ember legyen mindenekfelett ember: embermagyar, embercseh, emberromán, embernémet, emberjugoszláv..... emberember. Az ember nem feledhet, eszméljen, lásson, tudjon, tudatosítson, mert

Bűnös,
aki gonoszt nőni hágy!
Kuba áll! Afrika ébred!
Indiókban forr a méreg!
S néger, hindu békepárti!
S fél európa nem feled
Varsó, Auschwitz, Pest s a gettók,
nép-víziók! Aztán dettó:
népet űzni? – Időszerű
végszód: Állj! S öröködjetek!

A kisebb antológiává kikerekedő idézeteket lehetne még folytatni, írhatnak ide még utalásként verscímeket is: Győry Dezső költézete komoly, komor világ üzenetét közli, azt megismerni elemi kötelesség; mai ember nélküle kevesebbet tudhat a közvetlen múltrol, s nem láthat a jövőbe, ha ez életmű mellett közömbösen halad tovább, hiszen jövőnk a múlton épülhet, az emberek ebből is tudomásul vehetik a múlt bűnét, a jelen szépségét, a jövő emberi teljességet:

Mind jövő magára gondol,
mikor héjjal vizet burkol,

s az őszre így zeng: élni jó!
Elni! Hited bírta ránk:
küzdj, dolgozz, míg fel nem épül
a világ – háború nélkül:
fegyver és gőgnélküli béke!
– Ez a mai Miatyánk!

költő nemcsak viseli a közös sorsot, az ő átkos, megtoldó többletfeladata: egyeztetőtől: tudnia kellett, és Győry Dezső nyilván tudta és mindenkor tapasztalta, hogy mindenki szenved, küzd, szorong, remeg az embertelenség évadjában, a merre mentek...” Tegyük hozzá: megtudjuk, hogy merre kell és lehet mennünk. mi is Fábry Zoltánnal együtt: „Olvassátok, hogy megtudjátok: kik vagytok és és világosodott: jegyezte és ugyanakkor csinálta is a történelmet. Azt tanácsoljuk dül kell elmondania az emberiség fájdalomát. Költőnk élménye tudattá keseredett költő nemcsak viseli a közös sorsot, az ő átkos, megtoldó többletfeladata: egye-

Versei a maga idejében alig jutottak el hozzánk, a két világháború között pedig egyre-másra jelentek meg kötetei Szlovénzkóban. Költészetének hitele és az irodalomtörténeti elégtételadás jegyében két gyűjteményes kötetét adták ki nemrégiben Budapesten, a harmadik – bizonyára a legteljesebb – mostan készül és a költő hetvenedik születésnapjára jelenik meg.

Az első hazai válogatás a Zengő Dunatáj, az 1918-1948 között írott versek sokoldalú, gazdag gyűjteménye, mely megtartja az egykori verseskötetkéi önállóságát, időrendjét is, jól képviseli Győry Dezső művészi adottságait, fejlődése apró, biztos fokozatait, itt olvashatjuk személyes élményei nyomán keletkezett költeményeit. A másik, a kisebbik gyűjtemény, Az élő válaszol, kizárólagosan közéleti érdekeltségű költeményeit sorakoztatja időrendben, e kötet második, nagyobbik felét a címadó, ötrészes verssorozat foglalja el. Az egészen nagy művészi és politikai feladatot teljesítő sorozat Julius Fucsiknak állít emléket: a magyar népnek és magának a költőnek, Győry Dezsőnek, a sorsában igazolódhatnak, tükröződnek a nagy forradalmár figyelmeztető példái, korszakos tanításai; személyes és közösségi élmények váltakoznak itt, a sorozat minden verssorán megismerni Fucsik szelleműjének nyomát, a szocialista tan élő, teremtő, mozgósító eszméltetését, a szocialista világnézet egyik főforrását. A magyar Hegybeszéd 1940 – új címen: Emberi hang – és Az élő válaszol verssorozat Győry Dezsőnek legkiemelkedőbb költői teljesítménye és csupán csak a kettő alapján egyik első hely őt illetné meg élő irodalmunkban, természetesen az előbbi, a kisebbik és a második, a nagyobbik versciklus nemes foglalata és klasszikus összegezése minden költeményének, a kettős csoportosítás végülis oly egység, melynek alapján is az egykori Szlovénzkó magyar költőinek méltán került ő az élére.

Mi az életmű súlyosabb, maradandóbb, jelentősebb részének Győry Dezső költészetét tartjuk. A kötött közlésnek hivatottabb művésze, ezt eddig érzékeltettük is, teljes joggal tárgyaltuk bővebben versíró művészetét, jóllehet az irodalmi köztudatban meg az olvasók körében is nevét regényei népszerűsítették, a megillető elismeréseket szintén azok szerezték meg számára. Már említettük előljáróban azt a szerencsés körülményt, mely szerint verseinek és regényeinek a világa, eszmeisége tökéletesen fedik egymást és az életmű keretében ikerjelenségek, nemcsak kiegészítik egymást, hanem a versköltészetét és a regényírás azonos ér-

tékű-jelentőségű közlésmód Győry Dezső számára, e két művészi tevékenység egyesül világnézetében is. Bőven áradó regényírása tehát nem könnyűkező, alkalmi sikerekre számító kedvtelése, hanem megszenvedett, megélt múltjának szükségyszerű tükröztetése, családjá történetének virágregékbe, a mesék világába illő felidéző foglalkozása: él bennük a palóc táj, a palóc nép. A regény tetszés szerint tágható keretében megszólaltathatta közvetlen felmenőit, harcos társait, köztük alakot ölt ő maga is többiben. Ami nem sikerült az életben, sugallják az ő regényei, mindaz megvalósulhat, életre kelhet az epikus előadásban; ami hangulat, élmény a vers számára, ugyanaz remeklő tájleírás éltetője, eszméltető cselekmény a regényben. A versek világa tehát átlép és másmódon életre kel a kötetlen műfajban. A két világ édesegy: a Dunatáj lelke, szelleme.

Győry Dezső két gazdag forrásból meríti regényeinek témáját: saját és családjá emlékezetéből, tehát a megidézett jelenből. A jelen ugyanis az ő értelmezése szerint addig tart, ameddig az őlk emlékezete a múltba visszanyúlik. Családjának az ő gyermekkorában élő tanúságvivői regéltek néki a nagy harcokról, hiszen ők már éltek a szabadságharc korában, az ő elbeszélt múltjuk tehát az író jelenébe szervesen beletartozik: apák, nagyapák hőstettei, anyák, nagyanyák szerelmi történetei, széphistóriái, átélt események, tehát cselekmények az író-utód számára is; a lírai kapcsolat ekként nyilvánvaló és természetes. Mindehhez járulnak Győry Dezső egyéni életének „regénybe illő” részletei. Amikor pedig a távolabbi múltba megy vissza, mint a Veronika széphistóriájában, Zrinyi korába, akkor is egy foglalkozás, a halászat élő szokásait vetíti vissza; a Vág völgyének helyszíne viszont idők folyamán nem sokat változott: a jelen mutatkozik jobbára Veronika szerelmi történetében, a múlt filmként vetődik a háttér falára.

A jelenre vonatkoztatott múlt főeleme, központi témája írónk sikeres triológiájának, a „virág”-regényeknek; a Tanácsköztársaság korát és az 1944-es szlovákiai felkelés történetét idéző, tisztességes művészi történet-regényesítéseknek is. A regényíró tehát verset költ, a költő viszont regényeket mond el: ez a szűkített alapegysége a Győry regényeknek és költészetének. Egyébként kisebb regényeinek kötete nem mond ellent ennek a kézenfekvő tételnek, még ha hozzánk az egyes cselekményszálak távolabbról futnak is.

A lírai regény – márpedig Győryé áttételesen valamennyi az – kettős tagozódást szövöget össze: a tényleges külső cselekményt és mindazt az érzelmvilágot, amit a valóságos történet az íróban mindenkor fölkelt, lelkületét forrósítja, tudatát megmozgatja. A két világot egyesíti és összefogja egy természetes, érdekkeltő, mesés, regényes keretbe, abban a költő színezt, árnyalt lelkesít és leköti valóban az olvasót, ugyanakkor az író szövi a mesét. Első komolyabb regényében, A veszedelmes ember címen megjelentben az előbb említett kettősség leginkább válik nyilvánvalóvá. A regény magva valóságos történet, a nagy szocialista nevelő, Czabán Samu életrajza. Külső jegyek alapján ítélve amolyan tanregénynek tetszik, az író törekszik megmutatni az új nevelés érdemét, érdekességét, a nevelői élet fényes és árnyas oldalait tükröztetni; minden emberi küzdelem végülis megszépül és igazolódik akként, hogy követésre méltó példává nemesedik. Önmagában Czabán Samu nevelői pályája inkább értekezésnek lehetne tárgya – különben volt is többször –, de ahogyan Győry Dezső beilleszti alakját a társadalomba, ahogyan viszonyítja kortársaihoz és

ahogy uralkodó eszményét, a szocialista nevelés ügyét közüggé avatja, mindaz már az író szemlélete; a környezet rajza, a társadalmi ellentmondás pedig a cselekmény kiszélesítésének lett virágtermő melegágya. Már ebben a regényben az író igyekszik a maga szép stílusát megteremteni, első törekvése a hatás-keltés, az érzelmi telítettség; képzelete járásának szép eredménye, hogy a sívár életrajz ható, vonzó elemekkel telítődik és az új nevelési irányzat nemes küzdelemmé, tetszetős életfeladattá emelkedik, követésre kész. A régre, a maradira nézve „veszedelmes ember” a ma és a jövő számára e regény világa szerint is vonzóvá, eszményképpé magasodik. A nevelő célzatú Győrv-versek Czabán Samu életregényében hangulattá, lelkesítő elemmé oldódtak fel, odahangolódtak az életmenet egyes pontjához, állomásához: minden küzdelem szép, felemelő és hősi.

A siker jegyében fogantak úgynevezett „virág”-regényei: Viharvirág, Sorsvirág, Tűzvirág. Valamennyi külön is önállóan hat, de mégis egybefűzi őket a nemzedékek életének összefonódása, a hősök és utódok, hősök és közemberek regénye a szabadságharc korában kezdődik és az első világháborúval fejeződik be. Az idő e három regény valódi hőse, a történelmi idő, ahogyan tette szólítja a mindenkori embert, ahogy a mindennapi ember megismeri saját létküzdelmét, nemzeti szerepét igazán hősié, követendő példává tudja fokozni. Az író édesanyja kívánságát teljesítette, amikor e hármaskönyvet, a leplezett családi széphistóriát, papírosra vetette. A trilógia azonban a bensőséges hagyományból, féltett emlékekből nemzeti érdekűvé fejlődik, a helyi elemek, tényezők országos jelentőségűvé fokozódnak: palóc földön zajlik, történik a cselekmény nagyobbik része és az egész ország ügye, jövője függ tőle. A palóc föld regénye: költői dicsfényt vonja be a tájat, tősgyökeres férfiak, tűzről pattant menyecskék, családjuknak élő nők e tájért, e tájon küzdenek, halnak, építenek, jelent, jövőt, miközben felhangzanak legszebb dalaik, új értelmet nyernek ősi igéik, remek tájszavaikat halljuk, színes szokásaikat csodáljuk. A rideg valóság és a megszépítő képzelet hármaskönyve méltán vált népszerűvé: nevel, eszméltet, új utakra vezet, jövőt alakít, tetteket igazol és tettekre serkent. A szülőföldi elemek megörökítése, a palóc föld költői megjelenítése végeredményben egyet hirdet: az embermagyar létharcát, szenvedését, ahogy azt 1849-től 1919-ig eltelt nyolc évtized kegyetlen korparancsa megkövetelte szeretett népétől, a palóc emberektől. Bárhogy legyen: a hősi múlt a sívár, kiméletlen jelenbe torkollik; a jelen pedig igyekszik a jövőt takaró függönyt színessé, himessé átszőni. A „virág”-regények tehát olyan széphistóriák, melyekben a teljes ember lép elénk, a példamutató hős fogja meg az olvasó kezét.

A következőként tárgyalandó regény az elejtett fonalat továbbszövi: A nagy érettségi a szűkebb haza 1919-es sorsát viszi át a regény világába, abba a közegbe tehát, amelyben az új eszmék egyetemessé forrnak, az egyes ember élete közüggé válik, ha feltétlenül győzhetne az igazság; a tiszta emberség azonban dicső harcokban elbukik, a palóc nép egyik fele kisebbségi sorba süllyed, a másik pedig a fehérterror kegyetlen karjába esik. A Magyar Vörös Hadsereg északi, palóc-földi hadjáratának regényes változata megmutatja végül, hogy a tényleges harc áttevődik az eszmei küzdelembe, a szocializmus csendes, de biztosan győző harcában kell az emberség ügyét diadalra vinni, ama nagy érettségit tehát a humánumból kell megszerezni.

A Gömöri rengeteg a végső harc regénye, az 1944-es délszlovákiai felkelés, partizánharcok története nehéz küzdelmeket tartogatott, de a jövő, a megnyert csata mindinkább a küszöbön áll: az a nemzetközi összefogás, melyet e tájon oly régen óhajtottak, végre megvalósul: csehek, szlovákok, magyarok felszabadítási harca – a Szovjetunió oldalán – győzelmeskedett a fasizmus felett. A regény élő alakokról szól: szerepük, jelentőségük: történelem. Nyolc nap valódi története pereg az olvasó előtt, az író itten mértéktartó, nem színezt, nem túloz, nem bonyolít, jóllehet a hősök sorsa tovább zajlott, emberi tragédiájuk később következett be, halálos áldozatokat is követelt –, érdemük múlhatatlanul teljes, helyállásuk bizonyosság, példa a jobbuló, jobbítható életre, „a szocializmus és az örökké megfiatalodó emberi igazság édes értelmében”. A palóc földi magyar hősök az emberség, az emberiség egyik hőskölteményét fegyverrel, harccal írták meg.

Győry Dezső regényei meg-megújuló küzdelmekről szólnak; ahogy költészete egy táj hazájából mindig az egyetemesség felé tágl, ugyanúgy regényeinek cselekményei a családi keretből, kisebb tettekész egység vállalkozásaiból szélesedik az emberiség ügyévé, válnak egyetemes feladattá. Ha itt-ott Győry Dezső hibáz, túloz, ellentmondóan, vagy negédesen beszél, ez a parányi fogytékosság eltörpül az ő nagy embersége mellett. Ő azért tudta egyéni sorát elszenvadni, végigélni, mert lényegében mindig hitt az emberben, az emberiség jobbik felében, hitt a családban, családjában, jól tudta, hogy a nagyvilág üldöztetése ellen menedéket a család nyújt, vagy a kisebb eszmei közösség, ahonnét szükség esetén, adott jelre megújultan, ismételten harcára indulhat. Felemelő költészete, mely A nagy érettségi és Gömöri rengeteg című regénye világa közé esik, felelős, helytálló ember művészete, regényei ugyanannak méltó ikerpárjai.

Ő azonban mindennek felett a hűség költője, írója; népéhez, hazájához, palóc földjéhez fűződő szerelme örökkévaló, nemes, tiszta, értékmentő cselekedet. Most ünnepelt felszabadulásunk egyik utegyengetője, dicséret-mondó éneke. Amikor végül általános jelentőségét összefoglaljuk, Kazinczhy Ferenc hajdani szavait kölcsönözzük és vonatkoztatjuk ezúttal őreá, aki eszerint

Egy nem haszontalan tagja az Egésznek,
Férfiak! ez gyönyörű jutalom.

PAKU IMRE

Önvallomásfele

Én jó akartam lenni minden áron,
s a tisztaság volt mérőfonalam,
ezen függött a szeretettel három,
űgy hittem forrástkeltő ideálom.
S csalódtam? Nem. Már jól látom magam.

Jó hogy lehessek: voltam rossz s kevély,
s tisztán hogy éljek: önző és rideg,
s hogy szerethessem: lebuktam a mély
emberárba, hol a csöndet az éj
dagálya is csak tompán töri meg.

Csuromvizesen, piszkosan, vacogva
száritkozom most és tisztálkodom,
az én pusztámnak ember a homokja,
s tapasztalások szélvészre sodorja
mágán-múltam tűnt délibábokon.

A nyelvem lóg. Az inam néha reszket.
Tüdőmmel kezd ki már az orv aszály.
De hogy más vállról emeljek keresztet,
ki kellett ásnom az élet elvesztett
titkát. S nem fáj már, amit tudni fáj.

Igen, végére jártam a végnek,
s új élet nyílt rám a végek mögött:
te is csak egy kis fodra vagy a népnek,
s a sors értelme: nép lenni a népek,
s ember lenni az emberek között!
1935.

Emlékek látogatóban

„Akácvirág“

Anyámban régi hajdú-hajlam
keveredett a palócdallam
s 48 szellemével. Rosszkor.
Tövis-akácfán volt virág.
Hitt bennem. Folytatását látta.
Tompánk s Kati szerelmét áldva
lázadt, írt. Pont egy kordivat-hű
álnéven, így: „Akácvirág”.

Íróasztal is volt a házban.
S apám, füzetekkel karjában
diák dolgozatokat dicsért.
S míg lelkesedet Bleriot-ért,
minden reformért, szépért s jóért,
sorsa: torz prolisors volt. Átok. . .
Végvári, szürke és kesergő.
S színháza, mozija az erdő:
Ez volt a legolcsóbb mulatság:
séták s gyakori kirándulások.

Jármából egy értelmiségi
akkor még nem tudott kitérni.
Hiába járatta az „Est”-et,
miert dolga volt a – „honderű”.
S öröme? A kartársi szók:
dedikált disszertációk,
könyvtár-tömő szenzációk.
. . .Tövisfák alatt nincs terű.
S míg pénzért varogattál, dugva,
hogy a „társaság meg ne tudjal”,
ott hervadtál, engem vidítva.
Fájsz, Anyu! Multunk: kisszerű.

Jó volna még vérszel szeretni.
Bizonyítani – nem csak hitetni,
hogy tövis-élted védte sorsom.
De sírodon már – sorsvirág.
–Tüskés fán nőttél ki, szegény,
s az illatod, azt hitted: én.
S nem élted meg. Vártad csak várva,
hogy megírom szíved szavára,
Bem apó hadnagya regényét.
Szegény Anyám, Akácvirág.

Paraszt-Robinson

Robinson fölkel, s ökle széttörülte
csapzott haját. A nap már ragyogott.
A víz bögött, az erdő fűjt. A porban
egy mérgező gyík lábatlankodott.
Egy korty víz nem sok, lobbanásnyi láng se,
annyija sem volt, magára maradt,
de hogy legyőzze balsorsát s a fertőt,
kényszerítette a tengert s az erdőt,
hogy adjon neki tüzet és halat.

A paraszt egykor, s kis változtatással
mindig s mindmáig a szél és a nap
verdesésében harcol a rögökkel,
hogy szervtelenből szervest adjanak.
Ebgondja ő, költőktől s kutatóktól
éhen halna, ha nem gyurná a port,

de helytáll, erély és furfang feszíti,
trágyázza, tépi földjét, s kényszeríti,
teremje néki a búzát s a bort.
Így állunk, én is, népem is a parton,
egy nagy néptenger csapzott szigetén
ebgondként, magán. Körben, gyűlölet zúg
s paraszt-Robinson kedve vagyok én:
megvetni lábunk s példánkkal legyőzven
minden halált és vészt, mely fenyeget,
népeket összeédesíteni
s Európát arra kényszeríteni,
hogy adjon békét, kenyeret, helyet!

1935.

Én minden népet féltek

Én minden népet féltek
Átok átoknak hegyén-hátán.
S a sors? A sors sosem segít,
a Duna, mint egy hosszú sóhaj,
fogja össze kis népeit.

A szélben s a történelemben
új rend tüzes szikrája ég,
s ők hajbakapnak polgármódra,
hogyan leves, hús és főzelék.

Az én fájdalmam erre nézvést
már nem egyéni, nem magán,
sok szenvedés formált munkálva
igaz szándékom motorán:

mindnek kívánom, amit egynek,
hiszen közös a nyereség,
én minden népet féltek attól,
amitől féltem az enyém.

1947.

Élő irodalom

— Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből —

Ki hivatott arra, hogy eldöntse: melyik könyv hasznosabb a másiknál — és miért? Mindenki, azaz senki. Egy kötet hasznossága ugyanis nem mérhető a megfogalmazott, leírt, ki-nyomatott gondolatok mélységével, eredetiségével, a mondanivaló aktualitásával, általános érvényességével, a forma korszerűségével vagy a stílus gördülékenységeivel, hiszen e vonások tulajdonképpen a mérlegelés során sokasodnak, vagy tűnnek el, attól függően, hogy ki végzi a műveletet.

Nem kétséges, hogy az Élő irodalom című tanulmánykötet főként akkor nyom sokat a latban, ha „profik” mérlegelik, de nem veszíti súlyát a mai magyar irodalmat csupán kedvtelésből, tájékozódás céljából megismerni kívánó „amatőrök” kezében sem.

Az irodalomban a történetírás mindig nagy és merész vállalkozásnak számított. Még inkább az, ha élők művelte irodalmat kívánunk irodalomtörténetté emelni, hiszen az összefoglalási kísérletet már a megjelenés pillanatában meghaladják az újabb művek tanulmányai. Ennek ellenére a felszabadulás utáni magyar irodalom feldolgozása reális igény, hiszen irodalomtörténeti korszakról van szó, noha e korszaknak csak a kezdetét jelölte meg a történelem.. 1945. utáni irodalmunk eddigi legteljesebb összefoglalása is mindössze hetven oldal — és a Vázlat címet viseli — a hatkötetes, vaskos irodalomtörténetben. E tanulmány nemcsak a terjedelmében, hanem a megközelítés módszerében is eltér a megelőző, lezárt nemcsakok elemzésétől. Tóth Dezső — a Vázlat szerzője — a VI. kötet „kényszerhelyzet-szülte szépséghibájának” nevezi e függelékszerű áttekintést. Átmeneti szükségmegoldásnak, vitaindító jellegűnek tartja.

A vita ki is robbant, és különösen felforrósodott, amikor Tóth Dezső a Kritika 1965. 9. és 12. számában közzétette elképzeléseit a felszabadulási utáni magyar irodalomtörténet kézikönyvének szerkesztési kérdéseiről. „Az világos — írta Tóth Dezső —, 1945-ben nemcsak a magyar nép életében, de irodalmában is valami új kezdődött. Az azonban felettébb kétséges, hogy ez az új — már ami az irodalmat illeti — oly mértékben kialakult-e az eltelt idő alatt, hogy biztosan felismert jellemzői „mentén” alakított szerkezettel történhessen felmérése. Az irodalomtörténeti ítélet — ha mégoly régi, nagy távlatot nyújtó korszakról van szó, nyilván sohasem lezárt. De az is nyilvánvaló, hogy mennél inkább ismerjük egy viszonylag egységes korszak időbeli kifejlését, mennél inkább világos előttünk kezdete, kibontakozása, felbomlása és utóélete, a rá következő új létrejöttében betöltött szerepe annál inkább tudunk különbséget tenni lényeges és kevésbé lényeges, jellemző és kevésbé jellemző sajátosságai közt. . . A távlat éppen abban van segítségünkre, hogy az irodalom más tudatformához való viszonyát, a társadalmi-történelmi szituációkhoz való viszonyát pontosabban mérhessük fel. . . Hogy ez korszak az biztos, de nem „kikerekedett”-a legalapvetőbb mozzanatoktól eltekintve — úgy, hogy számos jelenségnek ne csak az okát, de történelmi értelmét is világosan lássuk és a maga történeti funkciója szerint ítélhessük meg. Mindez egyáltalán nem jelenti irodalmi fejlődésünk elért eredményeinek kétségbevonását, nem is szemrehányás az irodalomtudománynak, csupán konkrét irodalomtörténeti helyzetünk egyszerű tudomásulvétele.”

Ezen objektív és szubjektív nehézségek ellenére a hatvanas évek közepe táján megkezdődtek az „összegzés” előkészületei, amelyhez most nagy segítséget nyújt az „Élő irodalom”. A szerkesztés felelősségteljes munkáit ezúttal is Tóth Dezső vállalta, ismételten bizonyítva, hogy fáradhatatlan munkása a szintézistörekvéseknek.

E kötet azokat a tanulmányokat gyűjtötte egybe, amelyek 1957. után az irodalom folyamatát, egyes problémaköreit történeti-kritikai eszközökkel vizsgálták. A jelenségeket, ten-

denciákat áttekintő, egy-egy témakörben viszonylag összefüggő képet rajzoló – bár eltérő módszerű és kritikai nézőpontú – tanulmányok válogatott összessége már történeti érdekel és jelentőséggel is rendelkezik, tükrözi irodalomkritikánk megnövekedett vállalkozó kedvét, reprezentálja azt a mennyiségi felhalmozódást, amely irodalomtudományunkat mind közelebb viszi felszabadulás utáni irodalmunk mindeddig hiányzó módszeres feldolgozásához.

A szerkesztő ezen – önmaga diktálta – megköttéstől egyetlen esetben – a Sarkadi Imréről szóló portré esetében – tekintett el. Az előszóban ezt így indokolja: „A kivétel úgy érezzük jogos, mert egy olyan életműről van szó, amely amellelt, hogy a felszabadulás után bontakozott ki, amellelt, hogy jellemzően követte társadalmi és irodalmi életünk két évtizedes fejlődését, fordulatait – egyben jelentős és ugyanakkor befejezett életmű is. Miután hasonló kitériumok összességével rendelkező életmű nincs, úgy gondoljuk, a róla szóló tanulmány közlésével anélkül gazdagítjuk felszabadulás utáni irodalmunk összképét, hogy elvileg utat nyitnánk további íróportrék számonkérésének.”

A kötet három részre oszlik. A Két évtized című fejezet tanulmányai irodalmunk húsz éves (1945–1965.) fejlődését műfajként (költészet, dráma, ifjúsági irodalom) kísérik végig. E tanulmányok élén Tóth Dezső: Gondolatok két évtized magyar irodalmáról című írása áll, amely 1965-ben, felszabadulásunk huszadik évfordulóján a Társadalmi Szemle ünnepi számában jelent meg. E tanulmány adja volójában az egész kötet vezérfonalát, hanasúlyozva irodalmunk nagyfokú ellenmondásosságát, bonyolultságát, amely húszéves – ma már negyedszázados – fejlődésére jellemző volt. A forradalmi progresszív örökség továbbélése, a szocialista tendenciák természetszerű kiteljesedése mellett végig megtalálai irodalmunkban a szocialista távlatlalt szemben érvényesülő konzervatív oldalakat is. Tóth Dezső szerint a magyar irodalomnak nem lehet más mércéje, a szocializmushoz való (természetszeresen esztétikailag értelmezett) viszonya, amelynek alapján levonható a konkluzió: a szocialista társadalom valósága, az építésben való részvétel egységesítette irodalmunk eszmei arculatát s legjobb hagyományait kiteljesítő, új, szocialista realista korszakát nyitotta meg.

Az első fejezetben kapott helyet Simó Jenő: A magyar irodalom külföldön című tanulmánya, – amely szerint a magyar irodalom valódi értékeinek lefordítása és külföldi kiadása érdekében lényegesen több történt, mint az előző évtizedekben, de annyi meaközelítően sem, amennyi indokolt lenne – és B. Nagy László kitűnő, először jelen kötetben napvilágot látott Sarkadi portréja.

A második rész a Visszapillantás címet viseli. Három tanulmány követi nyomon a próza és a dráma fejlődését a szocializmus építésének megkezdése időszakában, 1949. és 1956. között. Különösen izaalmas Pomoáts Béla írása, amelyben az írói egyéniségé kihontakozásának serkentő és visszafogó vonásait elemzi az ötvenes évek közepének prózairodalmára vonatkoztatva.

Mai kérdések cím alatt találjuk azokat a tanulmányokat, amelyek irodalmunk 1957 utáni útjait vizsgálják. Darvas Józsefnek, a Magyar Írók Szövetsége 1959. szeptember 25-én megtartott alakuló ülésén mondott beszédét kritikai életünk lekválőbb képviselőinek – Béliáti Miklósnak, Diószegi Andrásnak, Pándi Pálnak, Szabolcsi Miklósnak és másoknak – írásai követik. A legtöbb – számszerint négy – tanulmány – jelezve a líra irodalmunkban mindvégig betöltött vezető szerepét – a költészettel foglalkozik. A novella, a regény és a dráma jelenkori problémáit vizsgáló írások mellett ott találjuk Kiss Ferenc eszmeifuttatását az irodalmi szociográfia napjainkban ismét egyre erősödő szerepéről.

A kötetben szereplő tizenhét tanulmány közül hat a Kritikában, kettő a Társadalmi Szemleében, ugyancsak kettő a Kortársban, egy pedig a Jelenkorban, jelent meg először. Fülöp László kézíratos egyetemi doktori disszertációjának részletét adja itt közre. Pándi Pál pedig e helyen hozta tető alá a magyar dráma kérdésében az elmúlt évtizedben elmondott vagy leírt gondolatait. A szerkesztést dícséri, hogy öt tanulmány – Kiss Ferenc, B. Nagy László és Pomoáts Béla említett dolgozatai, valamint Hermann István és Almási Miklós írásai az 1953-1956. közötti magyar drámáról illetve a mai novellistákról – e kötetben olvasható először. Nemcsak jól szerkesztett összefoglaló tehát az Élő irodalom, hanem az újdonság erejével is hat.

A felszabadulásunk negyedszázados jubileumához méltó, rendkívül szép kiállítású tanulmánykötet gondozását az Akadémia Kiadó vállalta, kár, hogy a tipográfus neve és a megjelenés példányszáma kimaradt az impresszumból.

Költőavatás

(Két versantológia: Elérhetetlen föld. Költők egymás közt.)

Költőt avatunk. Nem is egyet, egyszerre huszonhármat! Már megint, mindenki költő ma már! – halljuk az elégedetlenkedők megjegyzését. Tessék inkább örülni! Mert a költészetben nincs túlermelés, az irodalom nem gazdaság, hol a többlet csődöt jelent, inkább nagyobb fundamentumot vet, melyre magasabb épületet húzhatni. A magyar költészetét. A jövő költészetét.

Hogy ez milyen lesz, nem tudni! Ha a költészet nem gazdaság, legalább annyira nem matematika, hogy a meglévő, ismert teljesítmények nyomán az ismeretlen kiszámítható. Legfeljebb következtethetünk, nem jóslással vagy feltevésekkel, inkább a meglévő tendenciák meghosszabbításával. Méginkább sejthetünk valami szépet, megrendítőt. Talán azt, hogy a hatvanas évek második felében két hullámban (1966!, 1969!) kötetekkel, antológiával betoppant költőkből jön a költő. Ha megjelöletlenül is, de már itt van. Ebben lehet bízni és tamaskodni. Én mégis hiszek benne. Nem, mintha a korábban indultakhoz mérve az igazi tehetségnek fölébe nővő zsenik stigmáját látnám bárki homlokán. A feltételeket érzem, amelyek a nagyságot előszólítják. A nagy feladatokat kirovó kort, amely nem veszélytelen.

Messziről nézve is igaznak érzem ezt a nagyotmondó lelkesedést, a tüzet, amit az utóbbi években indult költők szítottak bennem. Közöttük két, 1969-ben megjelent antológia. Az egyik nehezen tört utat, kiadatására alig akadt vállalkozó, végül az Írószövetség KISz szervezetének gondozásában jelent meg. Egyszerű, fűzött, kötet, papír borítással. Elérhetetlen föld a címe, kilenc költő verseit tartalmazza (Győry László, Mezey Katalin, Molnár (Péntek) Imre, Kiss Benedek, Oláh János, Koncek József, Kovács István, Rózsa Endre, Utassy József). Úgy tudom, a kiadás egyiküknek sem jelentett honoráriumot. A másik: selyem-ripsz kötésben, famentes, bordázott diósgyőri papíron (volt mit elnehezíteni mélyebbről jövő, rekedtebb kiáltásokkal az Elérhetetlen föld költőinek, hogy e kötet rangos kiállítását egyensúlyozzák!) 15 költőt mutat be, 15 idősebb pályatárs útravalójával. (Apáti Miklós, Kis Benedek, Oravecz Imre, Pardi Anna, Petri György, Rózsa András, Szentmihályi Szabó Péter, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tölgyessy Miklós) Innen a címe is: Költők egymás közt.

Sietek kimondani: mindkét kötetet hasznosnak, jónak ítélem. Sőt, mi több, tetszett is. Higgadt, okos érveket lehetne hozni bármelyik értékeinek megmutatására. Az **Elérhetetlen földre szavazok!** S ha nem elég a voksot leadni, indok is akad. Nem higgadtan és nem okosan, de a véleményt szövegezte. Kicsit sommásan, talán igazságtalanul a Költők egymás közt szerzőivel. Torzít, de tisztítva torzít.

Az Elérhetetlen föld mellett szól már a két antológia eltérő rendező elve. A **Költők egymás közt**ben mindenki talál kedvére valót, aki mindent elfogadna. Nem költői irányzat, nem csoport, nem nemzedéki seregszemle – ahogy a fülszöveg is kínálja. Ezért csak szemelgetni szabad benne. Az Elérhetetlen földet vagy egy lélegzettel kell végigolvasni vagy félretenni. Mert aki belelappozva az elsőként elolvasott két-három verset megszerette, nem teszi le többé a könyvet. Az Elérhetetlen föld egységes elvvel rendezett antológia, egyetlen szándék, különféle mozdulatokban meglévő egyetlen gesztus nagy erejű, költőben is egységes megjelenítése. A versek egymás mellett önértékükön túl egymásra ráfénylenek.

A másik, ami az Elérhetetlen föld mellé állított, a gyanakvás volt, amit a két antológia megszületése váltott ki belőlem (s aminek kissé szimbóluma a két kötetnek korábban, nem véletlenül leírt eltérő külseje). Szíves fogadtatás az egyik esetben, bizalmatlanság, késleltetett születés a másikban. Tegyük hozzá, irodalompolitikailag teljesen indokolatlanul. Nem akarom én az egyik kötetet kijátszani a másik ellen. A Költők egymás közt szerzőinek megszavazott bizalom, felkarolás nem az Elérhetetlen föld szerzőitől vonódott el. De azért van, ami szemet szúr. A két antológia megszületésének előtörténete megint azt igazolja, hogy vannak olyan költői-tendenciák, amelyek (jó, hogy érvényesülnek, de) könnyebben érvényesülnek, mint a társadalmilag hitelesebb, fontosabb

törekvések. Mert kiket emel szárnyra a bizalom a Költők egymás köztben? Tizenöt tehet-séges fiatal költőt, de köztük olyanokat is, akik irodalompolitikánk elveit kevésbé tel-jesítik be, mint az Elérhetelen föld költői. Könnyebben kap szabad utat „az éji folyó csillagát” versebe emelő attitűd, mint a „valódi világot hörpintő” költészet, a kilencek a „nagy” magyar poézis szomorúan vagy éppen felemelően elhivatottságához kötődése magyar poézis szomorúan vagy éppen felemelően elhivatottságához kötődése.

Az Elérhetetlen föld költői ugyanis olyasvalamire vállalkoznak, amint Rózsa Endre mondja önéletrajzi jegyzetében: „**nem elsősorban a költészet feladata.**” A közösség ügyé-ért szólnak fel, kritikusan, perben-haragban mindazzal, amittől félni lehet fejlődésün-ket. Hangosan, de sohasem felejtve az anyagot, amit a kifejezés szerint formálnak.

Azokhoz az elvekhez ragaszkodnak, amit a népi demokrácia iskoláiban tanultak, a forra-dalom tisztaságához, a következetesen végigvitt szocialista forradalomhoz, a munkás-pa-raszt hatalomhoz, a szocialista humanizmushoz. S közben olyasvalamit mondanak el, amit csak ők fogalmazhatnak meg: a fiatalság türelmetlenségét, helykeresését, radikalizmusát, a feladatokból való rész követelést, ennek a korosztálynak a gondját-baját.

Ez az a költészet, ami tartáshan, emberségben, esztétikumban, vers-technikában magá-ba falazza mindazt, ami Juhász Ferencsel és Nagy Lászlóval bezáróan a magyar költői hagyományban haladó és érték. A **Költők egymás közt**-ben gyakran felfedezhető „örök” dolgoktól elnöve az itt és most gondoljaival bajlódik, osztálytudatra épül, de helyt áll az „egész emberiségért”, magyar, tiszteli a multat, s közben úgy fogalmaz, hogy a „köl-tés” megsértése nélkül egyre populárisabbá válik, egyre inkább a tömegekhez szól, tisztultan, egyszerűen.

Ezért felejtjük kötetüket olvasva a Költők egymás közt egy-két igazi meglepetését, pél-dául **Beney Zsuzsa** tiszta zenéjű, szép képiségű költészetét, ami a kilencek felől nézve idegen szépség marad. Vagy **Szentmihályi Szabó Péter** érett bölcsességű, fogalmi tisztaságú, kemény gondolati költészetét. Ezért terelődik el a figyelmünk **Takács Zsuzsa**, **Töl-gyessy Miklós** eredeti tehetségéről, s fedezzük fel nehezebben **Kiss Anna** elérhetetlen földbe kívánczozó tiszta poézisét. Ezért érezzük találóbbnak Kiss Benedek verseit „család-jában”, a kilencek között, mint a Költők egymás közt összeállításban.

Iskolai tankönyv vagy kritika nem fog rábeszélni soha senkit egy-egy költőre. Leg-feljebb segítséget nyújt. Mindenkinek magának kell felfedezni saját poétáját. Most újabb, felfedezésre érdemes költők érkeztek. Akikben megvan a szándék, hogy a születés, a felnövés, a kiteljesedés pillanatát iker-szívdobbanással, a kortárs visszafojtott léleg-zetével végigigzsgálják, s nemcsak a befogadott, kész nagyságban képesek megmerülni, figyeljenek! Költők indultak el, már-már patak-korban, folyóvá duzzadás előtt. Köztük a vízgyűjtő folyam is, amely a tengerbe-óceánba jut.

ZIMONYI ZOLTÁN

Két házagptótló kézikönyv

Magyar életrajzi lexikon. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Szerkesztő bizottság: Burtnyik Sándor, Csűrös Zoltán, Király István, Mátrai László, Németh Lajos, Pamlényi Ervin. Akadémia kiadó, Bp., I. kötet 1967. 1030 l., II. kötet 1969. 1104 l.

Ki kicsoda? Életrajzi lexikon magyar és külföldi személyiségekről, kortársainkról. Szerkesztették: Fonó Györgyné és Kis Tamás. Szerkesztőségi munkatársak: Somos Róbertné és Hoffer Andrea. Kossuth könyvkiadó, Bp. 1969. 617 l.

Szinte ugyanazon a napon jelent meg 1969 novemberének legvégén a **Magyar életrajzi lexikon** második kötete és a **Ki kicsoda?** Két hasonló műfajú kézikönyv került így szinte egyszerre forgalomba, s ez a tény csábít, hogy a kettőt párhuzamba állítva, együtt ismertessük. Cikkünkben a rövidség kedvért a MÉL és a KK rövidítést fogjuk használni.

Szerkesztési elveiknél fogva a két műben nem lehetnek fedések: a MÉL ugyanis kizárólag már nem élő, a KK pedig kizárólag élő személyek adatait tartalmazza. Házag azonban mégis van a kettő között: minthogy a MÉL I. kötete, amely az A-K kezdőbetűs neveket tartalmazza, két évvel korábban jelent meg, ezért egy-egy olyan jeles magyar személyiség, akinek feltétlenül helye lett volna valamelyik műben, de aki 1967 és 1969 közt hűnyt el s a neve ráadásul A és K közti betűvel kezdődött – pl. Füst Milán egyformán kimaradt a MÉL-ből, mint még élő, a KK-ból pedig, mint már nem élő. E házagtól eltekintve a két mű együtt a múlt és jelen magyar, továbbá a jelen nemzetközi közéletének teljességi igényű életrajzi lexikona, bizonyára együtt is fogják használni a kettőt, tehát ez a körülmény is, és nemcsak a megjelenés időpontjának egybeesése, indokolja, hogy párhuzamos ismertetést adjunk a két műről.

Minthogy pedig bizonyára együtt használják majd a két művet, az olvasó jobban örülne, ha cikkeik felépítése hasonlóbb volna – dehát az szinte lehetetlen igény, hiszen két kiadó két teljesen különböző apparátussal és az anyag átal megkövetelt különböző módszerekkel készítette el a két művet. A MÉL I. kötete 124 külső munkatársat név szerint sorol fel, majd ezt olvassuk: „és sokan mások”, a II. kötetben a fentiekhez még újabb 50 név járul, tehát jóval 200-on felül volt azok száma, akik e lexikonba cikkeket írtak, adatokat szolgáltatnak – a KK-t összesen négyen írtak s állították össze. Az anyag támasztotta követelmény, hogy a történelmi jellegű MÉL cikkei csak kisebb részben régi lexikoncikkeik kompiálásából, nagyobb részben kutatómunkából álltak össze, míg a KK-t túlnyomórészt bel- és külföldi lexikális művekből, almanachokból, **Who's Who**-kból lehetett csak összeállítani.

A sok szerző közös műve természetesen eleve gazdagabb, de heterogénabb anyag: ha mégis egységes jellegű munka származik belőle, ez a szerkesztőt dicséri. Úgy látjuk a MÉL egyes cikkei közt nincs felfedezhető értékbeli különbség, ami szintén a lexikon használhatóságát növeli. A KK viszont már eleve, szerkesztési módszerénél fogva homogén, jól használható kézikönyv.

Különbség a kettő között, hogy a MÉL illusztrált, a KK-nak csak a borítólapján találunk 28 arcképet. (Minthogy a hozzájuk tartozó nevek sehol sincsenek feltüntetve, a lexikon beszerzői ráadásul mulatságos társasjátékra is alkalmat kapnak: ki tud a társaságban többet felismerni az arcok közül? Minthogy az eredmény nem feltétlenül intelligencia, hanem képeslap-olvasás, TV-műveltség meghatározója, ezért meg merem vallani, hogy én a 28 közül csak 21-et tudok megnevezni – hogy melyik 21-et, azt nem árusom el, mert nem akarok szegényben maradni...) A MÉL portré-anyaga sajnálatosan szegényes: eltekintve attól, hogy az ugyanott (a budapesti Akadémia Nyomdában) nyomott Magyar Irodalmi Lexikon arcképei valamivel élesebbre sikerültek, keveselljük is, a MÉL képeit. Pl. az O betű alatt, amelyet az arcképekben is görcsövíünk alá teszünk, 115 életrajzot és mindössze 21 arcképet találunk. Persze valamennyi cikkhez főlélegesen és nem is lehet hiteles portrét tenni (alig hiszem, hogy Ond vezérről vagy a Ják nembeli Oposról fennmaradt volna valami ábrázolat), de érdekes és hasznos lett volna a közölteken kívül, vagy egyikük-másikuk helyett, a Petőfi életében annyit szereplő Obernyik Károly író, Oláh Gusztávot, a neves színpadi rendezőt, Orczy Emmát, a világszerte sok port felvert

írónt, Országh Tivadar hegedűművészt és Orth Györgyöt, minden idők legnagyobb labdarúgóját arcképpel is bemutatni, sőt – ha fennmaradt képe – megnéztük volna azt is, akinek „kár, kár, kár, kár vala... lenni árulónak”: Ocskay Lászlót.

A két mű tartalmát összehasonlítva, vegyük – mint már említettük – mindkettőből az O betűs neveket. A MÉL 115 cikkével szemben a KK-ban az O betű alatt 78 személy életrajzát találjuk. A népesebb kategóriákat összehasonlítva:

	írók	politikusok jogászok	tudósok	orvosok	képző- művészek	zene- művészek	szín- művészek
MÉL	41	19	7	11	10	5	2
KK	14	26	15	1	3	11	9

Megjegyezve, hogy más betűknél az arányok jelentős eltérések mutatkozhatnak – a fenti számadatok mindenesetre sokat elárulnak a két lexikon összetételéből. Feltűnő a politikusok (jogászok), tudósok (nagyobbrészt természettudósok), színművészek és zene-művészek számának emelkedése az írók, képzőművészek és orvosok rovására. Ismételjük, ezek a számok, hogy a KK inkább az újságolvasó, rádióhallgató gyors tájékoztatását, a más betűknél az arányok jelentősen módosulhatnak, annyit azonban mégis elárulnak MÉL pedig alaposabb kulturális igények kielégítését célozza, ami anyaguk természetéből is folyik.

Éppen ezért feltűnő, hogy a KK az újságolvasók, rádióhallgatók érdeklődési körének – úgy is mondhatjuk: a divatnak – olyan területeit mellőzi teljesen, mint (s itt már nem csak az O kezdőbetűs nevekre gondolunk, hanem a műegészére) a sportolók, a könnyű zene művelői vagy a nyugati „ultrabaloldali” diákezelek. Koncz Susza és Rita Pavone, Albert Flórián és Eusebio, Rudi Dutschke és Daniel Cohn-Bendit nevét hiába is keresnők benne. A pejoratív értékelés – szerencsére – nem jut kifejezésre a címszavak megválasztásánál, Rákosi Mátyás és Georgiosz Papadopolosz adatai egvaránt megtalálhatók a KK-ban, tehát inkább egyes kategóriák lebecsüléséről, talán arisztokratizmusról, talán protokolszemléleről tanúskodik a sportolók, táncdalénekesek és botrányhősök kihagyása, vagy egyszerűen arról volt szó, hogy ezeknek a sokat és hangosan szereplő személyeknek a pontos adatait nagyon nehéz mind beszerezni. Igen, ha teljességre eleve nem lehetett törekedni ezekben a kategóriákban, akkor – de csakis akkor – jól tették a szerkesztők, hogy félmegoldás helyett egész kategóriákról lemondtak. Ha viszont azért tették, mert az efemer nevekkal szemben műüket maradandónak szánták, akkor nem volt igazuk, mert a **Who ' Who** nem időálló mű: célját akkor tölti be, ha 3-4 évenként új kiadása jelenik meg.

A MÉL viszont már a borítólapján feltűnően azt hirdeti, hogy művészek és írók, politikusok és orvosok, tudósok, és államfők, papok és forradalmárok mellett artisták, sportolók és betyárok adatait is szolgáltatja. S ráadásul, amit ismét örömmel veszünk tudomásul, a címfelvételt ebben a kiadványban sem befolyásolta az értékelés; e kiadványban József Attila szavaival, „a harcot, amelyet őseink vívtak, békévé oldja az emlékezés”: mert „Verbóczy és Dózsa” egyaránt részletesen megtalálható benne – az előbbi 73, az utóbbi 57 soros szócikkben...

Ennyit a két fontos kézikönyv felépítéséről.

Értékelésüket illetően engedessék meg, hogy mellőzzük a hasonló kiadványok kritikáinak szokványos módszerét, „kimazsolálni” néhány tárgyi hibát, feltűnő kihagyást vagy oda nem kívánczó adatot... Csak melleleg jegyezzük meg, hogy ez a két kiadvány sem mentes a hibáktól és szeplőktől: már futólagos belelapozásnál szemünkbe ötlett, hogy pl. a MÉL mindjárt az I. kötet rövidítésjegyzékében Filológiai Közöny helyett Filológiai Közleményeket tüntet fel; a Libényi-cikkben a bevett gyakorlattal ellentétben lefordítja a külföldi utconevet (Kärntnertor helyett **karintiai kapu**); a Madách cikkben Sréter név helyett Strétert tartalmaz, arról ír, hogy Madách válása után három gyermekével költözött anyjához, holott Jolán nevű leánya feleségével maradt és csak évek múltán került az apához, a Tragédiának száznál több külföldi kiadást említi, holott ez a szám még a hetvenet sem éri el; saját gyakorlatának ellentmondva külön cikket közöl Mikszáth Kálmán feleségéről, akinek pedig önálló munkásságáról, szerepéről nincs szó, csak családi kapcsolata érdekes, s az férjénél, a nagy írónál lett volna feltűnte-

tendő – a KK Jevtusenkonak több, magyarul megjelent verseskötetéről ír, holott az egy **Rakéták és szekerek** mellett az **En szölok, Kuba!** prózai mű, és helytelenítjük, hogy a két Jiri Hájek közül csak a Dubcek-időszak külügyminiszterét veszi fel, az irodalom és irodalompolitika azonos nevű jelentős alakját nem; azt sem értjük, hogy a két grúz Abaszidz közül miért csak Iraklijt mutatja be, holott Grigoról majdnem mindaz szintén elmondható, s ő ráadásul Petőfi grúz fordítója... De ismétlem, mindezek csak véletlenül ötlöttek szemünkbe, nem ezek alapján akarjuk elbírálni a két könyv értékét, hanem azt fogjuk megvizsgálni, hogy lexikonkiadásunk egészében milyen helyet foglal el a MÉL és a KK, kikhez szólnak, mennyiben volt rájuk szükség.

Magától értetődik, hogy a MÉL és a KK cikkeinek jelentős része fedi három nagy szaklexikonunk (a 3-3 kötetes **Magyar Irodalmi Lexikon** és **Zenei Lexikon** illetve a 4 kötetes **Művészeti Lexikon**) valamint **A XX. század külföldi írói** c. lexikon idevonatkozó anyagát. Lássuk pl. az O betűnél mutatkozó arányokat:

Csak magyarok, nem élők

	A MÉL-ben	A szaklexikonban	Közös címek	Csak a KK tartalmazza
Írók	41	33	23	4
Zeneművészek	5	11	4	3
Képzőművészek	10	22	7	–

És külföldiek, csak élők

	A KK-ban	A szaklexikonban	Közös címek	Csak a MÉL tartalmazza
Írók	14	38	10	18
Zeneművészek	11	68	8	1
Képzőművészek	3	21	3	3

Látható: a két ismertetett mű viszonylag kevés olyan személyt ismertet, akik a szaklexikonokban nem szerepelnek; aki íróra, zeneművészre, képzőművészre vonatkozó adatot keres, azt inkább megtalálja a szaklexikonokban, a MÉL tehát inkább csak a régi magyar politikusok, katonák, jogászok, tudósok (na és artisták, betyárok, stb.), a KK inkább csak a mai politikai élet terén ad újat – ott azonban nélkülözhetetlenek. Vajon eleve kizárt volt, hogy az irodalom és művészet világában is nélkülözhetetlen legyen a szaklexikonok mellett a MÉL és a KK? Egyáltalán nem volt kizárt. Ha a szerkesztők alapanyagként felvették volna a szaklexikonokban már megjelent neveket és ezeket egészítették volna ki saját új anyagukkal, az egyéb foglalkozásúak jegyzékét pedig arányosítva ugyancsak kibővítették volna – tehát a mostaninak kb. 1 1/4-szeres 2-szeres terjedelmével – teljes értékű, nélkülözhetetlen kézikönyveket adtak volna az olvasónak. Így, a mai terjedelemmel, csupán jobb híján hézagpótló kézikönyvet adtak.

Vajon a szerkesztők teljesen figyelmen kívül hagyták a megjelent szaklexikonokat? Használták, csak, sajnos, nem szerencsés kézzel. Ezt két példával szemléltetjük. A MÉL szerkesztői a magyar Stoll muzsikussaládának a **Zenei Lexikonban** található részletes adatait nem vették figyelembe, az egyetlenként felvett Stoll Károlyról azt írták, hogy „apja a régi Nemzeti Színház főrendezője volt”, holott a szaklexikonnak az apáról adott részletes életrajza szerint Stoll Péter nem főrendező, hanem énekes, pedagógus és kar-tanító volt. A KK szerkesztője viszont átvette a Művészeti Lexikon hibás adatát, amely Kisfaludi Strobl Zsigmondnál a gellérthegi felszabadulási emlékmű évszámaként 1945-öt közöl, holott az emlékmű 1946-ban készült és 1947-ben állították fel. (Egyébként ez az egész címszó a KK-ban a Művészeti Lexikon cikkének rövidített, helyenként szó szerinti, és mint láttuk, kritikátlan átvétele.)

Összefoglalóan megjegyezhetjük, hogy a két kötetes **Magyar Életrajzi Lexikon**, valamint a **Ki kicsoda?** hasznos anyagukkal és kisebb hibáikkal egyetemben ma nemcsak az újságíró, a szerkesztő, hanem minden legalább átlagos műveltségű ember asztalán nélkülözhetetlen kézikönyvek – reméljük azonban, hogy holnap (legalább is 3-4 év múlva) alaposan kibővített új kiadásuk fog teljes értékű adattárat nyújtani.

RADÓ GYÖRGY

Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről

Felszabadulásunk és forradalmi átalakulásunk megindulásának 25 éves évfordulója számvetésre, a negyedszázad eredményeinek összegzésére, a részletek tisztázására serkent. Az évforduló hangulata ugyanakkor önmagában is ünnepi kiadvánnyá emeli az antifasiszta ellenállásunk, felszabadulásunk, s a 25 éves forradalmi időszak történetével foglalkozó műveket. A Magvető Kiadó gondozásában megjelent „Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről” c. kötet ünnepélyességét fokozza, hogy előkészületi munkái egybeestek Zsilinszky 80. születésnapjával, illetve a megjelenés évében, 1969-ben emlékeztünk mártírhálálának 25 éves évfordulójára. „Harcostársai és barátai írják meg ebben a kötetben visszaemlékezéseiket Bajcsy-Zsilinszky Endréről, a Horthy-korszak egyik legjelentősebb polgári ellenzéki politikusáról, aki — Károlyi Mihályt kivéve — a legnagyobb utat tette meg a huszadik század magyar történeti személyiségei között, míg eljutott az uralkodó osztály, az ellenforradalmi rendszer szolgálatától a nép szolgálatáig, s a Sopronkőhidai mártíriumig.” (Vigh Károly; a kötet bevezetőjének 19. oldala)

Az epizódokat szerves egésszé, a részleteket egységes életművé kovácsoló visszaemlékezés-kötetet Vigh Károly szerkesztette. A visszaemlékezéseknek mintegy keretet ad a szerkesztő rövid, a Zsilinszky életrajzokat is magába foglaló bevezetője.

Az emlékezés, az események mögött az embert is bemutató személyes élmény hangulata szövi át a politikus életmű állomásainak hiteles rajzát. A szerkesztés alaptörekvése a teljes életmű, a teljes ember megismertetése. Az időrendbe sorakoztatott visszaemlékezések tematikusan is keresztmetszetét adják Bajcsy-Zsilinszky pályafutásának.

Az élő Bajcsy-Zsilinszky Endrének meg kellett küzdenie az Achim-tragédia következményeivel, lelkiismeretének és politikai pályafutásának egyik legnagyobb tehertételével. A köztudatban még ma is — bár homályosan — benne él a Zsilinszky testvérek Achim halálában játszott szerepe. Így érthető és indokolt, hogy a kötet ezzel az epizóddal, Vas Vilmos visszaemlékezéseinek részleteivel indul.

A fajvédőből antifasiszta hőssé érett politikus emberi és politikai fejlődésének állomásai és indítékai plasztikusan bontakoznak ki a felnőtte érett Bajcsy-Zsilinszky Endrét bemutató részletekből. Bartha Lajos: Egy földmunkás élete és találkozása Bajcsy-Zsilinszky Endrével és Csóré Aron: Zsilinszky és Derecske c. visszaemlékezései az indulás legfőbb tényezőjét, Zsilinszky szinte ösztönös lényeglátását, s az ezzel párosuló emberségét domborítják ki. A magyar falu, a magyar mezőgazdaság megoldatlan problémáira való rádöbbenése talán az első lépcső volt a fasizmusból való kiábrándulásában. A fasizmussal való teljes szakításában — s ezt a visszaemlékezések erőteljesen hangsúlyozzák — rendkívül nagy szerepe van Zsilinszky jellemének, emberi tartásának, emberi nagyságának. S ezért a körülmények alakulásának bemutatását célzó visszaemlékezések mellett indokoltak, és a kötet logikus szerkezeti felépítésébe szervesen beillenek azok az adalékok, amelyek Bajcsy-Zsilinszky jellemét mutatják be, amelyek megrajzolják emberségének politikai nézeteinek tisztázásában játszott szerepét. Legtalálékabban Illyés Gyula szavaival foglalhatjuk össze a kivételes jellem politikai nézeteire gyakorolt hatását.

„Olyan pályavég, mint az övé, sugarat vet a pályakezdesre is. Egy tisztaságra szánt jellem küzdi a tökély felé magát, még a rossz súrolásával is, egy szennyező társadalomban.”

Zsilinszkynek az ellenállási mozgalom vezetésében betöltött szerepét jelző visszaemlékezések jól tükrözik, hogy a magyar problémák érzékelése, a háború következményeinek felismerése Bajcsy-Zsilinszky Endre életét összefonta a kor történelmének legfontosabb kérdéseivel. E szempontból a Bajcsy-Zsilinszky életrajz már az ellenállási mozgalom történetének is értékes dokumentuma, itt már nemcsak egy nagyszerű ember és politikus fejlődéséről, hanem a kor, magyar szempontból kulcsfontosságú eseményeiről van szó. A széles olvasóközönség előtt eddig nem ismert részletességgel és drámai erővel tárul fel öv. Bajcsy-Zsilinszky Endrének, Almásy Pál, Csorba János, Markos György visszaemlékezéseiből a Felszabadítási Bizottság és a magyar ellenállási mozgalom jelentősége, tragédiája.

A kötet árnyaltan tükrözi Bajcsy-Zsilinszky Endrének, a magyar polgári antifasiszta ellenzék kiemelkedő tagjának és a magyar kommunista mozgalom kapcsolatát. Az 1942. március 15-i tüntetés szervezésében, a Schönherz-perben Bajcsy-Zsilinszky viselkedése bátorrágot és rendíthetetlenséget tükröz. A visszaemlékezések szuggesztív hatása érzelmileg is

segíti motiválni az olvasó számára az 1942-es kommunista lebukások történelmi következményeit. A visszaemlékezések Bajcsy-Zsilinszky életművében a pozitív jellemvonások mellett politikai éleslátását is hangsúlyozzák.

A kötet szerkesztője mindvégig tudatosan irányítja a személyes vonásokkal telített, s elsősorban éppen ezáltal erőteljes érzelmi hatást kiváltó visszaemlékezéseket. A személyes kötöttségek miatt elfogult állásfoglalásokat nagyon helyesen magyarázó lábjegyzettel látja el. (Vas Vilmos visszaemlékezése) Ugyanakkor a bevezetőben esetenként, mintha Vigh Károlyt is túlzottan elragadnák a visszaemlékezések, az évfordulók a kötet számára oly nagy erőt adó ünnepélyessége. Bajcsy-Zsilinszky Endre emberi nagyságának és egész politikai pályafutásának tükrében olyan cselekedetekben és eseményekben is a munkásmozgalomhoz való közeledést és politikai tisztánlátást vél felfedezni, amelyek a Bethleni fasizmus jobbról történő támadását bizonyítják.

A kötet igényes tipográfiával, illusztrációkkal jelent meg.

(Magvető. 1969. 262. lap)

HORVÁTH ISTVÁNNÉ

Zománcművészet Salgótarjánban

Egy képzőművészeti műfaj az érdekeltek egészét érintő bemutatkozása nemcsak a résztvevőknek jelent izgalmas várakozást. Várja ezt – a felfedezés örömét remélve – az egész szakma, a rendezők, a helyet adó város vezetői és a közönség egyaránt. Ilyen várakozás előzte meg a műfaj eddigi eredményeit összegző első országos Zománcművészeti Kiállítást is. A Salgótarjáni Művelődési Központban rendezett tárlat teljesítette a várakozók reményeit. Teljesítette annak ellenére, hogy előkészületek nélkül, már meglévő munkákból és nagyon rövid idővel gazdálkodhatott a rendezés. A kiállításra 20 művész 150 munkájához járult hozzá a bizottság.

Nem kis dologra adott választ a Zománcművészeti Kiállítás. Ugyanis itt kaptunk bizonyosságot arról, hogy fiatal művészeink egy tekintélyes része bátran és eredményesen jár az építő kísérletezés útján. És ez a keresés már korántsem a legfrissebb reprodukciós kölcsönzéssel párosul, ellenkezőleg, a művészet az ókortól napjainkig fellelhető értékeinek gondos válogatásával, leginkább a századforduló már klasszikusan modern hagyományai-ból és a népművészetből táplálkozik.

A kiállítás után elmondhatjuk, a modern festői eljárás legfőbb kritériumai felerősödésének voltunk tanúi. Tematikai, formai többrétűség, technikai gazdagodás, új kompozíciós elvek helyes érvényesülése, a színproblematika modern alkalmazása, a biztonság növekedése a jellemzőek.

Nagyon lényeges és szembetűnő ezen a bemutatkozáson, hogy úgy látszik, fiatal festőink, mint eszközt, a zománcot találják a legmegfelelőbbnek arra, hogy kísérletező problémákat megoldják. Öröm az, hogy egyre több fiatal festő foglalkozik zománcal, de sajnálkozunk, mert ötvöseink nagy része távol maradt ettől a reménykeltő versengéstől.

A bemutató bizonyossága annak is, hogy a kitűnő technika, a zománc, amely már időszámításunk előtt a második században is a művészet szolgálatában állt, és bizánci közvetítéssel nálunk is elterjedt, napjainkban újra virágkorát éli.

A kiállításnak egyik díjazottja, Bokor Nelly, hagyományos rekeszzománc kollekciója, ezüst alapon készített művei, népművészetből gazdagodott téma- és formavilága igen magas technikai felkészültséggel párosult és a bemutatók egyik legmaradandóbb élménye volt. A nagydíjas Fabók Gyula, az antik és reneszánsz költészethez, irodalomhoz és művészeti formakincshez nyúlt inspirációért. Monumentális, két szekrényre elgondolt és kivitelezett kompozíciói, valamint a modern térszemléletre és festői felfogásra példát mutató faliképei, a legbiztatóbb eredmények a festő-kiállítók között. Fabók abban is példaszerű, hogyan alkalmazuk a használati tárgyon a zománcot. A bemutaton az eljárások évszázadok folyamán kialakult minden változatával találkoztunk. Fábián Gyöngyvér a koronaékszerek hagyományát felelevenítve készített mai zománcot, és méltán érdemelt már első bemutatókására díjat és elismerést. Az új kompozíciós elvek teszik egyénivé Tury Mária, Sor Tibor munkáit. Lőrincz Vitus a 13. századtól Itáliában készített relief-zománcot fejleszti maivá, Iványi Ödönnek közománc kísérletei a sokatigérek. Percz János, Bartha Ágnes és Bartha Éva ékszerei, díszes ötvös dobozai és a kiállított művek általában lakáskultúránk színvonalemelkedéséről, életkörülményeink javulásáról, szellemvilágunk differenciálódásáról szólnak.

Az egész kiállítás anyagán érződik ma már európai szintű építészetünk döntő befolyása. Példákat erre nemcsak az építészethez szervesen illeszkedő faliképekben találunk, hanem egyéb épületburkolásra, épületdíszítésre alkalmas munkákban is. Ilyenek Lantos Ferenc, építészetünkben jól felhasználható zománcai. Az alkotások között szép számban találunk intim jellegűeket is, melyekben alkotóik kevésbé érzik a teret, az elkészített mű építészeti helyét. Igaz viszont az is, hogy Jávor Piroska, Majer Berta intimitással, kultúráltsággal teremtenek légkört, s teszik munkájukat elfogadhatóvá.

Választ ad a kiállítás arra is, hogy ki mit csináljon. Művészeti életünkben elég gyakran nehezényezve szóltak arról, aki elkalandozott más területre, több műfajban is alkotott, és még több szó hangzott el a képző- és iparművészet kapcsolatáról. Indokolatlanok voltak ezek a megjegyzések, hisz az új anyagok használata, belső törvényeinknek az alakíthatóság szerinti megértése, annak felszabadító hatása közismert dolog a művészek között. Nyilvánvaló az is, hogy művészetszemléleti kategóriák szerint nem mindig lehet alkotni. A kiállításon az derült ki, hogy az ötvös, a festő, a szobrász, ha igazán képviselője szakmájának, akkor annak sajátosságai, követelményei szerint alkot, mert mást nem is tehet. A grafikus zománcán pl. a grafikai rajz a domináns. A látott munkák is ezt példázzák. Stefániai Edit díjazott munkái a díszítő szobrász jegyeit viselik, Mészáros Mihály, aki szintén e műfaj művelője, zománcain a monumentalitás kifejezésére törekedett.

Nem kell hát félni a műfaji keveredéstől. A rossz szemléleti keveredés ugyanis csak a munka kvalitását gyengíti, a gyenge munkát pedig az idő kíméletlenül kiostálja. Aki pedig tevékenységére jellemzően képes más anyaggal bánni, ám tegye minél gyakrabban, mert ezzel növekszik kifejező ereje. Egy a lényeg, jól alkosson.

A Salgótarjáni Zománcművészeti Kiállításra a festők nagyszámú jelentkezése volt a jellemző. Ezért ejtsünk még néhány szót a festői eljárásról. A tárlaton látottak szerint festőink ma már gondolatilag tartalmasabb festészetet produkálnak. Nem a látszati tapasztalathoz közelítenek, hanem a látványban élő gondolathoz. A képzeletüket, ítéletüket óbrázolják és nem csupán a vizuális tárgyat. Ez lehetőséget ad az egyetemesebb művek megszületésére, és nem jelenti az érzéki megjelenítés elvetését, nem vezet száraz absztrakcióhoz, mert a kettő közötti helyes egyensúly megteremtése a cél. Nem véletlen, hogy egyre többen találunk rá a népművészetre, annak díszítő- és jelképrendszerére. A századforduló modern művészete is Óceánia és Afrika népművészetének segítségével találja meg új kifejezési formáit.

Festőink ezeken a zománcképeken szinte kivétel nélkül kiiktatják az illúzionisztikus teret és a szín tiszta téri tulajdonságaival helyettesítik azt. A szín az, amely igazán az érzelmekhez szól, mélysége, telítettsége, tónusa és ereje az érzelem minden fokozatát tükrözi a legmélyebb gyásztól, a legderűsebb boldogságérzetig.

Régen minden színt, színárnyalatot a cauda pavonis a „pávafarok” jelképpel foglaltak egységbe, amely a négy főszín összefoglalását jelentette. Átvitt értelemben a lélek ellentétes sokféleségét, ugyanakkor összhangját jelképezte, ezért megbékélést hozó, építő szimbólum volt. A Zománcművészeti Kiállítás is, tiszta, tüzes színeiből épített sokféleségével ilyen cauda pavonis, építő szimbólum volt. Igaz, több kérdésre vártunk még választ a műfaj művelőitől. Választ várunk épület belső terét és külsejét díszítő fémplasztikai megoldásokra, figurális tárgyak megjelenésére, és várjuk azt is, hogy festőink a táblaképeken kívül, a szobasarkok igényein túl az épület belső és külső számára is tervezzenek, a zománc felhasználásának több lehetőségére adjanak választ. Reméljük, amit nem láttunk az első bemutatón, látjuk a következőn. Erre van lehetőség, mert a városi vezetés, amely dicséretesen életre hívta és megvalósította ezt a képzőművészeti közélet számára oly hasznos kiállítást, biennálék rendszerében nyújt újabb lehetőséget a magyar fémművesség most már gyakoribb és teljesebb bemutatkozására.

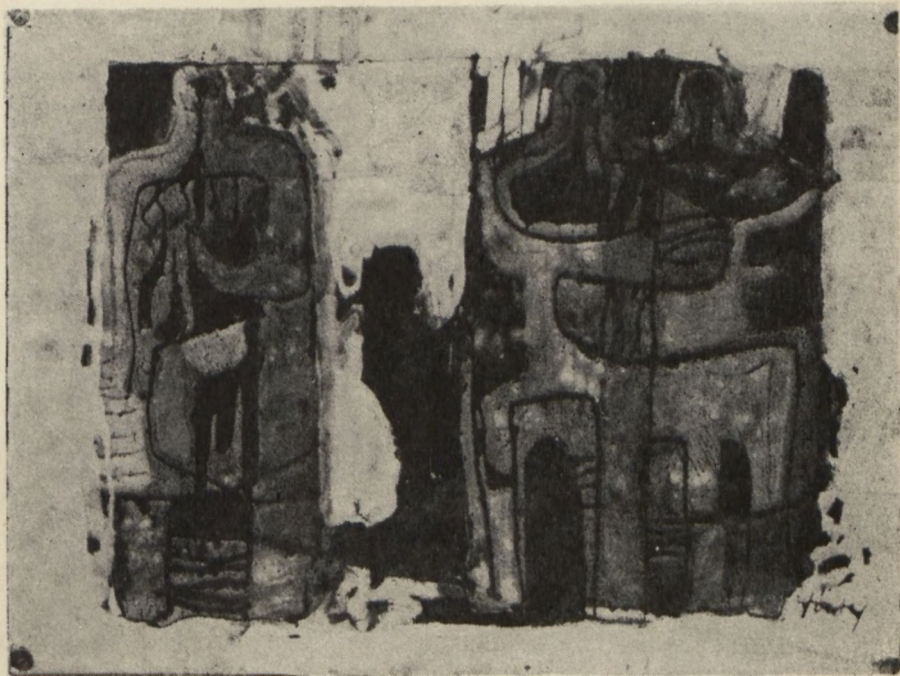
KOVÁCS BÉLA

BILICSI DANIEL: Angyal

FABÓK GYULA: Asszonyok II.

TURI MÁRIA: Három figura